

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّآلِ مُحَمَّدٍ وَّعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

پرورش مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک

رشته تربیت کودک

گروه بهداشت و سلامت

شاخه فنی و حرفه‌ای

پایه دوازدهم دوره دوم متوسطه

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

- نام کتاب: پرورش مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک - ۲۱۳۳۱۴
- پدیدآورنده: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
- مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف: دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش
- شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف: معصومه صادق، فاطمه قاسم‌زاده، فرشته مجیب، شهربانو سرداری، اکرم دهقانی، سکینه راه‌پیما و سارا فرجاد (اعضای شورای برنامه‌ریزی)
- مدیریت آماده‌سازی هنری: ابراهیم اصلانی، مینو طاهری، لیلا سلیقه‌دار (اعضای گروه تألیف) - حسین داوودی (ویراستار)
- شناسه افزوده آماده‌سازی: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
- نشانی سازمان: جواد صفری (مدیر هنری) - مریم کیوان (طراح جلد) - زهره بهشتی شیرازی (صفحه‌آرا) - الهه بهین (تصویرگر) - ابوالفضل بهرامی (عکاس)
- ناشر: تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهیدموسوی) تلفن: ۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وب سایت: www.chap.sch.ir، www.irtextbook.ir
- چاپخانه: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران: تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (دارو پخش) تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰ / صندوق پستی: ۱۳۹-۳۷۵۱۵
- سال انتشار و نوبت چاپ: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص» چاپ ششم ۱۴۰۲

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

ملت شریف ما اگر در این انقلاب بخواهد پیروز شود باید دست از آستین
برآرد و به کار بپردازد. از متن دانشگاه‌ها تا بازارها و کارخانه‌ها و مزارع و
باغستان‌ها تا آنجا که خودکفا شود و روی پای خود بایستد.
امام خمینی (قَدَسَ سِرُّهُ)

پودمان ۱

پرورش خودآگاهی کودک ۱

پودمان ۲

پرورش آگاهی کودک از احساسات دیگران ۴۱

پودمان ۳

توسعه برقراری ارتباط کودک با دیگران ۶۷

پودمان ۴

پرورش آگاهی کودک از فرهنگ جامعه ۸۷

پودمان ۵

پرورش مشارکت کودک در فعالیت‌ها ۱۱۷

فهرست منابع

..... ۱۵۰

سخنی با هنرجویان عزیز

شرایط در حال تغییر دنیای کار در مشاغل گوناگون، توسعه فناوری‌ها و تحقق توسعه پایدار، ما را بر آن داشت تا برنامه‌های درسی و محتوای کتاب‌های درسی را در ادامه تغییرات پایه‌های قبلی براساس نیاز کشور و مطابق با رویکرد سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران در نظام جدید آموزشی باز طراحی و تألیف کنیم. مهم‌ترین تغییر در کتاب‌ها، آموزش و ارزشیابی مبتنی بر شایستگی است. شایستگی، توانایی انجام کار واقعی به‌طور استاندارد و درست تعریف شده است. توانایی شامل دانش، مهارت و نگرش می‌شود. در رشته تحصیلی - حرفه‌ای شما، چهار دسته شایستگی در نظر گرفته شده است:

- ۱- شایستگی‌های فنی برای جذب در بازار کار مانند توانایی پرورش مهارت‌های عاطفی - اجتماعی
  - ۲- شایستگی‌های غیرفنی برای پیشرفت و موفقیت در آینده مانند نوآوری و مصرف بهینه
  - ۳- شایستگی‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات مانند کار با نرم‌افزارها
  - ۴- شایستگی‌های مربوط به یادگیری مادام‌العمر مانند کسب اطلاعات از منابع دیگر
- بر این اساس دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش مبتنی بر اسناد بالادستی و با مشارکت متخصصان برنامه‌ریزی درسی فنی و حرفه‌ای و خبرگان دنیای کار مجموعه اسناد برنامه درسی رشته‌های شاخه فنی و حرفه‌ای را تدوین نموده‌اند که مرجع اصلی و راهنمای تألیف کتاب‌های درسی هر رشته است.

این درس، ششمین درس شایستگی‌های فنی و کارگاهی است که ویژه رشته تربیت کودک در پایه دوازدهم تألیف شده است. کسب شایستگی‌های این کتاب برای موفقیت آینده شغلی و حرفه‌ای شما بسیار ضروری است. هنرجویان عزیز سعی نمایید؛ تمام شایستگی‌های آموزش داده شده در این کتاب را کسب و در فرایند ارزشیابی به اثبات رسانید.

کتاب درسی پرورش مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک شامل پنج پودمان است. هر پودمان دارای یک یا چند واحد یادگیری است و هر واحد یادگیری از چند مرحله کاری تشکیل شده است. شما هنرجویان عزیز، پس از یادگیری هر پودمان می‌توانید شایستگی‌های مربوط به آن را کسب نمایید. هنرآموز محترم شما برای هر پودمان یک نمره در سامانه ثبت نمرات منظور می‌نماید و نمره قبولی در هر پودمان حداقل ۱۲ می‌باشد. در صورت احراز نشدن شایستگی پس از ارزشیابی اول، فرصت جبران و ارزشیابی مجدد تا آخر سال تحصیلی وجود دارد. کارنامه شما در این درس شامل ۵ پودمان و از دو بخش نمره مستمر و

نمره شایستگی برای هر پودمان خواهد بود و اگر در یکی از پودمان‌ها نمره قبولی را کسب نکردید، تنها در همان پودمان لازم است مورد ارزشیابی قرار گیرید و پودمان‌های قبول شده در مرحله اول ارزشیابی مورد تأیید و لازم به ارزشیابی مجدد نمی‌باشد. همچنین این درس دارای ضریب ۸ است و در معدل کل شما بسیار تأثیرگذار است.

همچنین علاوه بر کتاب درسی، امکان استفاده از سایر اجزای بسته آموزشی که برای شما طراحی و تألیف شده است، وجود دارد. یکی از این اجزای بسته آموزشی کتاب همراه هنرجو می‌باشد که برای انجام فعالیت‌های موجود در کتاب درسی باید استفاده نمایید. کتاب همراه خود را می‌توانید هنگام آزمون و فرایند ارزشیابی نیز همراه داشته باشید. اجزای بسته آموزشی دیگری نیز برای شما در نظر گرفته شده است که با مراجعه به وبگاه رشته خود به نشانی www.tvoccd.medu.ir می‌توانید از عناوین آن مطلع شوید. فعالیت‌های یادگیری در ارتباط با شایستگی‌های غیرفنی از جمله مدیریت منابع، اخلاق حرفه‌ای، حفاظت از محیط‌زیست و شایستگی‌های یادگیری مادام‌العمر و فناوری اطلاعات و ارتباطات همراه با شایستگی‌های فنی طراحی و در کتاب درسی و بسته آموزشی ارائه شده است. شما هنرجویان عزیز کوشش نمایید، این شایستگی‌ها را در کنار شایستگی‌های فنی آموزش ببینید، تجربه کنید و آنها را در انجام فعالیت‌های یادگیری به کار گیرید.

رعایت نکات ایمنی، بهداشتی و حفاظتی از اصول انجام کار است. لذا توصیه‌های هنرآموز محترمان در خصوص رعایت مواردی که در کتاب آمده است، را در انجام کارها جدی بگیرید. امیدواریم با تلاش و کوشش شما هنرجویان عزیز و هدایت هنرآموزان گرامی، گام‌های مؤثری در جهت سربلندی و استقلال کشور و پیشرفت اجتماعی و اقتصادی و تربیت شایسته جوانان برومند میهن اسلامی برداشته شود.

دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش

سخنی با هنرآموزان گرامی

در راستای تحقق اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران و نیازهای متغیر دنیای کار و مشاغل، برنامه‌درسی رشته تربیت کودک طراحی و بر اساس آن محتوای آموزشی نیز تألیف گردید. کتاب حاضر از مجموعه کتاب‌های کارگاهی می‌باشد که برای پایه دوازدهم تدوین و تألیف گردیده است. این کتاب دارای ۵ پودمان است که هر پودمان از یک یا چند واحد یادگیری تشکیل شده است. همچنین ارزشیابی مبتنی بر شایستگی از ویژگی‌های این کتاب می‌باشد که در پایان هر پودمان شیوه ارزشیابی آورده شده است. هنرآموزان گرامی می‌بایست برای هر پودمان یک نمره در سامانه ثبت نمرات برای هر هنرجو ثبت کنند. نمره قبولی در هر پودمان حداقل ۱۲ می‌باشد و نمره هر پودمان از دو بخش تشکیل می‌گردد که شامل ارزشیابی پایانی در هر پودمان و ارزشیابی مستمر برای هر یک از پودمان‌ها است. از ویژگی‌های دیگر این کتاب طراحی فعالیت‌های یادگیری ساخت یافته در ارتباط با شایستگی‌های فنی و غیرفنی از جمله مدیریت منابع، اخلاق حرفه‌ای و مباحث زیست محیطی است. این کتاب جزئی از بسته آموزشی تدارک دیده شده برای هنرجویان است که لازم است از سایر اجزای بسته آموزشی مانند کتاب همراه هنرجو، نرم‌افزار و فیلم آموزشی در فرایند یادگیری استفاده شود. **کتاب همراه هنرجو** در هنگام یادگیری، ارزشیابی و انجام کار واقعی مورد استفاده قرار می‌گیرد. شما می‌توانید برای آشنایی بیشتر با اجزای بسته یادگیری، روش‌های تدریس کتاب، شیوه ارزشیابی مبتنی بر شایستگی، مشکلات رایج در یادگیری محتوای کتاب، بودجه‌بندی زمانی، نکات آموزشی شایستگی‌های غیرفنی، آموزش ایمنی و بهداشت و دریافت راهنما و پاسخ فعالیت‌های یادگیری و تمرین‌ها به **کتاب راهنمای هنرآموز** این درس مراجعه کنید. لازم به یادآوری است، کارنامه صادر شده در سال تحصیلی قبل بر اساس نمره ۵ پودمان بوده است و در هنگام آموزش و سنجش و ارزشیابی پودمان‌ها و شایستگی‌ها، می‌بایست به استاندارد ارزشیابی پیشرفت تحصیلی منتشر شده توسط سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی مراجعه گردد. رعایت ایمنی و بهداشت، شایستگی‌های غیرفنی و مراحل کلیدی براساس استاندارد از ملزومات کسب شایستگی می‌باشند. همچنین برای هنرجویان تبیین شود که این درس با ضریب ۸ در معدل کل محاسبه می‌شود و دارای تأثیر زیادی است.

کتاب شامل پودمان‌های ذیل است:

پودمان اول: «پرورش خودآگاهی کودک» با هدف توسعه شناخت هنرجویان از اهمیت مهارت‌های عاطفی و اجتماعی کودک و انواع آن، روش‌های آموزش بیان توانمندی‌ها، محدودیت‌ها و هیجانات

(خودتنظیمی) به کودکان از طریق تمرین‌ها، فعالیت‌های آموزشی و بازدید از مراکز پیش از دبستان تهیه و تألیف شده است.

پودمان دوم: «پرورش آگاهی کودک از احساسات دیگران» با هدف توسعه شناخت هنجاریان با روش‌های درک احساس دیگران از طریق ارتباط کلامی و غیرکلامی، پرورش ابراز همدلی با دیگران و ابراز وجود برای کودکان از طریق تمرین‌ها، فعالیت‌های آموزشی و بازدید از مراکز پیش از دبستان تهیه و تألیف شده است.

پودمان سوم: «توسعه برقراری ارتباط کودک با دیگران» با هدف توسعه شناخت هنجاریان با روش‌های برقراری ارتباط با بزرگسالان (مربیان، مراقبان، والدین و...)، همسالان و کودکان با نیازهای ویژه برای کودکان پیش از دبستان از طریق تمرین‌ها، فعالیت‌های آموزشی و بازدید از مراکز پیش از دبستان تهیه و تألیف شده است.

پودمان چهارم: «پرورش آگاهی کودک از فرهنگ جامعه» با هدف توسعه شناخت روش‌های پرورش آداب اجتماعی - اخلاقی، آموزه‌های دینی، ملی و مناسبت‌های اجتماعی، احترام به محیط زیست و احترام به حقوق شهروندی با توجه به نقش آن در شکل‌گیری هویت فردی و اجتماعی در کودکان از طریق تمرین‌ها، فعالیت‌های آموزشی و بازدید از مراکز پیش از دبستان تهیه و تألیف شده است.

پودمان پنجم: «پرورش مشارکت کودک در فعالیت‌ها» با هدف توسعه شناخت هنجاریان با روش‌های تقویت مشارکت‌جویی کودکان در فعالیت‌ها، مسئولیت‌پذیری کودک در فعالیت‌های اجتماعی و ایفای نقش‌های گروهی و تأثیرات مثبت آن در بزرگسالی برای کودکان از طریق تمرین‌ها، فعالیت‌های آموزشی و بازدید از مراکز پیش از دبستان تهیه و تألیف شده است.

امید است که با تلاش و کوشش شما همکاران گرامی اهداف پیش‌بینی شده برای این درس محقق گردد.

دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کار دانش

پودمان ۱

پرورش خودآگاهی کودک

شناخت کودک از خود، اشتیاق به دانستن، شوق پیشرفت و لذت کشف را در او تقویت می‌کند.

زمان: ۶۰ ساعت = (نظری ۲۴ ساعت + عملی ۳۶ ساعت)

واحد یادگیری ۱

پرورش خودآگاهی کودک

استاندارد عملکرد

پرورش خودآگاهی کودک با هدف پرورش رشد عاطفی - اجتماعی براساس منابع معتبر علمی و آموزشی وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور

شایستگی های فنی:

- ۱ توسعه شناخت مهارت های عاطفی - اجتماعی کودک؛
- ۲ پرورش بیان توانمندی ها و محدودیت های کودک؛
- ۳ پرورش بیان هیجانات.

شایستگی های غیرفنی:

- ۱ مهارت گوش کردن؛
- ۲ داشتن درک درست از سیستم سازمانی؛
- ۳ یادگیری

هدف توانمندسازی ۱-۱: رشد عاطفی - اجتماعی کودک را توضیح دهد.

مهارت‌های عاطفی کودک

شکل ۱- مهارت‌های اجتماعی

فعالیت ۱: در گروه‌های کلاسی، با توجه به تصاویر بالا، در مورد احساسات خود در تنهایی و در جمع دیگران گفت‌وگو کنید و گزارش آن را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

می‌توان گفت هر انسان در دو دنیا زندگی می‌کند؛ در دنیای درون که با احساسات و عواطف همراه است و دنیای بیرون که همان زندگی اجتماعی است. در مراحل رشد انسان، هم عواطف ظاهر می‌شوند و گسترش می‌یابند و هم زندگی با دیگران و رفتارهای اجتماعی شکل می‌گیرد. رشد عاطفی و رشد اجتماعی دو بُعد مهم از رشد و تکامل در دورهٔ کودکی است. این دو بُعد با هم مرتبط‌اند و بر همدیگر تأثیر متقابل دارند.

رشد عاطفی

وقتی کسی را می‌بینیم که با شنیدن یا دیدن یک ماجرای غمگین بلافاصله اشک می‌ریزد یا نسبت به دیگران بسیار محبت می‌کند، می‌گوییم فرد باعاطفه یا بااحساسی است. عاطفه در همهٔ انسان‌ها دیده می‌شود، هرچند در نوع عواطف و روش ابراز آنها تفاوت‌هایی وجود دارد. وقتی احساس خوشی و شادی داریم، وقتی می‌ترسیم و وقتی خشمگین یا هیجان‌زده می‌شویم، در واقع بخشی از عواطف ما ظهور و بروز کرده است. زندگی بدون عواطف رنگ و بوی چندانی نخواهد داشت.^۱ در جریان رشد و تکامل شخصیت انسان، عواطف جایگاه مهمی دارد.

تعریف: رشد عاطفی بیانگر عواطف و احساسات فرد است. عواطف حالت‌های درونی است که به صورت طبیعی در همهٔ انسان‌ها با تفاوت‌هایی وجود دارد، مانند شادی، امید، غم و ترس.

۱- در توصیف رشد عاطفی از واژه‌هایی چون: عاطفه، هیجان و احساس، استفاده می‌شود. برای تعریف این کلمات، بین روان‌شناسان اختلاف نظر وجود دارد. در این کتاب، ما همهٔ آنها را به یک معنی به کار می‌بریم.

فعالیت در کلاس

- فعالیت ۲:** فیلمی^۱ برای شما در کلاس پخش می‌شود.
- ضمن قطع صدای فیلم، آن را با هم تماشا کنید.
  - در گروه‌های کلاسی درباره فیلم با هم گفت‌وگو کنید و حدس بزنید بازیگران چه احساسی را بیان می‌کنند؟

فعالیت برای کودکان

- فعالیت ۳:** در بازدید از یک مرکز پیش از دبستان:
- ۱ همراه با کودکان عکس‌هایی از روزنامه یا مجله جدا کنید که افرادی را با احساسات متفاوت نشان می‌دهد.
  - ۲ از کودکان بخواهید آنها را روی کاغذ بچسبانند.
  - ۳ تمرین‌های پیشنهادی:
- الف) از کودکان سؤال کنید: «به نظر شما این شخص چه احساسی دارد؟»
ب) از کودکان بخواهید احساسات هر تصویر را با نقاشی یا ایفای نقش نشان دهند.
پ) کودکان، با توجه به تصاویر، داستان بسازند و آنها را برای دوستان خود تعریف کنند.

در فرایند رشد عاطفی، انتظار می‌رود کودک به مهارت‌هایی برسد که احساسات خود را بشناسد، درباره نقاط قوت و ضعف خود، متناسب با سن، بیندیشد و در تعامل‌های عاطفی با دیگران، درست رفتار کند.

رشد اجتماعی

انسان زندگی خود را بعد از تولد در میان افراد دیگر آغاز می‌کند. این زندگی اجتماعی موجب هماهنگی و سازگاری کودک با افراد جامعه می‌شود. رشد اجتماعی کودک مانند سایر ابعاد رشد و تکامل، در طول زمان شکل می‌گیرد و بخشی از شخصیت او را تشکیل می‌دهد.

فعالیت در کلاس

- فعالیت ۴:**
- فهرستی از انجمن‌های خیریه تهیه کنید.
  - درباره کارهای خیر و انجمن‌های خیریه گفت‌وگو کنید.
  - برای کمک به یک خیریه برنامه‌ریزی کنید.

فعالیت در کلاس

- فعالیت ۵:** در گروه‌های کلاسی در فعالیت روز جهانی کودک شرکت کنید، از جمله:
- تهیه دعوت‌نامه؛
  - اجرای سرود دسته‌جمعی؛
  - اجرای نمایش‌نامه؛
  - قصه‌گویی گروهی؛
  - برگزاری نمایشگاه آثار تجسمی.

۱- به جای فیلم می‌توان از روش‌های ایفای نقش و نمایش بی‌کلام در رابطه با موضوع استفاده کرد.

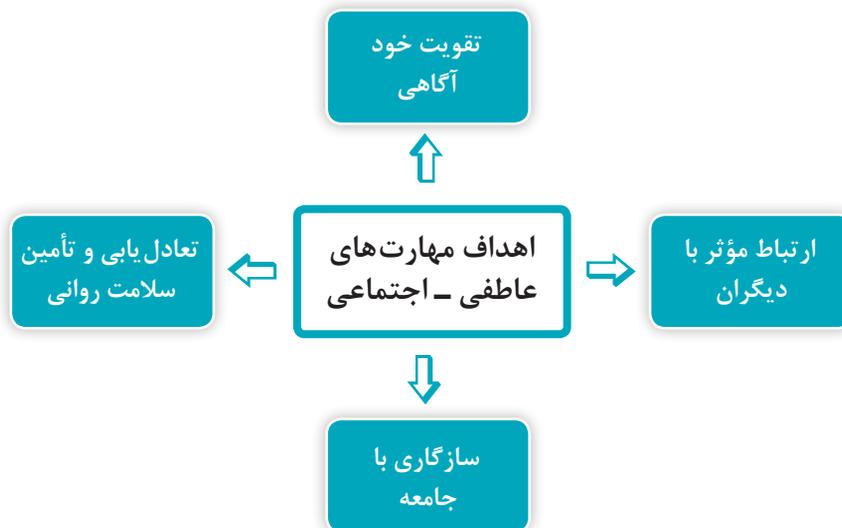
تعریف: رشد اجتماعی به توانایی برقراری ارتباط مناسب و مؤثر با خود، با دیگران و با محیط زندگی خود اطلاق می‌شود، مانند برقراری رابطه مناسب کودک با همسالان و بزرگ‌ترها. در فرایند رشد اجتماعی، کودک باید به مهارت‌هایی دست یابد که حاصل آن، شناخت نقش‌های اجتماعی، پرداختن به رفتارهای اجتماعی مناسب و سازگاری اجتماعی است.

مهارت‌های عاطفی - اجتماعی

بین رشد عاطفی و رشد اجتماعی ارتباط گسترده و پیچیده‌ای وجود دارد و گاهی تشخیص نشانه‌های آنها مشکل است. مثلاً وقتی از ترس، حسادت، خشم، کم‌رویی، محبت، عشق و همدردی صحبت می‌کنیم، هم نشانه‌های هیجان و عاطفه در آنها دیده می‌شود و هم نشانه‌های رفتار اجتماعی. در ادامه این کتاب، بحث رشد عاطفی - اجتماعی به صورت مشترک دنبال می‌شود.

تعریف: در مجموع، مهارت عاطفی - اجتماعی را می‌توان شامل توانایی‌های کودک در شناخت و آگاهی عواطف خود، ابراز عواطف و احساسات، خود تنظیمی^۱ و برقراری ارتباط مؤثر با خود و دیگران دانست و تعریف کرد.

اهداف مهارت‌های عاطفی - اجتماعی

نمودار ۱- اهداف مهارت‌های عاطفی - اجتماعی

همان‌طور که در نمودار ۱ مشاهده می‌کنید، رشد عاطفی - اجتماعی چهار هدف را دنبال می‌کند:

۱ تقویت خودآگاهی: فرایند کمک به فرد برای شناخت ویژگی‌های شخصیتی خود، درک توانمندی‌ها و محدودیت‌ها و یادگیری ابراز بجا و منطقی عواطف؛

۱- خود تنظیمی یعنی توانایی نظم دهی و مدیریت هیجانات خود پس از آگاهی و ابراز عواطف و هیجانات خود به صورت درست است که بر اساس سن متفاوت است. مثلاً یک کودک دو ساله زمان شیر خوردن خود را تنظیم می‌کند یا یک کودک چهار ساله برای کنترل عواطف خود، از کتک‌زدن کودک دیگر خودداری می‌کند.

خود تنظیمی در برخی از منابع به عنوان خودکنترلی، خود نظم‌دهی و خود مدیریتی آورده شده است.

فعالیت ۶:

- فیلم آزمایش مارشمالو استنفورد^۱ را تهیه کنید و ببینید.
- درباره نتایج مطالعه آزمایش مارشمالو با موضوع «رابطه خودتنظیمی و موفقیت»، گزارشی تهیه کنید.

۲ **ارتباط مؤثر با دیگران:** یادگیری ابراز وجود در موقعیت‌های جمعی، توانایی درک احساسات دیگران و

تقویت نوع دوستی و همدلی^۲؛

۳ **سازگاری با جامعه:** آگاهی از ارزش‌ها و فرهنگ جامعه، پذیرش نقش‌های اجتماعی و کنار آمدن با

مسئولیت‌های شهروندی؛

۴ **تعادل یابی و تأمین سلامت روانی:** برقراری تعادل بین هیجانات و عواطف با رفتارهای اجتماعی و

رسیدن به واقع‌بینی و مثبت‌اندیشی درباره خود، دیگران و مسائل اجتماعی.

اصول رشد عاطفی - اجتماعی^۳

فعالیت ۷: پس از اجرای برنامه روز جهانی کودک، با هم گروهی‌های خود در خصوص تجربه‌های همکاری

و همدلی در گروه گفت‌وگو کنید.

اصول رشد عاطفی - اجتماعی در نمودار ۲ نشان داده شده است.

نمودار ۲- اصول رشد عاطفی - اجتماعی

۱- Stanford marshmallow experiment

این آزمایش یکی از مشهورترین آزمون‌های روانشناسی است که توسط والتر میشل در دهه ۱۹۶۰ تهیه گردیده است. روش اجرای این آزمایش به این شکل بود که کودکان را یک به یک به اتاقی دعوت می‌کنند که روی میز آن شیرینی مارشمالو است. به کودکان گفته می‌شود که می‌توانند شیرینی را بردارند، اما اگر ۱۵ دقیقه صبر کنند و به شیرینی دست نزنند، علاوه بر همان شیرینی، یک شیرینی دیگر هم جایزه می‌گیرند. این آزمایش بر این باور بود که خودتنظیمی عامل کسب موفقیت است. در این آزمایش، گروهی از کودکان می‌توانستند مقاومت کنند و از دست زدن به شیرینی خودداری نمایند و گروهی دیگر مقاومت نمی‌کردند. با زیر نظر گرفتن این دو گروه کودکان در سال‌های آینده، مشخص شد آن دسته از کودکان که به شیرینی دست نزدند، اراده‌ای قوی‌تر و کنترل بیشتری روی رفتارهای خود می‌توانند داشته باشند و در آینده هم موفق‌تر، سالم‌تر و در ازدواجشان موفق‌تر هستند.

۲- برای اطلاع بیشتر درباره ارتباط مؤثر با دیگران، به کتاب «ارتباط مؤثر» پایه دهم رجوع شود.

۳- برای آگاهی در مورد اصول رشد و تکامل، به پودمان ۱ کتاب «مراقبت از سلامت کودک» پایه دهم مراجعه کنید.

اصول شامل حقایقی علمی است که برای همه قابل قبول است و همیشه باید مورد توجه قرار گیرد. برای رشد عاطفی - اجتماعی می‌توان اصولی را برشمرد که از اصول کلی مربوط به همه ابعاد رشد و تکامل انسان برآمده باشد، به شرح زیر:

۱ رشد اولیه حساس تر از رشد دوران بعدی است: همه مراحل زندگی انسان مهم‌اند، اما باید به این واقعیت توجه داشت که تجربه‌های نخستین سال‌های زندگی فرد، همه زندگی او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. رویدادها و شرایط رشد در کودکی، اثر عمیقی بر جای می‌گذارند. بنابراین، در همه ابعاد رشد و به‌ویژه رشد عاطفی - اجتماعی، تجربه‌های اولیه کودک، پایه سازگاری‌های فردی و اجتماعی وی را در مراحل بعدی تشکیل می‌دهند. روانشناسان و مربیان تأکید دارند که پنج سال اول زندگی کودک به دلیل رشد سریع اهمیت فراوانی در مسیر زندگی وی دارد و بنابراین، شرایط این مرحله حساس تر از دوران بعدی رشد است.

۲ رشد الگوی قابل پیش‌بینی دارد: رشد عاطفی - اجتماعی در مورد همه کودکان با تفاوت‌هایی، از یک الگوی خاص پیروی می‌کند و می‌توان در هر مرحله از رشد، ویژگی‌های آن را پیش‌بینی کرد. مثلاً «ترس از جدایی» بیشتر در محدوده سنی ۷ تا ۱۸ ماهگی قابل انتظار است و اگر کودک در سنین بالاتر، در هنگام جدایی موقت از مادر گریه سر دهد، شاید بیانگر مشکلی در رشد عاطفی - اجتماعی او باشد.

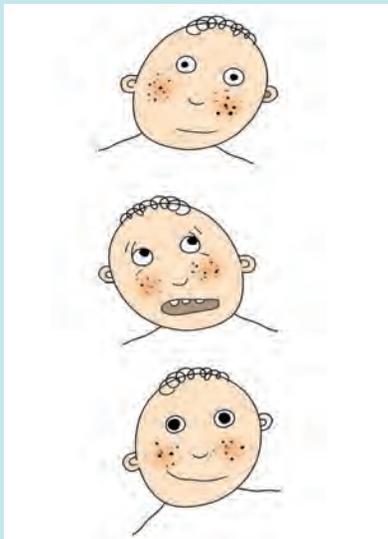
۳ در رشد تفاوت‌های فردی وجود دارد: با وجود نظم رشد و قابل پیش‌بینی بودن آن، نباید انتظار داشت همه کودکان مراحل رشد را مثل هم پشت سر بگذارند. الگوی رشد هر کودک با سایر کودکان متفاوت است، اگر چه در جنبه‌های کلی شبیه هم هستند. اصل تفاوت‌های فردی از موضوعات مهم در تربیت کودک است و والدین و مربیان باید در عمل آن را مورد توجه قرار دهند.

یکی از ارزش‌های عملی این اصل «انتظارات متفاوت» است، یعنی از همه کودکان در یک سطح سنی نمی‌توان انتظار داشت که به یک شیوه عمل کنند. نکته دیگر، «رعایت فردیت» است، یعنی اینکه هر کودک، انسانی منحصر به فرد تلقی شود و تا حد امکان در تربیت جنبه‌های فردی شخصیت او مورد توجه قرار گیرد.

فعالیت ۸: داستان «سه زنبورگزیده»^۱ را بخوانید.

سه زنبورگزیده

- زنبوری نفر اول را نیش زد؛
او گفت: «اگر در رختخواب مانده بودم زنبور نیشم نمی‌زد».
- زنبوری نفر دوم را نیش زد؛
او صدای نعره‌اش بلند شد که: «چه کرده‌ام که باید به این روز بیفتم».
- زنبوری نفر سوم را نیش زد؛
از او شنیدم که می‌گفت: «امروز درباره زنبورها چیزی یاد گرفتم».
- در گروه درباره داستان گفت‌وگو کنید.

۱- این داستان از شل سیلوراستاین (۱۹۹۹-۱۹۳۰م) نویسنده، شاعر و کاریکاتورست آمریکایی است. ترجمه آثار طنز او در ایران بسیار شناخته شده است.

- تجربیات خود را، دربارهٔ چگونگی مواجه شدن خود را با وقایع، با دوستان در میان بگذارید.
- در خصوص واکنش‌های خود نسبت به رویدادهای بیرونی و رابطهٔ آنها با تغییر سن و سال تان گفت‌وگو کنید.

فعالیت در خانه

فعالیت ۹: همراه با اعضای خانواده به تصاویر داده شده نگاه کنید. سپس از هر یک بپرسید در هر تصویر چه چیزی مشاهده می‌کنند. آنگاه نظرات خود را با نظر بقیهٔ اعضای خانواده مقایسه کنید و به سؤالات زیر پاسخ دهید:

- آیا نظر شما با نظرات اعضای خانواده یکسان است؟
- تا چه میزان نظرات اعضای خانواده با همدیگر شباهت دارد؟
- آیا افرادی که نظر مشابه دارند، از نظر سنی در یک گروه قرار می‌گیرند؟

فعالیت ۱۰: همراه با هنرآموز خود در بازدید از مهدکودک فعالیت‌های زیر را انجام دهید.

- کاغذهای رنگی در اختیار کودکان قرار دهید.
- برای هر کودک مقدار کمی رنگ گواش روی کاغذ بریزید.
- از کودکان بخواهید با شروع موسیقی کاغذهای خود را به آرامی تکان دهند و با قطع موسیقی، آنها را در جای مناسب نگاه دارند تا خشک شوند.
- از کودکان بپرسید شکل‌های ایجاد شده را شبیه به چه چیزی می‌بینند.
- از کودکان بخواهید با شکل‌های به دست آمده، شکل جدیدی با مداد رنگی بکشند.

فعالیت برای کودکان

۴ **الگوی رشد عاطفی - اجتماعی** مراحل دارد: رشد فرایند مداوم و پیوسته‌ای است که مراحل مشخصی را پشت سر می‌گذارد. این اصل از نظر تربیتی مهم است و به والدین و مربیان کمک می‌کند تا تشخیص دهند چه رفتاری در چه سنی بهنجار (عادی) و در چه سنی نابهنجار (غیرعادی) است. برای نمونه، رفتارهایی مثل سروصدا راه انداختن، تحرک زیاد، پرسش مداوم، لجبازی و اصرار در خواستن چیزی یا انجام دادن کاری، در دورهٔ پیش‌دبستان کم‌وبیش عادی است، اما همین رفتارها در سنین بالاتر، غیرعادی تلقی می‌شود.

۵ **برای هر مرحله از رشد انتظارات اجتماعی وجود دارد:** هر جامعه‌ای از اعضایش انتظار دارد امور خاصی را در مراحل گوناگون رشد انجام دهند. تقریباً همهٔ مردم در هر سنی که باشند، از این انتظارات اجتماعی

به خوبی آگاه‌اند. حتی کودکان از بزرگ‌ترها می‌آموزند که از آنان چه چیزهایی انتظار می‌رود. موفقیت در برآورده ساختن انتظارات اجتماعی هر مرحله، مستلزم موفقیت در انتظارات اجتماعی مرحله قبل است. انتظارات اجتماعی، والدین و مربیان را راهنمایی می‌کنند تا بدانند در هر سن، کودک چه چیزی را باید یاد بگیرد و همچنین در آینده از کودک و نوجوان چه چیزی انتظار داشته باشند. این انتظارات، کودک را هم برمی‌انگیزد تا آنچه را جامعه از او انتظار دارد، یاد بگیرد. برای مثال، از یک کودک چهار ساله انتظار می‌رود از همسالان خود فاصله نگیرد و بتواند با آنها ارتباط برقرار کند.

فعالیت ۱۱: داستان کوتاه «وقتی به سن تو بودم»،^۱ را بخوانید.

عمویم گفت:

چگونه به مدرسه می‌روی؟

گفتم: با اتوبوس

پوزخندی زد و گفت:

من وقتی به سن تو بودم، ۱۰ کیلومتر پیاده می‌رفتم...

عمویم گفت:

چقدر بار را می‌توانی بلند کنی؟

گفتم: یک گونی برنج...

پوزخندی زد و گفت: من وقتی هم سن تو بودم

یک گاری را به حرکت در می‌آوردم و یک گوساله را بلند می‌کردم...

عمویم گفت:

تا حالا چند بار دعوا کرده‌ای؟

گفتم: دو بار و هر دو بار هم کتک خوردم...

پوزخندی زد و گفت: من وقتی هم سن تو بودم

هر روز دعوا می‌کردم و هیچ وقت هم کتک نمی‌خوردم...

عمویم گفت:

چند سال داری؟

گفتم: نه سال و نیم...

بادی به غبغب انداخت و گفت: من وقتی سن تو بودم

ده سالم بودم...

- درباره انتظارات اجتماعی والدین تان از شما، در گروه گفت‌وگو کنید.
- قصه‌های مشابه این داستان طنز را پیدا کنید و در گروه برای دوستان خود بخوانید.

بسیاری از رفتارهای عاطفی و اجتماعی مانند بیان احساسات، همدلی با دیگران، ارتباط با همسالان، ایفای نقش جنسیتی، آداب معاشرت، رعایت اخلاق، احترام به محیط‌زیست، پایبندی به حقوق شهروندی در چارچوب تکالیف رشدی قابل بحث است.

هدف توانمندسازی ۱-۲: فعالیت‌های آموزشی برای توسعه شناخت مهارت‌های عاطفی-اجتماعی کودک طراحی و اجرا کند.

شاخص‌های رشد عاطفی-اجتماعی

فعالیت در کلاس

فعالیت ۱۲: یکی از موارد زیر را انتخاب کنید؛ کاغذی مجاله‌شده در دست داشته باشید و با توجه به عبارتی که انتخاب کردید، آن حالت را تصور کنید و در کلاس به ایفای نقش بپردازید.

- وقتی آن را باز می‌کنید، یک سوسک مرده در داخل آن است.
- وقتی آن را باز می‌کنید، گل خشک‌شده‌ای در داخل آن است.
- وقتی آن را باز می‌کنید نوشته است: «خیلی دوستت دارم».
- وقتی آن را باز می‌کنید نوشته شده: «به زودی به یکی از آرزوهای بزرگ خود می‌رسی».

در گروه‌های کلاسی، عبارات مشترک و واکنش‌های نقش‌های متفاوت را مقایسه کنید.

به زیرمجموعه‌های یک پدیده که از آنها در سنجش آن پدیده استفاده می‌شود، شاخص می‌گویند. شاخص‌های رشد عاطفی-اجتماعی شامل موارد زیر است (نمودار ۳):

نمودار ۳- شاخص‌های رشد عاطفی-اجتماعی

- **ابراز عواطف:** امکان بروز عواطف لازم در موقعیت‌های فردی و اجتماعی؛
- **سازگاری:** متناسب بودن بروز هیجان‌ها و عواطف فرد با فرهنگ جامعه؛
- **توانایی ابراز وجود:** توانایی حضور فعال و مؤثر بین دیگران و نشان دادن توانایی‌های خود و اجرای فعالیت‌های مرتبط؛
- **تجربه اجتماعی:** توسعه ارتباط‌های اجتماعی در طول زمان و در سطوح گوناگون (خانواده، دوستان،

اطرافیان، گروه‌ها و موقعیت‌های دیگر) و پاسخ به محرک‌های اجتماعی و شناخت و تشخیص نقش خود در ارتباط‌های اجتماعی گوناگون؛

- **تعهد و مسئولیت‌پذیری:** ایفای نقش‌های اجتماعی مرتبط و میل به مشارکت و یاری؛
- **همدلی:** توجه به دیگران، احترام گذاشتن به دیدگاه‌های آنها و احترام به شأن انسانی همه افراد.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۱۳: در کلاس «بازی گروهی» زیر را انجام دهید.
خوراکی‌های سالم به کلاس بیاورید. همه خوراکی‌ها را روی میزها بگذارید.
با اعلام هنرآموز، بدون استفاده از دست‌هایتان، خوردن را شروع کنید.
□ اولین راهی که برای خوردن خوراکی به فکرتان رسید چه بود؟
□ بعد از اتمام بازی در مورد شیوه‌های مختلفی که دوستانتان برای خوردن انتخاب کرده بودند، با آنها گفت‌وگو کنید و فهرستی از این شیوه‌ها در کلاس ارائه دهید.

اهمیت رشد عاطفی - اجتماعی

بخش مهمی از سلامت روانی کودک به کیفیت رشد عاطفی - اجتماعی او بستگی دارد. علاوه بر آن، رشد عاطفی - اجتماعی از سایر ابعاد رشد تأثیر می‌پذیرد و بر آنها تأثیر می‌گذارد. در اهمیت رشد عاطفی - اجتماعی به چهار نکته کلی می‌توان اشاره کرد که در نمودار ۴ نشان داده شده است.

نمودار ۴- اهمیت رشد عاطفی - اجتماعی

- 1 **تأثیر رشد عاطفی - اجتماعی بر سایر ابعاد رشد:** رشد انسان، در کل، یکپارچه است. بنابراین در بحث از هر بُعد رشد، نمی‌توان تأثیر متقابل ابعاد دیگر را نادیده گرفت، از جمله:
  - رشد عاطفی - اجتماعی همان‌گونه که از سایر ابعاد رشد تأثیر می‌پذیرد، بر آنها اثرات قابل توجهی دارد. برای نمونه، کودکانی که توانایی ابراز وجود بیشتری دارند، روابط اجتماعی آنان بهتر است.
  - تمایل بیشتری برای فعالیت‌های جسمی - حرکتی نشان می‌دهند.
  - این کودکان از بازی‌ها و فعالیت‌های گروهی، بیشتر استقبال می‌کنند.

■ تمایل به فعالیت‌های ذهنی و یادگیری هم تا حد زیادی وابسته به عاطفه مثبت و علاقمندی به این موضوعات است.

■ شوق یادگیری و تجربه‌های انگیزشی مثبت در دانستن و یاد گرفتن، به رشد شناختی بسیار کمک می‌کند.

■ روند رشد اخلاقی کودک هم با رشد عاطفی - اجتماعی او ارتباط مستقیم دارد.

۲ **شناسایی روند بهنجار و نابهنجار رشد:** سنجش روند رشد عاطفی - اجتماعی بر مبنای شاخص‌های مرتبط دو امکان مهم را فراهم می‌آورد: یکم آنکه مشخص می‌کند روند رشد عاطفی - اجتماعی تا چه اندازه در مسیر بهنجار و سالم پیش می‌رود. البته این ارزیابی همیشه کار ساده‌ای نیست و مستلزم شناخت دقیق شاخص‌ها و اجزای رشد عاطفی - اجتماعی است. دوم آنکه می‌توان هر گونه مشکل و نابهنجاری در زمینه رشد عاطفی - اجتماعی را تشخیص داد و برای پیشگیری یا بهبود به اقدامات لازم پرداخت. اگر اختلالات مربوط به رشد عاطفی - اجتماعی به موقع تشخیص داده نشود، مشکلات تشدید می‌شود و در ادامه زندگی، سلامت روانی فرد به خطر خواهد افتاد. مثلاً کودک سه ساله‌ای که در برقراری روابط عاطفی با مادر یا اطرافیان مشکلاتی دارد یا بیشتر دوست دارد به تنهایی و دور از دیگران بازی کند، رفتار او باید مورد توجه و ارزیابی قرار گیرد.

۳ **تدوین برنامه‌های تربیتی هماهنگ با نیازهای رشدی:** آگاهی از زمینه‌ها و مسائل رشد عاطفی - اجتماعی مریبان را یاری می‌کند تا نیازهای واقعی کودکان را بشناسند. همچنین در برنامه‌های تربیتی و آموزشی و نیز در رفتارها و فعالیت‌های خود، سنجیده و متناسب با شرایط رشدی اقدام کنند. برای مثال، در هر فعالیت با هدف آموزش یا سرگرمی، لازم است مشارکت و دوستی بیش از برتری و رقابت ترغیب شود تا کودکان از آن فعالیت، به احساس مثبتی دست یابند.

۴ **افزایش رضایت‌مندی از زندگی و تضمین سلامت روانی:** اگر بپذیریم که تربیت رسمی (آموزش و پرورش) در زندگی امروز و فردای کودکان نقش بسیار مهمی دارد، آنگاه درک خواهیم کرد که تأثیر هرگونه برنامه‌ریزی برای تسهیل رشد عاطفی - اجتماعی، نه فقط شرایط فعلی کودکان را بهبود می‌بخشد، بلکه به سلامت روانی آنان در تمام طول زندگی نیز کمک خواهد کرد. نگاه مثبت به خود، انتخاب روش‌های درست برای مواجهه با مسائل زندگی، روابط اجتماعی مطلوب و تجربه‌های عاطفی و اجتماعی مفید، همه در افزایش رضایت‌مندی از زندگی نقش بسزایی دارند و سلامت روانی فرد را تضمین می‌کنند. چنین تجربه‌های عاطفی - اجتماعی، که دوستی و نشاط به دنبال دارند، نگاه مثبت به زندگی را در کودک تقویت خواهند کرد.

فعالیت ۱۴: در گروه‌های کلاسی، در مورد تعارف کردن میوه یا غذا به دوستان خود گفت‌وگو کنید و اثرات این مهارت اجتماعی را بر خود و جمع گروه به صورت گزارش ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

عوامل مؤثر بر رشد عاطفی - اجتماعی

شکل ۲- ارتباط اجتماعی

فعالیت ۱۵: در گروه‌های کلاسی، شکل بالا را با دقت مشاهده و در مورد تأثیرات این عوامل بر رشد عاطفی - اجتماعی کودک گفت‌وگو کنید.

فعالیت در کلاس

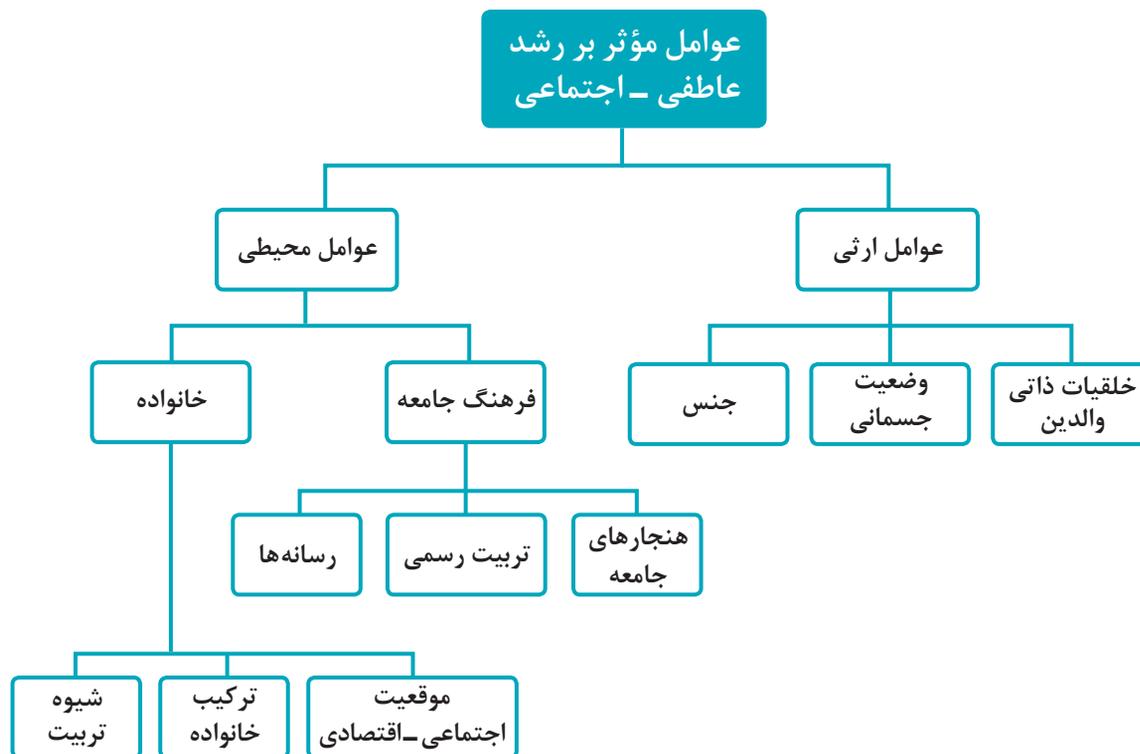
وقتی از رشد و تکامل صحبت به میان می‌آید، نقش دو عامل مطرح می‌شود: وراثت (سرشت، طبیعت) و محیط (تربیت، یادگیری). هر یک از این دو عامل در ابعاد گوناگون رشد تأثیر متفاوتی دارند. نکته مهم این است که دقیقاً نمی‌توان گفت در مورد هر انسان نقش کدام عامل کمتر یا بیشتر است. اما بررسی آنها به والدین و مربیان کمک می‌کند تا درباره همه عوامل مؤثر و جزئیات رشد حساس باشند.

وراثت شامل ترکیب ژنتیکی، رسش^۱ فیزیولوژیکی و عملکرد عصبی کودک است. شاید برای شما هم پیش آمده باشد که مثلاً در مورد کودکی خلق‌وخو، واکنش، سازگاری یا میزان اجتماعی بودن او را به مادر و پدرش نسبت دهید. علاوه بر کروموزوم‌ها و ژن‌هایی که از والدین به فرزندان می‌رسند، خلق و خوی آنها هم در رشد عاطفی - اجتماعی کودک تأثیر می‌گذارد. وضعیت جسمانی (سالم یا بیمار) و جنس کودک (دختر یا پسر) هم بخش دیگری از عوامل ارثی محسوب می‌شود.

محیط در همه ابعاد رشد بسیار مؤثر است و آثار آن را در رشد عاطفی - اجتماعی بیشتر می‌توان دید. احساسات، هیجانانگ، عواطف و رفتارهای اجتماعی کودک، اغلب ناشی از تربیت غیررسمی و تربیت رسمی است. به عبارت دیگر، هم محیط خانواده و جامعه و هم محیط مرکز آموزشی، در شکل‌گیری رفتارهای عاطفی - اجتماعی نقش دارند.

۱- رسش یعنی آمادگی زیستی مانند توانایی راه رفتن کودک حدود یک سالگی

عوامل ارثی و عوامل محیطی هر کدام شامل زیرمجموعه‌هایی است که در نمودار ۵ نشان داده شده است.

نمودار ۵- عوامل مؤثر بر رشد عاطفی - اجتماعی

عوامل ارثی

- **خلقیات ذاتی والدین:** انتقال ویژگی‌های ذاتی از والدین به فرزندان؛
- **وضعیت جسمانی:** ویژگی‌های جسمی و اختلالات و بیماری‌ها؛
- **جنس:** دختر یا پسر بودن.

عوامل محیطی

- **فرهنگ جامعه:** ویژگی‌ها و شرایط فرهنگی، اجتماعی و تربیتی جامعه؛
- **هنجارهای جامعه:** ارزش‌ها، باورها، اعتقادات و رفتارهای مثبت و منفی؛
- **تربیت رسمی:** اهداف، رویکردها و فعالیت‌های رایج در نظام آموزشی؛
- **رسانه‌ها:** کیفیت، تنوع و تأثیر پیام‌های رسانه‌ای.
- **خانواده:** موقعیت و شرایط خانواده در زمینه‌های گوناگون؛
- **موقعیت اجتماعی و اقتصادی:** شرایط محیط زندگی و جایگاه اجتماعی والدین؛
- **ترکیب خانواده:** جمعیت خانواده، تعداد فرزندان و روابط خواهران و برادران؛
- **شیوه تربیت:** اهداف تربیتی والدین، سبک زندگی خانواده و روش‌های فرزندپروری آنها.

فعالیت ۱۶:

- به مدت یک هفته، عبارتهای بیان احساس خشم و مهربانی خود و خانوادهتان را فهرست کنید. شباهت عبارت رایج خودتان در هنگام بروز خشم یا مهربانی با خانواده را به دست آورید و گزارش آن را در کلاس ارائه دهید.
- میزان شباهت عبارتهای رایج خود و خانوادهتان را با عبارتهای سایر هم‌گروهی‌ها مقایسه کنید.

فعالیت در خانه

فعالیت در خانه

فعالیت ۱۷: درباره موضوع زیر به منابع علمی مراجعه کنید و نتایج آن را در کلاس گزارش دهید. به نظر می‌رسد بیان و ابراز هیجانات به واسطه حالت‌های گوناگون چهره، به زیرساخت‌های وراثتی بستگی دارد و به جنسیت، نژاد و قومیت وابسته است، همان‌طور که در اکثر پستانداران این چنین است.

دیدگاه اسلام در رشد عاطفی - اجتماعی

فعالیت ۱۸: در گروه‌های کلاسی، سه حدیث زیر را بخوانید. از این احادیث درباره رشد عاطفی - اجتماعی چه نکاتی را استنباط می‌کنید؟ مطالب گروه‌ها را به اشتراک بگذارید و موارد را جمع‌بندی کنید. پیامبر اکرم (ص): مهر خداوندی از آن بنده‌ای است که فرزند خود را با نیکی کردن به وی و همدلی با او و آموزش و ادب کردن، در نیکوشدنش یاری دهد. پیامبر اکرم (ص): بازی در خردسالی، موجب افزایش عقل در بزرگسالی است.^۱ امام صادق (ع): کودک هفت سال اول بازی می‌کند، هفت سال دوم خواندن و نوشتن را می‌آموزد و هفت سال سوم حلال و حرام را می‌آموزد.^۲ آیات قرآن و احادیث دیگری را با مضمون رشد عاطفی - اجتماعی جست‌وجو کنید و در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

از نظر اسلام، هفت سال اول زندگی، تأثیر مهمی در رشد عاطفی - اجتماعی دارد. کلام قرآن در مورد تربیت کودک، سرشار از محبت و ملایمت است. در احادیث گوناگون هم توصیه‌هایی برای هفت سال اول زندگی وجود دارد که نشان می‌دهند این مرحله، بیشتر فرصتی برای بازی، تمرین مهارت‌های اجتماعی و مهرورزی است.

اسلام به نقش خانواده در تربیت اهمیت قائل است و اخلاق مادر و پدر، روش زندگی آنان و ارزش‌های حاکم بر خانواده را در اجتماعی شدن کودک مهم می‌داند. در اسلام جنبه‌های اخلاقی تربیت بسیار مورد تأکید است و بر این اساس، توصیه می‌شود برای رشد عاطفی - اجتماعی مطلوب، درباره نوع بازی‌ها و اسباب‌بازی‌ها و همچنین انتخاب هم‌بازی‌ها و فضاهای آموزشی، دقت لازم به عمل آید.

۱- دعائم الاسلام، جلد ۱، ص ۱۹۴

۲- اصول کافی، جلد ۴، ص ۴۶

رشد عاطفی - اجتماعی در نظریه‌ها

نمودار ۶- نظریه‌های رشد عاطفی - اجتماعی

در رشد عاطفی - اجتماعی همچون زمینه‌های دیگر روان‌شناسی رشد، نظریه‌های متعددی وجود دارد. نظریه‌ها، می‌توانند تحلیلی از یک موضوع ارائه دهند و به ما در درک چرایی و دلایل آن کمک کنند. هر نظریه حاصل سال‌ها تلاش علمی و یافته‌های پژوهشی و تجربه‌های فراوان است. آشنایی با نظریه‌ها بسیار مهم است، چرا که هر نظریه می‌تواند دارای نکات کاربردی فراوانی باشد و کیفیت فعالیت‌ها و تصمیم‌های ما را بهبود بخشد.

در زمینه رشد عاطفی - اجتماعی نظریه‌های متعددی وجود دارد. در این کتاب به چند نظریه معروف در این زمینه، اشاره می‌شود.

نظریه رشد روانی فروید^۱: زیگموند فروید از نخستین نظریه‌پردازان روان‌شناسی رشد است. دیدگاه‌های فروید درباره رشد و مراحل آن، شدیداً مورد نقد روان‌شناسان قرار گرفته است. با این همه، نظریه فروید از این جهت اهمیت دارد که بر ارتباط بین کودکی و بزرگسالی تأکید می‌کند. او بر این باور بود که تجربه‌های اولیه کودکی، اساس شکل‌گیری شخصیت بزرگسالی است. افکار، احساسات و خواسته‌هایی که در کودکی برآورده نمی‌شوند، به ناخودآگاه^۲ می‌روند و در آنجا می‌مانند. در بزرگسالی، همین تجربه‌های سرکوب‌شده، آشکار می‌شوند و به شکل ویژگی‌های شخصیتی مختلف نمایان می‌شوند.

فروید به پنج سال اول زندگی، بسیار اهمیت می‌دهد و توجه والدین و مربیان را به دقت کردن در رفتارهای عاطفی و اجتماعی کودک جلب می‌کند.

نظریه رشد روانی - اجتماعی اریکسون^۳: اریک اریکسون در نظریه خود رشد انسان را در هشت مرحله توضیح می‌دهد. هر مرحله شامل یک موضوع محوری است که در دو قطب قرار می‌گیرد. در این نظریه، ۶ سال اول زندگی در سه مرحله توصیف شده است:

۱- Sigmund Freud (1856 - 1939)

۲- در نظریه فروید، ذهن انسان به سه بخش خودآگاه، نیمه آگاه و ناخودآگاه تقسیم می‌شود. خودآگاه: آگاهی و هشیاری هم‌اکنونی شخص.

نیمه‌آگاه: همه اطلاعاتی که هم‌اینک در ذهن حاضر نیستند ولی اگر بخواهیم می‌توانیم آنها را به بخش آگاهی فرا بخوانیم. ناخودآگاه: انبار غرایز، آرزوها، خواسته‌ها و خاطرات غیرقابل دسترس و ناشناخته.

۳- Erik H. Erikson (1902 - 1994)

جدول ۱- مراحل رشد (۶ سال اول زندگی) در نظریهٔ اریکسون^۱

مرحله	سن	محور	تکلیف رشدی ^۲
یکم	تولد تا ۱ سالگی	امیدواری	اعتماد در برابر بی‌اعتمادی
دوم	۱ تا ۳ سالگی	اراده	خودمختاری در برابر شرم و شک
سوم	۳ تا ۶ سالگی	هدف‌مندی	ابتکار در برابر احساس گناه

۱ اعتماد در برابر بی‌اعتمادی^۳: کودک در مرحلهٔ یکم، براساس رفتار اطرافیان و به‌ویژه مادر، اعتماد یا بی‌اعتمادی به محیط پیرامون را یاد می‌گیرد. نوزادان در صورتی که دنیای پیرامون‌شان باثبات و قابل پیش‌بینی باشد، مرتباً تغذیه شوند و راحتی و آسایش‌شان فراهم باشد، احساس اعتماد می‌کنند. مراقبت ناکافی و طرد کودک سبب ترس و بی‌اعتمادی او نسبت به محیط می‌شود.

۲ خودمختاری در برابر شرم و شک^۴: کودک در مرحلهٔ دوم می‌کوشد تا استقلال را تجربه کند و اراده‌اش را بیازماید. حمایت افراطی یا نبودن حمایت، موجب تردید در بارهٔ توانایی کنترل خویشتن خواهد شد. کودک «نه» می‌گوید و می‌تواند هر جا که بخواهد راه برود و بدود. والدینی که تند و پرخاشگر نباشند و به کودک‌شان اجازهٔ تجربه کردن بدهند، حس خودمختاری را در او تقویت خواهند کرد. مراقبت بیش از حد یا کمبود آن، احتمالاً سبب می‌شود کودک در توانایی‌هایش برای کنترل خود و محیط تردید کند.

۳ ابتکار در برابر احساس گناه^۵: کودک در مرحلهٔ سوم فرصت می‌یابد تا فعالیت‌های تازه‌ای انجام دهد و از پیشرفت‌های خود لذت ببرد. او در به‌کار بردن زبان هم تبحر پیدا می‌کند. اگر والدین و مربیان حوصلهٔ پاسخ دادن به پرسش‌های کودک را داشته باشند و به او اجازه بدهند به فعالیت‌های ابتکاری دست بزنند، کودک توانایی‌هایش را باور می‌کند و اعمالش با اعتمادبه‌نفس همراه است. محدود کردن فعالیت‌های کودک و پاسخ‌گویی به خواسته‌ها و سؤال‌های او، به شکلی که انگار مایهٔ زحمت است، در کودک احساس گناه ایجاد می‌کند.

۱- مراحل رشد روانی - اجتماعی اریکسون به‌صورت کامل در کتاب همراه هنرجو آمده است.

۲- منظور از تکلیف رشدی، رفتارها و نقش‌هایی هستند که در هر مرحله زندگی از فرد انتظار می‌رود که انجام دهد.

۳- Trusting against distrust

۴- Autonomy against shame and doubt

۵- Initiative on sincerity

فعالیت ۱۹:

با توجه به تصاویر، با هم گروهی های خود گفت و گو کنید و به سؤالات زیر پاسخ دهید:

- بغل کردن و تغذیه مرتب باعث امنیت کودک می شود. به نظر شما آیا رعایت این نکات در حین مشاجرات هم همان تأثیر را دارد؟
- تا چه حد می توان به کودک فرصت تجربه داد؟
- بهترین پاسخ به کودک، وقتی جواب سؤال او را نمی دانید، چیست؟

نظریه یادگیری مشاهده ای بندورا: آلبرت بندورا^۱ در نظریه خود بیش از هر چیز بر یادگیری مشاهده ای تأکید می کند. طبق این نظریه، کودکان بخش عمده ای از ویژگی های عاطفی و اجتماعی را صرفاً از طریق مشاهده دیگران می آموزند. آنها از رفتارهای اطرافیان تقلید می کنند، تقلیدهایی که گاه ممکن است خوشایند والدین نباشد. کودکان از انواع الگوهای گوناگون، نه فقط از الگوهای زنده، بلکه از الگوهای نمادین^۲، مانند الگوهایی که در تلویزیون می بینند یا در کتاب ها درباره آنها می خوانند، می آموزند و تقلید می کنند. این نظریه، بسیار مورد توجه قرار گرفته و زمینه ساز پژوهش ها و نظریه های دیگری شده است.

۱- Albert Bandura

۲- Symbolic Models

فعالیت ۲۰: در مورد نقش سازنده و غیرسازنده تقلید در کودکان به منابع علمی مراجعه کنید و نتیجه را به صورت بروشور ارائه دهید.

فعالیت در خانه

فعالیت ۲۱: همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید. با کودکان در مورد شخصیت‌های مورد علاقه آنها در فیلم‌های کارتونی یا در کتاب‌های داستان گفت‌وگو کنید.

فعالیت برای کودکان

- ۱ از آنها بخواهید تا شخصیت‌ها را نقاشی کنند.
- ۲ پس از اتمام فعالیت نقاشی، به آنها فرصت بازی آزاد بدهید.
- ۳ رفتارهای تقلیدی کودکان را براساس شخصیت‌های پویانمایی (انیمیشن) در گروه‌های بازی مشاهده کنید.
- ۴ فهرستی از رفتارهای تقلیدی کودکان را تهیه کنید و در کلاس گزارش دهید.

نظریه شناخت اجتماعی بالبی

جان بالبی^۲، دربارهٔ دلبستگی پژوهش‌های متعددی انجام داد. طبق دیدگاه او، نتیجهٔ عمدهٔ کنش بین مادر و کودک ایجاد دلبستگی به مادر و ایجاد امنیت روانی برای کودک است. این کودک دلبسته به محض روبه‌رو شدن با ناراحتی یا خطر، برانگیخته می‌شود؛ مثلاً کودک تا زمانی که والدینش حضور دارند، با غریبه بازی می‌کند، ولی اگر احساس ناامنی کند، به سرعت به طرف مادر و پدر می‌رود.

فرایند دلبستگی

فعالیت ۲۲: آیا کودکی را مشاهده کرده‌اید که هنگام تحویل به یک مرکز پیش از دبستان، گریه می‌کند؟ راجع به دلیل آن در گروه‌های کلاسی گفت و گو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

روابط عاطفی و اجتماعی کودک با بزرگسالان و رشد این روابط، از مباحث مهم است و روان‌شناسان شدیداً به آن توجه دارند. انسان‌ها از دیرباز یاد گرفته‌اند که برای ادامهٔ زندگی باید از همدیگر حمایت کنند. نیاز کودک به حمایت بزرگسالان، موجب می‌شود او به حرکات و علائمی روی آورد تا این حمایت را جلب کند. مثلاً گریهٔ نوزاد یا غان‌وغون، لبخند، چنگ زدن، مکیدن و تعقیب چشمی را می‌توان انواعی از درخواست حمایت تلقی کرد. این رفتارهای عاطفی - اجتماعی برای برخوردار شدن از حمایت، باعث «دلبستگی» بین کودک و بزرگسالان می‌شود. دلبستگی و کیفیت آن برای رشد اولیهٔ کودک لازم است.

دلبستگی

یک ارتباط عاطفی ناشی از سازگاری طبیعی بین دو نفر است که حاصل آن صمیمیت، امنیت روانی و

۱- پویانمایی همان انیمیشن (کارتون) است و هنر حرکت‌بخشیدن به اشیای بی جان است.

روان‌شناس، روان‌پزشک و روان‌کاو انگلیسی (1907 - 1990) John Bowlby - ۲

احساس تعلق است.

دلبستگی با وابستگی تفاوت دارد. وابستگی هم نوعی رابطه بین دو نفر است، اما رابطه‌ای که مبنای آن چندان عاطفی و معنوی نیست و ممکن است به خودخواهی، ناامنی روانی و احساس تملک منجر شود.

مراحل دلبستگی

دلبستگی در چهار مرحله روی می‌دهد:

- ۲ تا ۳ ماهگی: انواع پاسخ‌های کودک به اطرافیان که اغلب مشابه است.
- ۳ تا ۶ ماهگی: پاسخ‌های اجتماعی کودک به تدریج انتخابی‌تر می‌شود و او بر آشنایان تمرکز می‌کند.
- ۶ ماهگی تا ۳ سالگی: دلبستگی کودک به شخص خاص روزبه‌روز شدیدتر و اختصاصی‌تر می‌شود. اگر چه کودک تمایل به کاوش محیط و ارتباط با دیگران دارد، اما همچنان از پایگاه امن خود دور نمی‌شود این دلبستگی شدید باعث بروز «اضطراب جدایی» می‌شود که شروع آن بین ۷ تا ۱۲ ماهگی است که ۱۵ تا ۱۸ ماهگی به اوج خود می‌رسد.
- ۳ تا ۶ سالگی: کودک متوجه می‌شود که لازم نیست مادر و پدر همیشه در کنار او باشند. او می‌پذیرد که دیگران هم در کنار او باشند.

عوامل مؤثر بر دلبستگی

عوامل مؤثر بر شکل‌گیری دلبستگی عبارت‌اند از:

وضعیت جسمی کودک: اگر کودکی بیمار یا کم‌توان باشد، نیاز او به ماندن در کنار مادر، بیشتر خواهد بود.
تجربه‌های عاطفی - اجتماعی کودک: اگر کودک همیشه مطمئن باشد که مادر در دسترس اوست، با جرئت بیشتری به سراغ پدیده‌های دیگر محیط خواهد رفت.
فرهنگ جامعه: در فرهنگ‌هایی که اجتماعی بودن و رفتارهای ارتباطی را ترغیب می‌کنند، فرایند دلبستگی با دشواری‌های کمتری مواجه خواهد بود مانند زندگی در کنار پدربزرگ و مادربزرگ و دیگر اقوام که در برخی فرهنگ‌ها هنوز رایج است.

الگوهای دلبستگی

مری اینزورث^۱ و همکارانش با الهام از عقاید بالبی، سه الگو را برای دلبستگی توصیف کردند:

- ۱ **دلبستگی ایمن:** وقتی مادر در برابر گریه‌ها و رفتارهای دیگر نوزاد حساس است و با محبت و عشق به نیازهای او رسیدگی می‌کند، حضور مادر، راحتی و اعتماد را برای نوزاد فراهم خواهد کرد.
- ۲ **دلبستگی نایمن - اجتنابی:** اگر مادر بی‌توجه یا طردکننده باشد، نوزاد در موقعیت ناآشنا هم خیلی به حمایت مادر اتکا نمی‌کند و چه بسا با دیدن مادر، درصدد نزدیک شدن به او بر نمی‌آید.
- ۳ **نایمن دوسوگرا:** اگر رفتار مادر متناقض باشد، یعنی در بعضی موقعیت‌ها صمیمی و پاسخ‌دهنده و در موقعیت‌های دیگر، بی‌توجه یا طردکننده باشد، نوزاد هنگامی که مادر اتاق را ترک می‌کند، بسیار ناراحت می‌شود. هنگامی هم که بازمی‌گردد، نوزاد تلاش می‌کند به سرعت به مادر نزدیک شود، اگرچه خشم خود

۱- Mary D.S Ainsworth (1913 - 1999)

را نیز به او بروز می‌دهد.

دلبستگی ایمن، محصول حساسیت مادرانه به نشانه‌ها و نیازهای کودک است. حضور مادر در موقعیت‌های ناآشنا، به کودکان جرأت کشف فعالانه محیط را می‌دهد، پس والدین و مربیان باید توجه کنند که رفتارهای مراقبتی آنان می‌تواند سبب احساس اطمینان یا بی‌اطمینانی در کودک شود (شکل ۴).

شکل ۴- کودک در حالت‌های مختلف

فعالیت ۲۳: خلاصه داستان «دستی که بوسه می‌زند»^۱ را بخوانید.

مدرسه‌ای در جنگل دایر شده است، اما راکون کوچولو نمی‌خواهد به مدرسه برود و بهانه می‌آورد که «اسباب‌بازی ندارم» یا «دوستی در آنجا ندارم». مادر، راکون کوچولو را در آغوش گرفت و با مهربانی گفت: «می‌خواهم رازی را با تو در میان بگذارم. اسم این راز بوسه جادویی است». بعد دست‌های راکون کوچولو را به آرامی گرفت و بوسید و گفت: «هر جا احساس تنهایی کردی یا دلت برای خانه تنگ شد، فقط دستت را روی گونه‌ات فشار بده و به یاد بیاور که مامان تو را دوست دارد. آن وقت، یک عالم بوسه روی صورتت می‌پرد و دل کوچولویت پر از شادی می‌شود. این بوسه، جادویی است و هیچ‌وقت پاک نمی‌شود».

راکون کوچولو وقتی به در مدرسه رسید، داستان مادرش را گرفت و بوسید. او به مادرش گفت: «حالا تو هم یک بوسه جادویی داری». بعد هم جست‌وجوی کنان به طرف مدرسه دوید و گفت: «خداحافظ مامان! دوستت دارم».

فعالیت در کلاس

۱- نوشته اودری پن (Audrey penn)

- اگر تجربهٔ اولین روز حضور خودتان در مرکز پیش از دبستان یا مدرسه را به یاد دارید، آن را با گروه در میان بگذارید.
- در گروه‌های کلاسی فعالیت‌هایی را برای جذاب کردن ورود کودکان به مراکز پیش از دبستان طراحی کنید.

نقش پدر در دلبستگی: روان‌شناسان اعتقاد دارند روابط کودک با افرادی که مراقبت از آنان را بر عهده دارند، پایه‌های مهمی برای رشد عاطفی - اجتماعی آنان محسوب می‌شود. لازم است که روابط کودک فقط بر روی یک نفر، یعنی مادر متمرکز نباشد. قطع ناگهانی دلبستگی به یک نفر، که ممکن است به هر دلیلی پیش آید، در رشد عاطفی - اجتماعی کودک مشکلاتی به وجود می‌آورد. بنابراین، دلبستگی کودک به چند نفر رشد عاطفی - اجتماعی سالم را در سال‌های بعد پی‌ریزی می‌کند. در این میان، اهمیت نقش پدر زیاد است و هیچ توجیهی نمی‌تواند موجب نادیده شدن جایگاه پدر در دلبستگی شود. بنابراین انتظار می‌رود پدرها هم از بدو تولد نقش فعال و مؤثری در تربیت و برقراری ارتباط با کودک داشته باشند. امروزه نقش پدرها فقط در بازی با کودک، فعالیت‌ها و سرگرمی‌هایی که جنبه فیزیکی دارند، خلاصه نمی‌شود؛ بلکه انتظار می‌رود پدرها در مراقبت و نگهداری از کودک، حضور و در دسترس بودن، ابراز علاقه، ارتباط فعال و سایر تعامل‌های عاطفی و اجتماعی با کودک نیز نقش مؤثری ایفا کنند.

فعالیت ۲۴: در گروه‌های کلاسی با بررسی نقش پدر و مادر:

- الگوی دلبستگی خود را مشخص کنید.
- فهرستی از تأثیرات مثبت دلبستگی والدین بر رفتارهای خود در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

هدف توانمندسازی ۱-۳: توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک را توضیح دهد.

توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک

شکل ۵- بازی کودک با پازل

فعالیت ۲۵: در گروه‌های کلاسی، با توجه به شکل ۵، در مورد توانایی و محدودیت های کودک گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

هر کودکی توانمندی‌ها و محدودیت‌هایی دارد که شناخت آنها از دو جهت بسیار ضروری است: یکم - دست‌یافتن به درک درست از خود و دوم - امکان بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌ها در موقعیت‌های لازم. مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک زمانی توسعه می‌یابد که او ویژگی‌های بدنی، ویژگی‌های رفتاری و خلق‌وخوی خود را بشناسد و براین اساس، بداند چه توانمندی‌ها و چه محدودیت‌هایی دارد و آنها را چگونه ابراز کند.

ویژگی‌های بدنی

فعالیت ۲۶: آیا تا به حال جملاتی مثل اینکه «این فرد با داشتن قد بلند، بدنی متناسب برای بازی بسکتبال دارد» شنیده‌اید؟ در گروه‌های کلاسی:

- فهرستی از عبارات و جمله‌های مشابه تهیه و در مورد آنها گفت‌وگو کنید.
- خصوصیات اطرافیان چاق و لاغر خود را با این جمله‌ها مقایسه کنید و نتیجه را در گروه ارائه دهید.

تاکنون به این موضوع فکر کرده‌اید که چه نگاهی به انسان‌های چاق دارید؟ لاغرها را با چه خصوصیتی می‌شناسید؟ آیا اصلاً فکر می‌کنید بین ویژگی‌های بدنی با ویژگی‌های دیگر شخصیت رابطه‌ای وجود دارد؟ بین ویژگی‌های بدنی با شخصیت ارتباط وجود دارد، اما همه باورهای رایج در این باره درست نیست. ویژگی‌های بدنی در رشد عاطفی - اجتماعی هم تأثیر دارند، از جمله:

- اگر کودک دچار کم‌توانی جسمی - حرکتی باشد، توانمندی‌های او محدود خواهد شد و شاید نتواند توانمندی‌های خود را در ابعاد عاطفی - اجتماعی نشان بدهد.
- بیماری‌ها، به‌ویژه اگر مستمر و طولانی باشند، رشد عاطفی - اجتماعی کودک را مختل می‌کنند.
- کم‌حرکی و محدودیت‌های حرکتی هم در روند رشد عاطفی - اجتماعی تأثیر می‌گذارند. اگر به هر دلیلی، محیط زندگی کودک، او را محدود کند یا از فعالیت‌های حرکتی لازم باز بدارد، مشکلاتی در رشد عاطفی - اجتماعی او پدید خواهد آورد.

ویژگی‌های بدنی کودک، رفتار عاطفی - اجتماعی او را تحت تأثیر قرار می‌دهد و والدین و مربیان نیز برای شناخت بهتر مهارت‌های عاطفی - اجتماعی باید شرایط جسمی او را در نظر بگیرند.

فعالیت ۲۷: همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید. نحوه اجرای دو بازی را برای بچه‌ها توضیح دهید. از آنها بخواهید از میان دو فعالیت یکی را انتخاب کنند:

- ۱ در یکی از بازی‌ها تویی در اختیارشان قرار دهید.

کودکان مشتاق به شرکت در این فعالیت را به گروه‌های دو نفره تقسیم کنید. از آنها بخواهید بر روی زمین بنشینند و توپ را بین خودشان قل دهند.

۲ در بازی دیگر بادکنکی را در اختیارشان بگذارید.

از آنها بخواهید بادکنک را به هوا پرتاب کنند و با دست مانع از برخورد آن با زمین شوند. با توجه به مشاهدات خود، با راهنمایی هنرآموز، انتخاب‌های کودکان را بر اساس رابطه میزان فعالیت‌های حرکتی و رشد عاطفی - اجتماعی در آنها، بررسی کنید.

ویژگی‌های رفتاری

توانایی‌های عاطفی - اجتماعی کودک با ویژگی‌های رفتاری او نیز در ارتباط است. این ارتباط در چند موقعیت دیده می‌شود:

- در هر مرحله از رشد، کودکان رفتارهایی قابل پیش‌بینی دارند. مثلاً «غریبی کردن» در نیمه دوم سال اول زندگی رفتاری معمول به حساب می‌آید. با مراجعه به جدول رشد کودکان، می‌توان ویژگی‌های رفتاری قابل انتظار در هر مرحله را شناخت.

- کودک خوشحال؛ ترس، تعجب و ناراحتی را در چهره خود به گونه‌ای خاص نشان می‌دهد. حالات چهره بیشتر کودکان اگر چه شباهت‌هایی دارد، اما در هر کودک می‌تواند متفاوت هم باشد. والدین به مرور زمان ارتباط بین عواطف را با حالات چهره، بهتر درک می‌کنند و بعضی از این حالات چهره برای آنها بسیار جذاب است. برای نمونه، لبخند کودک یا واکنش او در برابر ترس گاهی به قدری جالب است که در مواردی والدین را به وجد می‌آورد.

فعالیت ۲۸: از میان فعالیت‌های زیر یک مورد را، با توجه به امکانات و علاقه‌مندی خود، انتخاب کنید:

الف) از میان عکس‌های افراد خانواده خود^۱، تصاویری از سه گروه سنی کودک، جوان و میان‌سال را، که بیانگر عواطف و حالات گوناگون آنهاست، انتخاب کنید.

ب) در صورت امکان، از افراد خانواده خود عکس بگیرید.

۱ عکس‌ها را کنار هم قرار دهید و با هم مقایسه کنید.

۲ احساس درون چهره هر فرد را حدس بزنید و تفاوت‌ها و شباهت‌های میان آنها را در سنین گوناگون بررسی کنید.

فعالیت در خانه

فعالیت ۲۹: مشاهدات خود را از فعالیت قبل به صورت پاورپوینت در قالب یک کارگاه با موضوع رشد ویژگی‌های رفتاری، به هنرجویان در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

عوامل ارثی و عوامل محیطی گوناگون در طول زمان موجب شکل‌گیری رفتارهای خاصی می‌شوند. در مورد رفتارهای عاطفی - اجتماعی هم این موضوع قابل مشاهده است. والدین و مربیان با گذشت زمان، به تدریج از رفتارهای کودک می‌فهمند که او چه عواطفی دارد و تمایلات اجتماعی‌اش چگونه است.

۱- برای تهیه عکس‌های خانوادگی از منابع دیگری مانند روزنامه، مجلات، فضای مجازی و ... می‌توانید استفاده کنید.

شکل ۶- مریم میرزاخانی. دختر نابغه ایرانی در قله ریاضیات جهان

فعالیت ۳۰: مریم در دوران تحصیلی خود در تهران، برنده مدال طلای المپیاد جهانی ریاضی در سال‌های ۱۹۹۴ هنگ کنگ و ۱۹۹۵ کانادا شد. در این سال، به‌عنوان نخستین دانش‌آموز ایرانی نمره کامل را به دست آورد. وی نخستین دختری بود که در المپیاد ریاضی ایران طلا گرفت و به تیم المپیاد ریاضی راه یافت. همچنین نخستین دانش‌آموز ایرانی بود که دو سال، مدال طلا گرفت.

- متنی که خواندید قسمتی از زندگی‌نامه مریم میرزاخانی، نابغه ریاضی‌دان است (شکل ۶).
- با مطالعه زندگی‌نامه مریم میرزاخانی، بررسی کنید میزان تأثیرات ارثی و محیطی بر روند زندگی او چقدر بوده است. نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۳۱: در اطرافیان خود شخص موفق‌تری را مورد مطالعه قرار دهید. سپس ویژگی‌های رفتاری ارثی و اکتسابی او را بررسی کنید. آنگاه مشاهدات خود را ثبت کنید و در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در خانه

خُلق و خُو

با آنکه حس‌وحال ما همیشه و در همه حال یکسان نیست، با این همه، هر کس ویژگی‌هایی دارد که بیشتر با آنها شناخته می‌شود. مثلاً بین اطرافیان کسی است که همه او را با سرحالی و خنده می‌شناسند و شاید کس دیگری هم باشد که به عصبانیت و پرخاشگری معروف باشد.

تعریف: به ویژگی‌های عاطفی هر فرد که اساس وراثتی و محیطی دارند و در طول زمان تا حدودی ثابت‌اند، خُلق یا خُلق‌و‌خُو گفته می‌شود.

در کودکان، از همان روزهای اول زندگی ویژگی‌های خُلقی دیده می‌شود. در بین کودکان، فعال بودن، حساس بودن، واکنش در برابر محرک‌ها، زمان و شدت گریه کردن، میزان هشیاری، تمرکز حواس و مرتب بودن خواب و خوراک آنها متفاوت است و نشان می‌دهد که هر یک چه خُلق‌و‌خویی دارند. والدین باید بدانند اگر چه تا حدودی رفتار کودک به خُلق‌و‌خوی او مربوط است، اما واکنشی هم که آنها نشان می‌دهند، می‌تواند رفتار کودک را در طول زمان تغییر دهد. خلق‌و‌خو، اگر چه بیشتر زمینه‌های ارثی دارد، ولی تحت تأثیر شرایط محیطی، ممکن است تغییر کند. ویژگی‌های خُلقی را که نامطلوب محسوب می‌شوند، می‌توان با استفاده از اصول و روش‌هایی، تغییر داد.

فعالیت ۳۲: در گروه‌های کلاسی در مورد تجربه‌های خود از کودک خوش خلق و بد خلق گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

- پژوهشگران کودکان را از نظر ویژگی‌های خلقی به سه گروه طبقه‌بندی می‌کنند:
- **کودکان راحت یا بی‌دردسر:** در مجموع شاداب‌اند، خواب و خوراک‌شان مرتب است، سازگاری بیشتری دارند و به سادگی ناراحت نمی‌شوند.
  - **کودکان بدخلق:** اغلب بداخلاق‌اند، خواب و خوراک‌شان نامرتب است، از مردم و موقعیت‌های جدید می‌ترسند و واکنش‌های شدید نشان می‌دهند.
  - **کودکان با واکنش گند:** نسبتاً غیرفعال و بداخلاق‌اند، در برابر محرک‌های جدید واکنش منفی نشان می‌دهند یا از آن پرهیز می‌کنند، اگر چه به تدریج، واکنش آنها مثبت می‌شود.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۳۳: تصور کنید شما را به یک مهمانی دعوت کرده‌اند. خوراکی‌های مختلفی روی میز چیده شده است. شما با دیدن خوراکی‌ها به سه شیوه زیر ممکن است عکس‌العمل نشان دهید:

- ۱ همه خوراکی‌ها برای شما خوشمزه و دوست‌داشتنی هستند و با میل و اشتیاق شروع به خوردن می‌کنید.
- ۲ هیچ‌کدام از خوراکی‌های روی میز را دوست ندارید و به سراغ هیچ خوراکی نمی‌روید و برای نخوردن آنها بهانه‌های مختلفی می‌آورید.
- ۳ شما پس از دیدن خوراکی‌ها عصبانی شده و تصمیم می‌گیرید از محیط خارج شوید. اما به تدریج به میز نزدیک شده و سعی می‌کنید از هر خوراکی کمی میل کنید.

با توجه به سه عکس‌العمل بالا، شما در کدام گروه خلقی قرار دارید. دلایل خود را در کلاس ارائه دهید.

ثبات خلق و خو

فعالیت در کلاس

فعالیت ۳۴: با هم گروهی‌های خود یک فعالیت متناسب با شناسایی خلق و خو، مثلاً در رابطه با بازی کودکان طراحی و اجرا کنید.

- رابطه انتخاب فعالیت و خلق و خوی خودتان را به صورت فردی ارزیابی و ثبت کنید و در کلاس ارائه دهید.
- با هم گروه‌های خود احساس و افکارتان را از این فعالیت بیان کنید.

دو ویژگی خلقی کودک که برای والدین و مربیان آشناست، عبارت‌اند از:

- ۱ خجالتی بودن یا اجتماعی بودن کودک.
  - ۲ ساکت بودن در وضعیت‌های ناآشنا یا خودانگیزگی کودک.
- پژوهش‌ها نشان می‌دهند که خلق و خو اگر چه ویژگی نسبتاً ثابت رفتار است، اما بر اثر عواملی می‌تواند به تدریج تغییر کند. کودکی که پُرجنب‌وجوش است، وقتی بزرگ‌تر شد و به مدرسه رفت، شاید دیگر همان کودک فعال نباشد. کودکی که در خانه از نظر والدین آرام و راحت به حساب می‌آید، ممکن است با رفتن به مهد کودک، به گونه دیگری رفتار کند.
- روش فرزندپروری والدین می‌تواند در میزان ثبات خلق و خو مؤثر باشد. مثلاً کودکی که زمینه‌های خجالتی بودن را دارد، اگر در محیطی پرورش یابد که در آن رفتار اجتماعی و ارتباط با دیگران تشویق می‌شود، احتمال

کمتری دارد که بعدها هم خجالتی بماند.

تأثیر دوسویه: تربیت، موضوعی دوسویه است؛ یعنی ضمن آنکه مادر و پدر بر کودک خود تأثیر می‌گذارند، کودک نیز با خلق و خوی خود رفتار والدین را تحت تأثیر قرار می‌دهد. جالب است که کودکان از همان بدو تولد با ویژگی‌های خلقی خود، بزرگ‌ترها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. کودکی که بیشتر گریه می‌کند و به اصطلاح بدخلق است، باعث واکنش‌های عصبی در والدین و اطرافیان می‌شود. اما کودکی که می‌خندد و پرجنب‌وجوش است، حس خوبی را به دیگران منتقل می‌کند.

درک این نکته در تربیت بسیار مهم است که رشد کودکان حاصل کنش متقابل بین ویژگی‌های خودشان و افرادی است که با آنان سروکار دارند. پس والدین و مربیان همان اندازه که به رفتار کودک و تربیت او توجه دارند، باید به تأثیر رفتارهای خودشان هم توجه داشته باشند.

خلق و خو و تربیت: خلق و خو موضوع مهمی در تربیت است، چرا که می‌تواند امکانی برای بیان توانایی‌ها و بروز استعدادها باشد و گاهی هم ممکن است به صورت عاملی محدودکننده عمل کند. کودکی که خجالتی است یا در برقراری ارتباط با اطرافیان مشکل دارد، در نشان دادن توانمندی‌های خود ضعیف عمل خواهد کرد و چه بسا کودکان دیگر، او را نادیده بگیرند یا حتی طرد کنند. اما کودکی که اجتماعی عمل می‌کند و در هر شرایط و از جمله در وضعیت ناآشنا، برای ارتباط برقرار کردن پیش‌قدم خواهد شد، بین کودکان دیگر با اعتمادبه‌نفس رفتار خواهد کرد و توانمندی‌هایش را به خوبی نشان خواهد داد.

اگرچه روش‌های تربیتی والدین متنوع است، ولی روانشناسان براساس پژوهش‌های فراوان، روش‌های فرزندپروری را در چهار الگو دسته‌بندی کرده‌اند:

۱- والدین مستبد: این والدین به شدت فرزندشان را کنترل و با اعمال قدرت، او را وادار به رعایت ارزش‌ها و خواسته‌های موردنظر خود می‌کنند.

۲- والدین سهل‌گیر: این گروه، روی فرزندشان کنترل چندانی ندارند. با آنها به گرمی رفتار نمی‌کنند و خیلی اهل نظم و قواعد نیستند.

۳- والدین طردکننده: این والدین از فرزندشان دوری می‌کنند و نسبت به او و نیازهایش بی‌توجه و بی‌اعتنا هستند.

۴- والدین مقتدر (اطمینان‌بخش): این گروه احساس تعهد بیشتری دارند، ویژگی‌های فرزندشان را به خوبی می‌شناسند، با آنها خوب ارتباط برقرار می‌کنند و انتظار مسئولیت‌پذیری و نظم دارند. این والدین به عقاید و استقلال فرزندشان احترام می‌گذارند و اگر در موضوعی مخالف بودند، علت آن را توضیح می‌دهند. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که رفتار و خلق و خوی کودکان به مجموعه‌ای از روش‌های فرزندپروری بستگی دارد. در مجموع، والدین مقتدر فرزندان مستقل، مسلط، موفق و باکفایت تربیت می‌کنند.^۱

فعالیت ۳۵: با هم‌گروهی‌های خود نمایش‌های زیر را طراحی کنید و پس از طراحی، در کلاس به ایفای نقش بپردازید.

برخورد والدین و مربیان با کودکی که خجالتی است و رفتار آنها هم بر خجالتی بودن او تأثیر می‌گذارد.

فعالیت در کلاس

۱- هریک از الگوهای فرزندپروری می‌توانند نقاط مثبت و منفی داشته باشند. برای آشنایی بیشتر با این الگوها، به منابع دیگر مراجعه کنید.

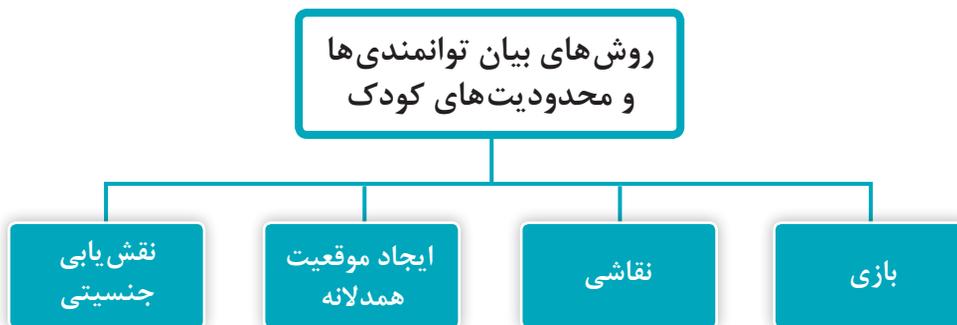
- برخورد والدین و مربیان با کودکی که اجتماعی است و آنها با رفتار و فعالیت‌های پیشنهادی خود به توسعه مهارت‌های کودک کمک می‌کنند.
- برخورد والدین و مربیانی که کودکی خجالتی دارند اما با رفتارهای هوشمندانه و آگاهانه آنها، کودک می‌تواند مهارت‌های اجتماعی خود را توسعه دهد.

بنابراین، والدین و مربیان باید در برابر خلق و خوی کودک حساس باشند و شرایطی را فراهم آورند که در محیط کودکان اجتماعی و خودانگیخته، تنش و محدودیت ایجاد نشود و محیط کودکان خجالتی هم به گونه‌ای باشد که آنها را برای ارتباط گرفتن و ابراز وجود، تشویق کند. به همه کودکان باید فرصت‌هایی داده شود که هم بتوانند توانمندی‌های خود را ابراز کنند و هم اگر مانع و محدودیتی وجود دارد، آن را بیان کنند تا شرایط اصلاح شود.

هدف توانمندسازی ۴-۱: فعالیت‌های آموزشی برای پرورش بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک طراحی و اجرا کند.

روش‌های بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک

روش‌های بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک در نمودار ۷ نشان داده شده است.

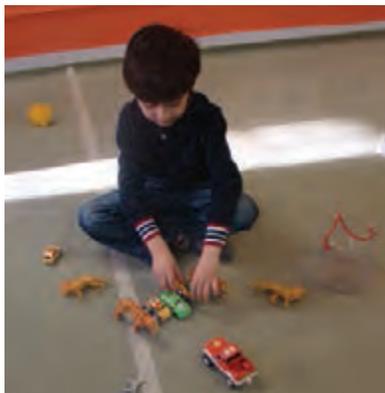
نمودار ۷- روش‌های بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک

فرصت دادن به کودک برای بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌ها، از رموز مهم تربیت است. اشتباه نکنید! منظور از «بیان»، همیشه «گفتن» نیست، بلکه امکان ابراز یک موضوع به صورت کلامی یا غیرکلامی نیز هست. والدین و مربیان می‌توانند متوجه وضعیت عاطفی - اجتماعی کودک بشوند، البته به شرطی که گاهی هم به بازخورد رفتار خود دقت کنند. برای مثال، وقتی کودک در برابر غذا خوردن مقاومت می‌کند، وقتی نشان می‌دهد که از چیزی می‌ترسد، وقتی زیاد گریه می‌کند یا زود تحریک می‌شود و یا بیشتر وقت‌ها ناراحت است، باید این موارد را نشانه‌هایی از درک کودک نسبت به شرایط ارزیابی کرد. کودکی که لبخند می‌زند، با دیدن مادر، شادی خود را نشان می‌دهد و از بازی با کودکان دیگر استقبال می‌کند، پیام‌های مثبتی را به محیط می‌فرستد. به این ترتیب، باید موقعیت‌هایی فراهم آورد تا کودک بتواند وضعیت خود و توانمندی‌ها و محدودیت‌هایش را

ابراز کند. بعضی از این موقعیت‌های طلایی عبارت‌اند از:

بازی

یک روش مؤثر برای پرورش بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌ها، بازی است. بازی‌های فردی و گروهی موقعیت بسیار مناسبی هستند تا کودک عواطفش را به نمایش بگذارد و رفتارهای اجتماعی را تمرین کند. استفاده هدفمند و آگاهانه والدین و مربیان از بازی، شرایط مطلوب‌تری فراهم می‌آورد تا کودک خود را نشان بدهد. کودکی که ساعت‌ها در جمع به تنهایی بازی می‌کند و با شخصیت‌های خیالی سرگرم می‌شود، ضمن آنکه ضعف خود را در مهارت‌های اجتماعی بروز می‌دهد، کیفیت عواطفش را هم به نمایش می‌گذارد. کودکی هم که در بازی‌های دسته‌جمعی حضور می‌یابد، موقعیتی برای ارزیابی توانمندی‌ها و محدودیت‌هایش ایجاد می‌کند. بخشی از بازی‌های کودک با استفاده از اسباب‌بازی‌ها صورت می‌گیرد. لازم است والدین و مربیان در تهیه اسباب‌بازی‌های مناسب از دانش و تجربه کافی برخوردار باشند^۱ (شکل ۷).

شکل ۷- بازی کودکان

نقاشی

گفت‌وگو در بزرگسالان، راهی برای بیان خواسته‌ها و ابراز توانمندی‌ها و محدودیت‌هاست. در کودکان نیز، اگرچه در سنین بالاتر، امکان استفاده از گفت‌وگو وجود دارد، اما یکی از راه‌های مناسب برای درک وضعیت کودک، نقاشی است. نقاشی ابزاری برای ورود به دنیای کودکی و به دنیای ناخودآگاه اوست. والدین و مربیان

۱- برای آشنایی با اصول و ضوابط تهیه اسباب‌بازی به کتاب‌های روان‌شناسی رشد مراجعه کنید.

می‌توانند دو کار مهم انجام دهند:

یکم - برای کودک امکان نقاشی را فراهم آورند.

دوم - نگاهی جدی و دقیق به نقاشی‌ها داشته باشند. این موضوع، به معنای دخالت در کار کودک به هنگام نقاشی نیست. والدین و مربیان باید در هنگام نقاشی، اجازه بدهند کودک کار خودش را بکند، اما می‌توانند با او درباره نقاشی و جزئیات آن صحبت کنند.

فعالیت برای
کودکان

فعالیت ۳۶: همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید و برای کودکان فرصتی برای نقاشی کردن فراهم کنید. آنگاه اجازه دهید هر کدام درباره آنچه کشیده‌اند گفت‌وگو کنند. سپس به هر کودک فرصت دهید تا داستان کوتاهی در مورد آنچه کشیده است، تعریف کند.

ایجاد موقعیت همدلانه: منظور از همدلی، درک احساسات دیگران و تشخیص کیفیت هیجانات آنان است. کودکان چهار ساله می‌توانند همدلی خود را نشان دهند. بنابراین، والدین و مربیان در موقعیت‌هایی که فرصتی برای ابراز همدلی است، از جمله در هنگام بازی، مواجهه با فرد آسیب‌دیده، عیادت بیمار و کمک به نیازمندان، می‌توانند به واکنش کودک دقت کنند. البته چنین موقعیت‌هایی برای تقویت زمینه‌های همدلی در کودک نیز فرصت‌های مناسبی خواهد بود.

نقش‌یابی جنسیتی: اگرچه بیشتر کودکان تا سه سالگی هویت جنسی خود را می‌شناسند، اما این شناخت چندان کامل نیست. کودک به تدریج می‌فهمد که دختر یا پسر است و متناسب با جنسیت خود رفتار می‌کند. نکته مهم این است که شکل‌گیری نقش جنسیتی علاوه بر زمینه‌های ژنتیکی، تا حد زیادی به فرهنگ جامعه نیز ارتباط دارد. اینکه از یک دختر یا پسر چه انتظاراتی می‌رود و به تعبیر دیگر، رفتارهای دخترانه و پسرانه چیست؛ فقط به جنس کودک مربوط نیست، بلکه تابع معیارهای فرهنگی هم هست. مثلاً اینکه دختر باید ساکت باشد یا دعوا نکند، بیشتر یک باور فرهنگی است، همان‌طور که رفتارهای هیجانی و گاه پرخاشگرانه برای پسرها عادی به نظر می‌رسد. برخی از این باورها مبنای علمی و منطقی ندارند و بسیاری از آنها در حال تغییرند.

شما در نقش مربی، اولاً اصرار نکنید که پسرها و دخترها هر کدام باید با اسباب‌بازی خاصی مثلاً پسرها با ماشین و دخترها با عروسک بازی کنند. همه کودکان را آزاد بگذارید تا بازی با هر نوع اسباب‌بازی را تجربه کنند. ثانیاً اگر پسری با عروسک و دختری با ماشین بازی کرد، مانع این فعالیت نشوید و مثلاً نگوئید که پسر با عروسک بازی نمی‌کند یا ماشین‌بازی برای دخترها نیست.

فعالیت در
کلاس

فعالیت ۳۷: با هم گروهی‌های خود در مورد باورهای فرهنگی مربوط به نقش‌های جنسیتی موارد زیر را انجام دهید:

- ۱ فهرستی از جملات باورهای فرهنگی افراد تهیه کنید.
- ۲ از میان آنها جمله‌هایی را که باور فرهنگی خانواده شماست، انتخاب کنید.
- ۳ آن جمله را بدون اسم روی کاغذ بنویسید.
- ۴ جملات را درون کیسه‌ای بیندازید.
- ۵ هنرجویان به صورت تصادفی جمله‌ای را از کیسه برمی‌دارند و در کلاس نصب می‌کنند سپس آنها را با هم مقایسه کنید.

در روان‌شناسی، برای شناخت دنیای کودکی از انواع روش‌ها استفاده می‌شود، مانند: مشاهده، بازی، آزمون‌ها و نقاشی‌ها. به‌کارگیری این روش‌ها مستلزم آموزش‌های تخصصی و کسب تجربه است. گاهی لازم است کودک برای ارزیابی‌های دقیق‌تر مهارت‌های عاطفی - اجتماعی او به روان‌شناس ارجاع داده شود.

هدف توانمندسازی ۵-۱: روش‌های بیان درست هیجانات را توضیح دهد.

بیان درست هیجانات

فعالیت ۳۸: فردی به‌هنگام هیجان‌زدگی و بروز عواطف، کاری غیرمعمول انجام می‌دهد و بعد می‌گوید که دست خودم نبود. در مورد دلایل این رفتارها در گروه‌های کلاسی گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

این تصور که رفتارهای هیجانی غیرارادی هستند، درست نیست. هیجان‌ها و آثار آنها را می‌توان مدیریت کرد. یکی از اهداف مهم تربیت این است که کودک به خودتنظیمی^۱ برسد، یعنی بتواند عواطف و هیجانات خود را، حتی در غیاب والدین و مربیان، کنترل کند و رفتار درستی انجام دهد. افرادی که خودتنظیمی دارند، هدفمند و فعال عمل می‌کنند و از زندگی رضایت بیشتری دارند. والدین و مربیان می‌توانند با رفتارهای تربیتی مؤثر به کودک کمک کنند تا تجربه‌های مثبتی در خودتنظیمی داشته باشد. خودتنظیمی طی مراحل شکل می‌گیرد که عبارتند از: (نمودار ۸):

نمودار ۸- مراحل خودتنظیمی

خودآگاهی

کودکان از دو سالگی با نگاه کردن در آینه، خود را می‌شناسند و این موضوع یکی از نشانه‌های خودآگاهی در آنان است. نتیجه خودآگاهی در سال‌های بعد، پیدا شدن درک از خود است. کودک به‌تدریج می‌فهمد کیست و بین دیگران چه جایگاهی دارد. یکی از نشانه‌های اجتماعی خودآگاهی، حس مالکیت است. وقتی کودک اسباب‌بازی خود را گم می‌کند یا آن را از او می‌گیرند، احساس مالکیت خود را بروز می‌دهد.

۱- برای آگاهی از تعریف خودتنظیمی به پاورقی صفحه ۵ مراجعه کنید.

خودآگاهی موجب می‌شود که کودک به تدریج ویژگی‌ها و توانایی‌های خود را بشناسد و تأثیر رفتارهایش را درک کند. والدین و مربیان می‌توانند به تقویت خودآگاهی کودک کمک کنند تا او از خود و رفتارهایش درک بهتری داشته باشد.

فعالیت در خانه

فعالیت ۳۹:

- ۱ در خانه مقابل آینه بایستید و با خود در مورد رفتارهای سازنده و غیرسازنده امروزتان در هنرستان گفت‌وگو کنید.
- ۲ یکی از رفتارهای غیرسازنده را، که باعث ناراحتی شما در این هفته بوده است، بگویید.
- ۳ به خود فرصت دهید تا رفتارتان را طی یک هفته، آگاهانه ببینید.
- ۴ در پایان هفته، مقابل آینه بایستید و در مورد وقایع آن (هفته) با خودتان گفت‌وگو کنید.
- ۱ گزارش گفت‌وگو را تهیه کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۴۰: با هم‌گروه‌های خود تجربه‌آگاهی از رفتار سازنده خود را در میان بگذارید. از آنها نیز بخواهید یکی از ویژگی‌های رفتاری سازنده شما را بیان کنند. سپس به آنها بگویید که چقدر نسبت به آن رفتار سازنده آگاهی دارید.

تجربه‌فعال

بعد از خودآگاهی، کودک مراحل خود تنظیمی را طی خواهد کرد و لازمه‌اش این است که فرصت‌هایی برای تجربه کردن و استقلال عمل داشته باشد. تجربه‌فعال، یعنی به کودک اجازه دهیم عمل کند و آثار کارهایش را ببیند و درک کند. از نظر تربیتی، از والدین و مربیان انتظار می‌رود که محیطی غنی را برای کودک فراهم کنند تا او بتواند زمینه‌های بیشتری برای تجربه‌های فعال داشته باشد. والدین و مربیان که با تصور

شکل ۸- ترس کودک

کمک به کودک، همه چیز را برای او فراهم می‌سازند یا در هر فعالیت وی دخالت می‌کنند، در واقع، زمینه‌های شناخت خود و رفتار مستقل او را از بین می‌برند. وقتی کودک تلاش می‌کند چیزی را بردارد یا روش کار با وسیله‌ای را یاد بگیرد، این نوع تجربه‌ها به او می‌فهماند که چقدر می‌تواند بر محیط تأثیر بگذارد. ترساندن یا ترغیب کودک برای آرام و ساکت بودن، عواطف او را محدود خواهد کرد (شکل ۸).

خودسنجی

کودکان با رفتارهای کلامی و غیرکلامی خود نشان می‌دهند که چه چیزی برای آنان خوشایند یا ناخوشایند است. این نوع رفتارها، زمینه‌ای برای داوری و ارزیابی درباره‌ی دیگران است. گاهی کودک درباره‌ی رفتار خود هم قضاوت می‌کند یا وادار به قضاوت می‌شود. مثلاً کودک چهار ساله‌ای که بر سر موضوعی گریه کرده و سروصدا راه انداخته است، بعد از مدتی، خودش می‌گوید که کار بدی کرده است و حتی عذرخواهی هم می‌کند. گاهی هم والدین فرزندشان را توجیه می‌کنند که کار بدی کرده است.

لازم است در شرایط مناسب، از کودک بخواهیم که خودش درباره‌ی کارهایش داوری کند. اگر کودک یاد بگیرد که دلیل کارش را توضیح بدهد

و بعد آن را ارزیابی کند، به تدریج منطقی بار می‌آید. والدین و مربیان باید برای خودسنجی کودک فرصت‌های درست تربیتی را فراهم کنند.

شکل ۹- خودسنجی

فعالیت ۴۱: با هم گروه‌های خود در مورد شکل ۹ گفت‌وگو کنید. نمونه‌هایی از این رفتارها را با هم گروه‌های خود در میان بگذارید. در صورت امکان، برخی از نمونه‌های خودتان را پس از تصویرسازی در کلاس نصب کنید.

فعالیت ۴۲: همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید. قبل از رفتن کارت‌های مربوط به مشاغل را درست کنید و همراه خود داشته باشید.

- ۱ در مورد مشاغل مختلف با کودکان گفت‌وگو کنید.
- ۲ از کودکان بپرسید در آینده دوست دارند چه شغلی داشته باشند.
- ۳ با کودکان نمایش مشاغل را اجرا کنید.

تقویت رفتار

خود تنظیمی، مستلزم به‌کارگیری انگیزه‌های درونی است. ابتدا این والدین و اطرافیان هستند که می‌توانند خود تنظیمی را مورد تأیید و تشویق قرار دهند. در گام بعدی، باید انگیزه‌های شخصی کودک تقویت و درونی شود. کودکی که قبل یا بعد از اجرای هر فعالیتی، فقط منتظر دریافت پاداش از اطرافیان باشد، بعید است که بتواند به خود تنظیمی برسد. کودک می‌تواند یاد بگیرد که کنترل هیجان‌ها و رفتارهای اجتماعی لذت‌بخش است. مثلاً مهربان بودن یا همدلی کردن، بهتر از آن است که پرخاشگری کند یا دعوا راه بیندازد (شکل ۱۰).

عواملی چون اعتماد کردن، به حداقل رساندن دخالت‌ها و سپردن مسئولیت متناسب با سن و هر رفتاری که به استقلال عمل و تسلط کودک کمک کند، انگیزه‌های شخصی او را در خود تنظیمی تقویت خواهد کرد. والدینی که از موفقیت‌های فرزندشان، بیش از خود او هیجان‌زده و خوشحال می‌شوند و از شکست‌هایش، بیش از خود او ناراحتی نشان می‌دهند، انگیزه‌های فرزندشان را دچار مشکل خواهند کرد. کودک زمانی یاد می‌گیرد مسئول کارهایش باشد که برای رفتارهای مثبت، خودش را تقویت کند و برای از بین بردن رفتارهای منفی، تلاش کند.

شکل ۱۰- همدلی کردن

فعالیت ۴۳: با هم گروه‌های خود در مورد شکل ۱۰ گفت‌وگو کنید. اگر خاطره‌ای متناسب با موضوع از زمان کودکی خود یا از بستگان دارید، آن را با هم گروه‌ها در میان بگذارید.

هدف توانمندسازی ۶-۱: فعالیت‌های آموزشی برای پرورش خودتنظیمی طراحی و اجرا کند.

روش‌هایی برای پرورش خودتنظیمی

مهم‌ترین روش‌های خودتنظیمی در نمودار ۹ نشان داده شده است:

نمودار ۹- روش‌های خودتنظیمی

۱ گفت‌وگو درباره هیجان‌ها

صحبت با کودک درباره شادی‌ها، ترس‌ها و خشم‌ها باعث می‌شود که او هیجان‌هایش را بشناسد. کودک به تدریج متوجه می‌شود که هیجان‌ها در چه شرایطی بروز می‌کنند و چگونه می‌تواند با آنها کنار بیاید. ترغیب کودک برای صحبت کردن درباره افکارش می‌تواند به او کمک کند تا با عواطف خود بیشتر آشنا شود. اگر با کودک سؤالاتی از این قبیل را مطرح کنیم: «چه چیزی تو را عصبانی کرده است؟ به چه چیزی فکر می‌کنی؟ چرا حوصله نداری؟»، او فرصت خواهد داشت به عواطف خودش بیندیشد و آنها را دقیق‌تر بشناسد.

۲ قصه‌گویی

کتاب‌های مناسبی با موضوعات رفتارهای عاطفی و اجتماعی وجود دارد. با کمی حوصله و جست‌وجو می‌توان کتاب‌هایی را یافت که موضوع آنها خودتنظیمی باشد.

۱- در مورد پرورش بیان هیجان‌ها به پودمان ۳ درس پرورش مهارت‌های کلامی پایه ۱۱ مراجعه کنید.

فعالیت ۴۴:

- ۱ کتابی را با موضوع «خودتنظیمی» از میان کتاب‌های دورهٔ کودکی خود یا با امانت گرفتن از کتابخانهٔ محلهٔ خود انتخاب کنید!
- ۲ کتاب را بخوانید و با چشمان بسته، به بررسی افکار و احساسات خود بپردازید.
- ۳ نتیجه را به صورت گزارش در کلاس ارائه دهید.

فعالیت ۴۵: با هم گروه‌های خود برای کتاب‌های ویژهٔ کودکانی که خوانده‌اید، کارت کتاب^۲ درست کنید و آنها را در کلاس ارائه دهید.

- ۱ آیا کتاب‌های ویژهٔ کودکان هنوز هم برای دورهٔ بزرگسالی تأثیرگذار است؟
- ۲ آیا خواندن چنین کتاب‌هایی توسط مربیان در خودتنظیمی آنها هم مؤثر است؟

۳ بازی‌هایی با موضوع هیجان‌ها

کودک را می‌توان از طریق بازی‌ها و استفاده از تصاویر چهرهٔ افراد و حیوانات و حالت‌های گوناگون آنها با عواطف آشنا کرد و او را در جهت بیان هیجان‌ها تقویت نمود. این نوع بازی‌ها با استفاده از تصاویر کتاب‌های مرتبط قابل اجراست. والدین و مربیان نیز می‌توانند تصاویر مناسب را تهیه کنند. استفاده از نمایش و ایفای نقش هم نمونهٔ دیگری از این نوع بازی‌هاست.

۴ عکس گرفتن از حالات چهرهٔ کودک

عکس‌های خود کودک هم موضوع (سوژه) خوبی برای شناخت هیجان‌ها و پرورش خودتنظیمی است. کنار هم گذاشتن تصاویر چهرهٔ کودک در حالت‌های گوناگون عاطفی، او را در شناخت هیجان‌ها یاری خواهد کرد.

۵ موقعیت‌های چالشی

چه در قالب بازی و چه در شرایط واقعی، برای تمرین و گفت‌وگو دربارهٔ خودتنظیمی زمینه‌هایی وجود دارد. از جمله وقتی کودک در موقعیتی تصمیم‌درستی می‌گیرد، مثلاً با کودک دیگری که زمین خورده و آسیب دیده است، همدلی می‌کند، فرصت مناسبی ایجاد شده است تا ضمن تشویق، به ابعاد دیگر این رفتار توجه شود. در بازی با کودک هم می‌توان موقعیت‌هایی برای چالش و تصمیم‌درست فراهم کرد تا دربارهٔ تأثیر رفتارهایش بیشتر فکر کند.

فعالیت ۴۶: همراه با هنرآموز خود به مرکز پیش از دبستان بروید و فعالیت زیر را انجام دهید. سپس نتایج مشاهدات خود را در کلاس ارائه دهید.

- ۱ دربارهٔ موضوع خشم و کنترل آن با کودکان گفت‌وگو کنید.
- ۲ از کودکان بپرسید چه کارهایی باعث می‌شود تا آنها خشمگین شوند. و آنگاه که خشمگین می‌شوند،

۱- مانند «به کیبوتر اجازه نده اتوبوس را براندا»، سری کتاب‌های «احساس‌های تو» و سری کتاب‌های «رفتارهای تو» و ... است.
 ۲- جهت اطلاع از روش تهیهٔ کارت کتاب به کتاب پرورش مهارت‌های کلامی پایه ۱۱ مراجعه کنید.

چه رفتاری انجام می‌دهند؟ بعد از انجام دادن آن رفتار چه احساسی دارند؟

۳ به هر کودک برگه کوچکی بدهید که روی آن دایره کوچکی رسم شده باشد.

۴ به کودکان بگویید با نگاه کردن به این دایره، موقع خشمگین شدن آرام می‌شوید.

۵ از کودکان بخواهید از بین دو رنگ آبی کم‌رنگ و آبی پررنگ یکی را انتخاب و دایره‌های خود را رنگ کنند.

۶ هر کودک دایره خود را به هر جای کلاس که دوست دارد، نصب کند.

۷ به کودکان پیشنهاد دهید دایره‌های آبی‌ای را نیز برای خانه درست کنند.

تمرین کنید

- ۱ یک بازی برای توسعه شناخت مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک طراحی و اجرا کنید.
- ۲ فعالیتی با موضوع شناخت خلق و خو برای کودک به صورت نمایش طراحی و اجرا کنید.
- ۳ فعالیت‌هایی برای پرورش بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک طراحی و اجرا کنید.
- ۴ برای پرورش بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک از طریق نقاشی فعالیتی طراحی کنید.
- ۵ فعالیت‌هایی برای پرورش بیان هیجانات کودک طراحی و اجرا کنید.
- ۶ برای پرورش بیان هیجانات کودک از طریق قصه‌گویی فعالیتی طراحی کنید.
- ۷ تصاویری از حالت‌های هیجانی کودک در موقعیت‌های مختلف نقاشی کنید و برای آنها قصه بسازید.

خود ارزیابی				
واحد یادگیری: پرورش خودآگاهی کودک				
درس: پرورش مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک				
این کاربرد برای ارزیابی مهارت‌های شما در واحد یادگیری پرورش خودآگاهی کودک پیش‌بینی شده است. در هر سؤال بیشترین امتیاز سه و کمترین امتیاز یک است. بر این اساس خود را ارزیابی نمایید و به خود امتیاز دهید.				
ردیف	موارد	۱	۲	۳
۱	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای توسعه شناخت مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک طراحی و اجرا کنید؟			
۲	تا چه حد می‌توانید گزارشی از نظریه‌های رشد عاطفی - اجتماعی کودک تهیه کنید؟			
۳	تا چه حد می‌توانید گزارشی از دیدگاه اسلام در مورد رشد عاطفی - اجتماعی کودک تهیه کنید؟			
۴	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای پرورش بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک طراحی و اجرا کنید؟			
۵	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای پرورش بیان هیجانات کودک طراحی و اجرا کنید؟			
۶	تا چه حد می‌توانید فعالیتی با استفاده از نقاشی برای پرورش بیان هیجانات کودک طراحی کنید؟			

ارزشیابی شایستگی پرورش خودآگاهی کودک

<p>شرح کار: طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای توسعه شناخت مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک از طریق تعیین ویژگی‌های متناسب با سن کودک طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای پرورش بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک از طریق استفاده از داستان برای کودک با پرسش و پاسخ و غیره طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای پرورش بیان هیجانات از طریق ایجاد موقعیت (برای ابراز شادی هنگام دریافت هدیه، ابراز خشم بدون آسیب رساندن به خود و دیگران و...)</p> <p>نام فعالیت: نوع فعالیت: هدف فعالیت: زمان فعالیت: سن کودکان: تعداد مربی و کمک مربی: مکان فعالیت: وسیله و ابزار مورد نیاز: تعداد کودکان: روش کار:</p>																															
<p>استاندارد عملکرد: پرورش خودآگاهی کودک براساس دستورالعمل‌های وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور شاخص‌ها: توسعه شناخت مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک پرورش بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک (مانند من شادم ، من عصبانی‌ام و...) پرورش بیان هیجانات (ابراز شادی هنگام دریافت هدیه، ابراز خشم بدون آسیب رساندن به خود و دیگران و...)</p>																															
<p>- شرایط اجرای کار: طراحی و اجرای فعالیت‌های آموزشی در کارگاه هنرستان با توجه به شرایط زیر: مکان: مرکز آزمون زمان: ۴۰ دقیقه (برای هر مرحله ده دقیقه) مواد و تجهیزات و ابزار: لوازم التحریر و وسایل هنری استاندارد و سایر شرایط: منابع علمی و آموزشی معتبر و استانداردهای آموزشی موجود در آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی ابزار و تجهیزات: لوازم اداری مناسب - لوازم هنری اسناد: دستورالعمل‌های سازمان بهزیستی، جدول رشد عاطفی - اجتماعی طبق منابع معتبر منابع: کتب آموزشی مرتبط - سی‌دی‌های آموزشی</p>																															
<p>معیار شایستگی:</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>ردیف</th> <th>مرحله کار</th> <th>حداقل نمره قبولی از ۳</th> <th>نمره هنرجو</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>۱</td> <td>توسعه شناخت مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک</td> <td>۱</td> <td></td> </tr> <tr> <td>۲</td> <td>پرورش بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک</td> <td>۲</td> <td></td> </tr> <tr> <td>۳</td> <td>پرورش بیان هیجانات</td> <td>۲</td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td colspan="2"> شایستگی‌های غیرفنی، ایمنی، بهداشت، توجهات زیست محیطی و نگرش: شایستگی‌های غیرفنی: یادگیری، مهارت گوش کردن، داشتن درک درست از سیستم سازمانی ایمنی: رعایت استانداردهای بهداشتی موجود در آیین‌نامه‌های بهزیستی - رعایت نکات ایمنی در به کارگیری ابزار و تجهیزات بهداشتی بهداشت: رعایت نکات بهداشتی در انجام دادن فعالیت‌ها توجهات زیست محیطی: رعایت بهداشت و سالم‌سازی محیط - صرفه‌جویی در وسایل مصرفی نگرش: توانایی بیان هیجانات و ارتباط عاطفی - اجتماعی، رعایت صرفه‌جویی در هنگام استفاده از مواد، احترام به محیط زیست </td> <td>۲</td> </tr> <tr> <td colspan="4" style="text-align: center;">میانگین نمرات</td> </tr> <tr> <td colspan="4" style="text-align: center;">* حداقل میانگین نمرات هنرجو برای قبولی و کسب شایستگی «۲» است.</td> </tr> </tbody> </table>				ردیف	مرحله کار	حداقل نمره قبولی از ۳	نمره هنرجو	۱	توسعه شناخت مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک	۱		۲	پرورش بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک	۲		۳	پرورش بیان هیجانات	۲			شایستگی‌های غیرفنی، ایمنی، بهداشت، توجهات زیست محیطی و نگرش: شایستگی‌های غیرفنی: یادگیری، مهارت گوش کردن، داشتن درک درست از سیستم سازمانی ایمنی: رعایت استانداردهای بهداشتی موجود در آیین‌نامه‌های بهزیستی - رعایت نکات ایمنی در به کارگیری ابزار و تجهیزات بهداشتی بهداشت: رعایت نکات بهداشتی در انجام دادن فعالیت‌ها توجهات زیست محیطی: رعایت بهداشت و سالم‌سازی محیط - صرفه‌جویی در وسایل مصرفی نگرش: توانایی بیان هیجانات و ارتباط عاطفی - اجتماعی، رعایت صرفه‌جویی در هنگام استفاده از مواد، احترام به محیط زیست		۲	میانگین نمرات				* حداقل میانگین نمرات هنرجو برای قبولی و کسب شایستگی «۲» است.			
ردیف	مرحله کار	حداقل نمره قبولی از ۳	نمره هنرجو																												
۱	توسعه شناخت مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک	۱																													
۲	پرورش بیان توانمندی‌ها و محدودیت‌های کودک	۲																													
۳	پرورش بیان هیجانات	۲																													
	شایستگی‌های غیرفنی، ایمنی، بهداشت، توجهات زیست محیطی و نگرش: شایستگی‌های غیرفنی: یادگیری، مهارت گوش کردن، داشتن درک درست از سیستم سازمانی ایمنی: رعایت استانداردهای بهداشتی موجود در آیین‌نامه‌های بهزیستی - رعایت نکات ایمنی در به کارگیری ابزار و تجهیزات بهداشتی بهداشت: رعایت نکات بهداشتی در انجام دادن فعالیت‌ها توجهات زیست محیطی: رعایت بهداشت و سالم‌سازی محیط - صرفه‌جویی در وسایل مصرفی نگرش: توانایی بیان هیجانات و ارتباط عاطفی - اجتماعی، رعایت صرفه‌جویی در هنگام استفاده از مواد، احترام به محیط زیست		۲																												
میانگین نمرات																															
* حداقل میانگین نمرات هنرجو برای قبولی و کسب شایستگی «۲» است.																															

پودمان ۲

پرورش آگاهی کودک از احساسات دیگران

آگاهی از احساسات دیگران، سرآغاز همدلی است.

زمان: ۶۰ ساعت (نظری ۲۴ ساعت + عملی ۳۶ ساعت)

واحد یادگیری ۲

پرورش آگاهی کودک از احساسات دیگران

استاندارد عملکرد

پرورش آگاهی کودک از احساسات دیگران با هدف پرورش رشد عاطفی - اجتماعی بر اساس منابع معتبر علمی و آموزشی وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور

شایستگی های فنی:

- ۱ توسعه درک احساس دیگران از طریق ارتباط کلامی و غیرکلامی؛
- ۲ پرورش ابراز همدلی با دیگران؛
- ۳ پرورش ابراز وجود.

شایستگی های غیرفنی:

- ۱ یادگیری؛
- ۲ شرکت در اجتماعات و فعالیتها؛
- ۳ اجتماعی بودن؛
- ۴ احترام گذاشتن به ارزش های دیگران.

هدف توانمندسازی ۱-۲: درک احساسات دیگران از طریق ارتباط کلامی و غیرکلامی را توضیح دهد.

توسعه درک احساسات دیگران

تصاویر زیر را مشاهده کنید.

شکل ۱- ارتباط کودکان

فعالیت ۱: در گروه‌های کلاسی، با توجه به تصاویر بالا، در مورد احساس و ارتباط بین کودکان گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

شکل ۲- نمایش بی‌کلام

ارتباط بین انسان‌ها همیشه در گفتار و حرف زدن خلاصه نمی‌شود. ارتباط هم می‌تواند با کلام و زبان گفتار باشد و هم با نشانه‌های غیرکلامی و به اصطلاح زبان بدن. بنابراین به صورت یک اشاره یا تغییر حالت چهره و بدن، می‌توان پیامی را انتقال داد. ارتباط غیرکلامی به وسیله زبان بدن دامنه وسیعی دارد. بیان چهره‌ای، اشاره، ادای احترام با حرکت ساده سر، تئاتر، موسیقی و نمایش بی‌کلام^۱ از جمله ارتباطات غیرکلامی است. (شکل ۲).

۱- پانتومیم

ارتباط^۱ فرایندی است که به واسطه آن فرستنده از طریق یک مسیر ارتباطی، پیامی را به گیرنده انتقال می‌دهد و گیرنده پس از دریافت پیام، بازخورد آن را به فرستنده منتقل می‌کند. ارتباط شامل ارتباط کلامی و ارتباط غیرکلامی است.

ارتباط کلامی

پیام‌هایی است که به صورت گفتار مانند حرف زدن، گفت‌وگو، دستور دادن و... بین دو منبع پیام ردوبدل می‌شود.

ارتباط غیرکلامی

پیام‌هایی است که با زبان بدن مانند ایما و اشاره، حالات گوناگون چهره، سر تکان دادن، استفاده از حرکت دست‌ها و پاها و... بین دو منبع پیام ردوبدل می‌شود. یکی از مهارت‌های ضروری برای کودکان آن است که هیجانات خود را به هر دو صورت کلامی و غیرکلامی نشان دهند و همچنین بتوانند واکنش‌های هیجانی کلامی و غیرکلامی دیگران را بشناسند و درست درک کنند.

هیجانات اولیه و ثانویه

توانایی‌های هیجانی کودک هم در بیان و ابراز هیجانات و هم در سطح شناخت حالات و ویژگی‌های هیجانی خود، به موازات افزایش سن، تحول می‌یابد. آثار این تحول را می‌توان در رفتارهای اجتماعی، انگیزه‌های رفتاری و خودآگاهی کودک دید.

هیجانات را در دو گروه اولیه و ثانویه قرار می‌دهند. هیجان‌اتی چون شادی، اندوه و ترس به عنوان هیجانات اولیه یا پایه شناخته شده‌اند؛ برای مثال لبخند، یکی از رفتارهای اجتماعی و هیجانی کودک است و نقشی مهم در رشد همه‌جانبه او ایفا می‌کند. اولین لبخند نوزاد را لبخند درون‌زاد^۲ نامیده‌اند، زیرا این نوع لبخند در غیاب محرک بیرونی و اغلب در موقع خواب بروز می‌یابد.

لبخند برون‌زاد^۳ در برابر محرک خارجی ابراز می‌شود. حدود هفته‌های سوم و چهارم بعد از تولد، کودک در حالت بیداری در پاسخ به نوازش پوست، لبخند می‌زند. خنده نسبت به لبخند، بیانگر حالت عاطفی مثبت‌تر است و تنش‌زدایی بیشتری دارد. خنده معمولاً بین هفته‌های ۱۲ تا ۱۶ بروز می‌یابد و از آن به بعد، جزء هیجان‌های اولیه کودک محسوب می‌شود.

هیجانات پیچیده یا ثانویه مانند خجالت، احساس گناه، غرور، حسادت، دستپاچگی و غیره، در اواخر دوسالگی بروز می‌کنند و ویژگی برجسته آن کمک به درک کودک از خود است. هیجانات ثانویه می‌توانند «مفهوم خود» را تقویت کنند یا برعکس به آن آسیب وارد سازند؛ برای مثال احساس خجالت، ناراحتی یا دستپاچگی، می‌تواند نشانه‌ای از مشکلات درونی کودک باشد.

۱- برای کسب اطلاعات بیشتر به کتاب درسی ارتباط مؤثر پایه دهم مراجعه شود.

۲- endogenous

۳- exogenous

پرورش درک احساسات دیگران

فعالیت در کلاس

فعالیت ۲: تجربه‌ای را برای دوستان خود تعریف کنید که در آن به دلیل انجام نشدن کاری مطابق میل تان، اعتراض کردید یا اینکه با سکوت از آن گذشتید. سپس به این پرسش‌ها پاسخ دهید:

- اگر امروز دوباره آن اتفاق بیفتد چه روش یا روش‌هایی را به کار می‌گیرید؟
- آیا این احتمال وجود داشته است که تنها به دلیل درک احساس و شرایط دیگران، از ادامه بیان و ابراز نظر خود پرهیز کرده باشید؟

یکی از اهداف مهم در پرورش کودک، کمک به رشد مهارت درک احساسات دیگران است، به شکلی که او بتواند به دیگران احترام بگذارد و در تعامل با دیگران، همدلی کند. اما تأکید زیاد بر این موضوع که کودک به خواسته و احساسات دیگران توجه کند یا شیوه نادرست تأکید، ممکن است تأثیر معکوسی داشته باشد. هنگامی که کودک حس کند خواسته‌ها و احساسات دیگران مهم است، ولی خواسته‌ها و احساسات خودش اهمیتی ندارد و به آن توجه نمی‌شود، ممکن است احساس بدبینی و گاه تنفر یا حسادت شکل بگیرد. تصور کنید مربی تعداد محدودی وسیله بازی در اختیار کودکان ۳ تا ۵ ساله قرار داده است. کودکی مدت طولانی با یکی از وسیله‌ها مشغول بازی است و آن را در اختیار کودک دیگری که کنارش نشسته است، قرار نمی‌دهد. به طور معمول در این شرایط، مربی به کودک می‌گوید: «کمی هم اجازه بده دوستت مشغول بازی باشد». ممکن است بین دو کودک در حین بازی درگیری هم به وجود آمده باشد. در چنین موقعیت‌هایی، مربی می‌تواند به صورت غیرمستقیم و با طرح سؤال‌هایی از قبیل «چه اتفاقی باعث شد که با دوستت دعوا کنی؟»، «خیلی دوست داری الان بازی کنی؟» و «وقتی بازی می‌کنی، چه حسی داری؟»، به توصیف احساسات دیگران و هم‌بازی کودک بپردازد. در این صورت، کودک احساس می‌کند نیازهایش دیده شده است و با آرامش بیشتری می‌تواند به احساسات دیگران نیز توجه کند. پس، موقعیت‌ها می‌توانند به یک فرصت آموزشی تبدیل شوند، فرصتی که مربی با نشان دادن توجه به خواسته‌ها و احساسات کودک، احساس امنیت او را تقویت کند تا کودک هم چگونگی درک احساسات دیگران را یاد بگیرد.

شکل ۳- اعتراض کودک

فعالیت در کلاس

فعالیت ۳: در گروه‌های کلاسی، با توجه به شکل ۳، در مورد ناراحتی کودک به دلیل اینکه نمی‌تواند هم‌زمان از وسیله بازی‌ای که در اختیار کودک دیگر قرار دارد، استفاده کند، گفت‌وگو کنید. تصور کنید در چنین شرایطی قرار گرفته‌اید؛ چه واکنشی از خود نشان می‌دهید؟ دلایل رفتار خود را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت برای کودکان

فعالیت ۴: در بازدید از مرکز پیش از دبستان، داستان ناتمامی را برای کودکان سنین چهار، پنج ساله بخوانید و نتایج بازدید را در کلاس ارائه دهید.

در روستای زیبایی مردمی بسیار منظم زندگی می‌کردند. زمین‌ها را قبل از پاییز شخم می‌زدند و دانه‌ها را در آن می‌کاشتند و...
آنها برای رشد گیاهان به نور و گرمای خورشید خیلی نیاز داشتند. آنها یادشان می‌ماند که هر شب از به موقع آمدن شب تشکر کنند و حالا می‌توانند بخوابند و خستگی در کنند، اما حواسشان نبود که از آمدن هر روزه خورشید هم قدردانی کنند. یک روز خورشید با خودش فکر کرد: باید کاری کنم که متوجه آمدن من بشوند تا همان‌طور که از شب تشکر می‌کنند، قدر روز را هم بدانند و یادشان باشد که اگر من نباشم چه اتفاقاتی می‌افتد. در همین وقت ...

در این بخش از داستان به ترتیب از کودکان حاضر در جمع بخواهید خودشان را جای خورشید بگذارند و بگویند چه کاری انجام می‌دادند. لازم است مربی تلاش کند تا هر کودک دلیل انتخاب رفتار خاص را شرح دهد و بگوید که چرا این تصمیم را گرفته است؟
در ادامه، از کودکان بخواهد تا داستان را بر اساس تصمیم تازه ادامه دهند و بگویند که به نظرشان هر یک از رفتارهای خاص چه نتیجه احتمالی را در پی خواهد داشت.

نکته

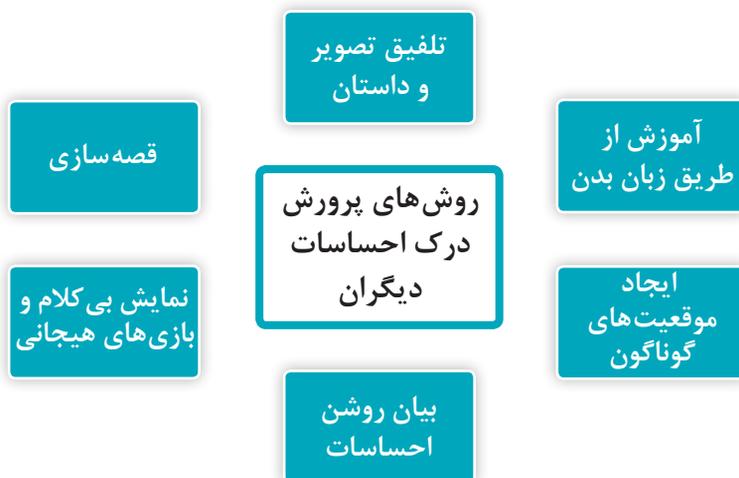

در موقعیت‌های پرچالش، اختلاف‌نظر کودکان درباره انجام دادن یک کار مشترک و نیز دعوا بر سر استفاده از وسایل گوناگون، گاه می‌تواند به کتک‌کاری یا بیان الفاظ نامناسب منجر شود. البته در صورتی که پیش از آن مربی بتواند بر احساسات و هیجانات خود کنترل داشته باشد، این اتفاق (کتک‌کاری و...) نخواهد افتاد.
به عبارت دیگر، خودتنظیمی مربی در مورد هیجاناتش، می‌تواند الگوی عملی در شناخت و درک احساسات برای کودکان باشد.

هدف توانمندسازی ۲-۲: فعالیت‌های آموزشی برای پرورش درک احساسات دیگران طراحی و اجرا کند.

روش‌های پرورش درک احساسات دیگران

برخی از روش‌های پرورش درک احساسات دیگران در نمودار ۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱- روش‌های پرورش درک احساسات دیگران

۱ تلفیق تصویر و داستان: داستان‌گویی از جمله شیوه‌هایی است که امکان درک احساسات گوناگون را برای کودک فراهم می‌آورد. تلفیق این شیوه با تمرکز بر شناخت احساسات، می‌تواند به پرورش و رشد هیجانی و عاطفی کودک کمک کند؛ برای مثال، مربی داستانی را برای کودکان می‌خواند. در بخش‌هایی از داستان متوقف می‌شود و از کودکان می‌خواهد تا احساس و هیجان شخصیت داستان را در آن بخش، با کمک تصاویری که در اختیار دارند (مانند شکل ۴) نشان دهند.

شکل ۴- هیجانات

فعالیت ۵:

- در گروه‌های کلاسی، با توجه به تصویر روبه‌رو، در مورد اثرگذاری این شیوه آموزش به کودکان گفت‌وگو کنید.
- اگر شما بخواهید هیجانی را به کودک آموزش دهید، از چه شیوه یا شیوه‌هایی استفاده می‌کنید؟ آنها را فهرست کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۶: داستان زیر را برای کودکان بخوانید و از آنها بخواهید در هر قسمت هیجان متناسب با آن را (با استفاده از شکل‌های فعالیت ۵) نمایش دهند.

اژدهایی که از پرواز می‌ترسید^۱

در روزگاران قدیم اژدهای کوچولویی تنها و غمگین در غاری بالای کوه زندگی می‌کرد. چون از پرواز می‌ترسید سعی می‌کرد جرئت پرواز پیدا کند. هر روز عصر، خواهر و برادرها و دوست‌هایش قصه‌های جالب و هیجان‌انگیزی از اتفاقات آن روز تعریف می‌کردند. خواهرها همیشه از او می‌پرسیدند: «خیلی خوب! تو تعریف کن چه کار کردی؟» اژدها کوچولو هم با غصه جواب می‌داد: «ام ... م ... م ... من ... این کار را کردم و آن کار را کردم.» یک روز اژدها کوچولو به طرف پایین کوه راه افتاد. گفت شاید من هم بتوانم کار هیجان‌انگیزی بکنم.»

او آن قدر از فکر ماجراجویی هیجان زده شده بود که شروع به دویدن کرد. یک دفعه خودش را در دنیایی از حیوانات دید. او فکر می‌کرد که آنها خیلی عجیب و غریب‌اند! حیوانات هم فکر می‌کردند او خیلی عجیب و غریب است. شیر با عصبانیت و خشم گفت: «چه عجیب! حیوانی که بال دارد!» ببر غرش کرد و گفت: «این موجود خنده‌دار را با این دم کنگره‌دارش ببینید!» اژدها کوچولو ناراحت شد اما درست در همین لحظه، صدای مهربانی گفت: «سلام. به سیرک ما خوش آمدی. من دلک سیرک هستم، تو کی هستی؟!»

اژدها کوچولو گفت: «من یک اژدها هستم.»

دلک گفت: «به‌به! یک اژدها! دوست داری وارد سیرک ما بشوی؟»

اژدها کوچولو جواب داد: «وای، بله! دوست دارم!»

اژدها کوچولو جزء اعضای سیرک و قهرمان پرتاب آتش به طرف سقف تاریک سیرک شد.

یک روز بعد از ظهر که اژدها کوچولو تازه کارش را تمام کرده بود، داشت میمون را که روی طناب راه می‌رفت، نگاه می‌کرد. یک دفعه تعادلش به هم خورد. اژدها کوچولو بدون آنکه فکر کند، بال‌هایش را محکم به هم زد. همان‌طور که میمون در حال افتادن بود، آرام او را گرفت و روی پشتش گذاشت و به طرف زمین پرواز کرد. جمعیت همگی او را تشویق کردند و برایش دست زدند. آنها فکر می‌کردند همه این حرکات جزء برنامه سیرک است. میمون در گوش اژدها کوچولو گفت: «متشکرم! تو زندگی مرا نجات دادی.»

اژدها کوچولو خیلی خیلی خوشحال بود. نه تنها به خاطر این که زندگی میمون را نجات داده است، بلکه او حالا یاد گرفته بود، پرواز کند.

۲ آموزش از طریق زبان بدن: گاهی لازم است مربی از زبان بدن خود به راحتی استفاده کند و پیام‌هایی غیرکلامی را نیز به گونه‌ای انتقال دهد که درک و برداشت آن توسط کودک، به سادگی و روشنی ممکن شود. این رفتارها می‌تواند مربوط به وضعیت و حالات بدنی مانند: شکل قرار گرفتن دست‌ها، پاها، نحوه نشستن،

ایستادن، راه رفتن، خوابیدن، ژست‌ها، حالت‌ها، حرکات و اشارات بدنی، جلوه‌های هیجانی صورت و حرکات چشم‌ها باشد. عمومی‌ترین پیام‌ها عبارت‌اند از آرامش یا بی‌قراری و دوست داشتن یا دوست نداشتن. آرامش، زمانی نشان داده می‌شود که فرد اگر ایستاده است، دست و پاهایش را بدون نظم و ترتیب خاصی، قرار دهد و اگر نشسته است، به عقب تکیه دهد و دست‌ها و پاهایش را باز کند. دوست داشتن زمانی بروز می‌یابد که فرد به سوی طرف مقابل، شی یا موضوع موردنظر، اندکی خم شود^۱.

فعالیت ۷

- مقابل آینه‌ای بزرگ قرار بگیرید یا دوبه‌دو مقابل یکدیگر، تلاش کنید تا با تمرکز و توجه به حرکات خود، پیام آرامش یا بی‌قراری و نیز دوست داشتن و دوست نداشتن را نشان دهید.
- به‌عنوان یک مربی، کدام یک از حالات مطرح‌شده، در کار با کودکان لازم و ضروری است؟ دلایل خود را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

۳ ایجاد موقعیت‌های گوناگون برای بیان احساسات: هر موقعیت می‌تواند موجب ایجاد احساس یا هیجان خاصی در افراد شود. شاید یک اتفاق برای کسی به حس خشم و برای دیگری، به حس غم یا درماندگی منجر شود. درک اینکه افراد در مواجهه با اتفاقات احساسات گوناگونی دارند، به شناخت بهتر احساسات دیگران کمک می‌کند. مربی می‌تواند در هر موقعیت، اعم از اتفاقاتی روزمره، داستان، خاطرات، نقاشی‌ها و...، یک پرسش اساسی را با کودک در میان بگذارد: چه احساسی به تو دست می‌داد اگر به جای فرد یا شیء خاصی مرتبط با هر موقعیت بودی؟
بدیهی است هیچ پاسخی الزاماً خوب یا بد، درست یا غلط و... نیست و تنها هدف از این فعالیت آن است که کودک بتواند احساس خود را، که شاید متفاوت از دیگران هم باشد، تجربه کند و در عین حال، به هیجان‌ها و تصورات دیگر دوستانش در این باره گوش دهد.

فعالیت در کلاس

- فعالیت ۸:** فیلم «خانه دوست کجاست؟»^۲ را تماشا کنید و به این سؤالات پاسخ دهید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید:
- ۱ پس از آنکه شخصیت اصلی داستان متوجه می‌شود دفتر دوستش را به اشتباه برداشته است، چه احساسی پیدا می‌کند؟
  - ۲ اگر شما به جای او بودید، چه احساسی داشتید؟ و چه رفتاری از خود نشان می‌دادید؟

۴ بیان روشن احساس: یکی از شیوه‌های پرورش درک هیجان و احساس دیگران این است که کودک تشویق شود تا احساس خود را با کلمات روشن بیان کند. این روش در شرایطی عملی می‌شود که مربی نیز بتواند به‌عنوان یک الگوی عملی، کلمات و رفتارهایی ابراز کند که معنای دقیق و روشنی از احساس و هیجان

۱- برای کسب اطلاعات بیشتر در این زمینه به بودمان ۳ کتاب مهارت‌های کلامی پایه ۱۱ مراجعه کنید.

۲- به نویسندگی و کارگردانی زنده‌یاد عباس کیارستمی (۱۳۹۵-۱۳۱۹)، کارگردان و فیلم‌نامه‌نویس معروف ایرانی که بیش از ۴۰ فیلم سینمایی، فیلم کوتاه و مستند ساخته است.

خود را نشان دهد. به مثال زیر توجه کنید:

پس از برگزاری یک بازدید علمی، مربی از کودک سؤال می‌کند: «چطور بود؟»
کودک پاسخ می‌دهد: «خوب بود.»

عبارت «خوب بود»، به درستی احساس کودک را نشان نمی‌دهد و می‌توان از آن برداشت‌های گوناگونی داشت. شاید منظور کودک این باشد که احساس خوبی داشته است. ممکن است منظورش این است که می‌توانست بهتر هم باشد. شاید هم به این معناست که تنها، فعالیت خوب بود، ولی احساس با رضایت او می‌تواند متفاوت باشد.

بهتر است سؤال و جواب بالا به شکل زیر تغییر پیدا کند:

پس از برگزاری یک بازدید، مربی از کودک سؤال می‌کند: «از اینکه در این بازدید شرکت کردی، چه احساسی داشتی؟» «چه چیزهایی از آن را دوست داشتی و چه چیزهایی را دوست نداشتی؟»
کودک پاسخ می‌دهد: «خوشحال شدم»، «جالب بود، اما دوست نداشتم با اتوبوس به آنجا برویم، دلم می‌خواست می‌توانستم با اتومبیل خودمان برویم.»

۵ نمایش بی‌کلام و بازی‌های هیجانی: برای تقویت شناخت احساسات دیگران، بازی‌های گوناگونی می‌توانند تأثیرگذار باشند. از جمله این بازی‌ها، نمایش بی‌کلام است. نمایش بی‌کلام، تلاش برای نشان دادن مقصود خود از طریق بهره‌گیری از زبان بدن و رفتار است. هنگامی که مربی تلاش می‌کند با کمک این بازی از کودکان بخواهد تا مضمونی را بدون حرف زدن نشان دهند، آنها، بیشتر از فعالیت‌های دیگر، به زبان بدن حساس و متمرکز می‌شوند و مهارت درک احساسات دیگران را به صورت غیرکلامی در خود پرورش می‌دهند. بازی‌های دیگر، به ویژه بازی‌هایی که در آنها هیجان بیشتری در رفتار کودکان نمود می‌یابد، از فرصت‌های شناخت احساس خود و دیگران است. از آن جمله می‌توان به بازی جست‌وجوی شیء پنهان‌شده اشاره کرد. در این بازی، کودک باید تلاش کند تا با کمک نشانه‌های رفتاری و صوتی، که دیگر دوستان از خود نشان می‌دهند، شیئی را که با کمک مربی پنهان کرده بودند، بیابند. کودکان شرکت‌کننده باید هنگامی که کودک یابنده به محل اختفای شیء موردنظر نزدیک می‌شود، حالت خوشحالی و شغف خود را نشان دهند و هنگامی که او از آن شیء دور می‌شود، حالت اندوه یا نگرانی خود را نشان دهند. ابراز این هیجان‌ها و نیز شناخت و تشخیص آنها، می‌تواند زمینه مناسبی را برای شناخت و درک احساسات دیگران فراهم آورد.

فعالیت ۹: در گروه‌های کلاسی، مفاهیمی را به روش نمایش بی‌کلام اجرا کنید و نتایج را پس از بررسی در کلاس ارائه دهید.

روش کار: افراد کلاس به دو گروه تقسیم شوند. ابتدا یکی از گروه‌ها مفهومی را با کمک نمایش بی‌کلام به گروه دیگر نشان دهند و آنها باید آن مفهوم را حدس بزنند. برای این منظور، اعضای گروه مقابل با هم مشورت می‌کنند و یک مفهوم را در نظر می‌گیرند. پس نماینده گروه دیگر می‌آید و مفهوم به او گفته می‌شود. او باید تلاش کند تا مفهوم را با کمک حالات و رفتار بدن و چهره خود و بدون بیان کلام به اعضای گروه خود نشان دهد و آنها حدس بزنند که چه چیزی مورد نظر بوده است. این بازی با رعایت همین قواعد با گروه دیگر ادامه پیدا می‌کند.

- این نوع فعالیت را با کودکان در مراکز پیش از دبستان هم می‌توانید انجام دهید.

فعالیت در کلاس

بودمان دوم: پرورش آگاهی کودک از احساسات دیگران

۶ **قصه‌سازی گروهی:** از جمله فعالیت‌هایی که به شناخت بهتر احساسات دیگران کمک می‌کند، قصه‌سازی جمعی است. در این فعالیت، کودکان با یک یا چند جمله در آغاز یک داستان روبه‌رو می‌شوند که توسط مربی مطرح می‌شود. سپس آنها باید با رعایت نوبت، یک یا دو جمله به داستان اضافه کنند، به‌صورتی که داستان ادامه پیدا کند و با حفظ شخصیت‌های اصلی، در صورت تشخیص خودشان، شخصیت‌های دیگری با اتفاقاتی تازه به داستان اضافه شود.

در این شرایط، مهم آن است که کودکان با داستان بسیار ساده‌ای روبه‌رو شوند که مربی آغاز کرده و تعداد شخصیت‌ها در آن به دو یا سه مورد محدود شده است، اما این اختیار را داشته باشند که داستان را به شیوه خود دنبال کنند.

این کار می‌تواند به شیوه انفرادی نیز ادامه پیدا کند. برای مثال، کودکان در جریان یک داستان ناتمام قرار می‌گیرند و در ادامه، خودشان داستان را با کشیدن تصویر یا بریدن و چسباندن تصاویری از میان تصاویر یک مجله یا تصاویری که مربی به‌صورت هدفمند در اختیار آنها قرار داده است، تکمیل می‌کنند. جریان هیجان‌های هر کودک در مواجهه با داستان و نیز درک هیجان شخصیت‌های داستان، از جمله اهداف و نتایج این فعالیت است.

فعالیت ۱۰: با استفاده از روش‌های پرورش درک احساسات دیگران (قصه‌سازی، نمایش بی‌کلام و...)، برای کودکان چهار ساله فعالیت آموزشی طراحی و اجرا کنید.

فعالیت در کلاس

هدف توانمندساز ۲-۳: ابراز همدلی با دیگران را توضیح دهد.

ابراز همدلی با دیگران

شکل ۵- کمک به دیگران و رفتار نوع‌دوستانه در کودکان

فعالیت ۱۱: در گروه‌های کلاسی در مورد تصویر بالا و احساس کودکان گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

همدلی به معنای توانایی تشخیص هیجانات دیگران و درک احساسات آنان است و می‌تواند به ارزش‌گذاری و احترام به احساسات دیگران منجر شود. این مهارت، کودکان را نسبت به احساسات اطرافیان حساس می‌کند و آگاهی آنها را از افکار و عقاید دیگران افزایش می‌دهد. همدلی احساسی است که کودک را به تعهدات خود در مقابل دیگران هشیار می‌سازد و می‌تواند به شکیبایی، درک نیازهای دیگران، و به مراقبت کافی از کسانی که آسیب دیده یا دچار مشکل شده‌اند، منجر شود.

اهمیت پرورش مهارت همدلی در کودک

- تشخیص و درک احساسات دیگران؛
  - درک و پذیرش دیگران با وجود تفاوت‌ها؛
  - بهبود تعاملات کودک با دیگران؛
  - ایجاد توانایی برای کمک به دیگران و نیز رفتارهای نوع‌دوستانه؛
  - ثبات بیشتر در احساسات و خود تنظیمی در مهار عواطف؛
  - افزایش احترام و اعتماد به دیگران.
- به‌منظور تقویت همدلی و ابراز رفتارهای همدلانه، ابتدا باید کودک قادر باشد هیجان‌های خود را بشناسد و مهارت لازم را برای درک احساسات دیگران به‌دست آورد.

فعالیت ۱۲: از آیین خانواده خود برای استقبال از شب یلدا گزارش تهیه کنید. سپس ضمن جست‌وجو و بررسی رفتارهای سنتی اقوام خود، گزارش آن را در کلاس به صورت کارت‌های تصویری ارائه دهید و سؤالات زیر را به گفت‌وگو بگذارید:

- ۱ چه احساسات و هیجاناتی در روند تدارک و برگزاری آیین‌های ملی، مذهبی تبادل می‌شود؟
- ۲ در چنین مراسمی توجه به احساسات افراد تا چه اندازه حائز اهمیت است؟
- ۳ آیا در نحوه اجرای آیین‌هایی از این دست می‌توان پیام همدلی را دریافت کرد؟

فعالیت ۱۳: همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید و در فضای بازی کودکان به تماشای بازی آنها بنشینید. در زمان حضورتان توجه کنید کودکان چگونه با دیگران وارد بازی می‌شوند؟ در صورتی که دچار مسئله‌ای شوند، مانند زمین خوردن، چگونه دیگران به آنها توجه می‌کنند؟ رفتارها و نشانه‌هایی از همدلی بین کودکان را فهرست کنید. و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

هدف توانمندسازی ۲-۴: فعالیت‌های آموزشی برای پرورش ابراز همدلی با دیگران طراحی و اجرا کند.

روش‌های پرورش همدلی در کودکان

از جمله مهم‌ترین زمینه‌های رشد همدلی در کودکان ارائه رفتارهای همدلانه است. کودکان، پیش از آنکه در معرض آموزش همدلی قرار گیرند، باید شاهد الگوهای عینی همدلی بزرگسالان باشند. الگوبرداری همدلی می‌تواند از طریق نحوه ارتباط مربی با خود کودک و کودکان دیگر تجلی یابد. همدلی از درک احساسات دیگران آغاز می‌شود. بنابراین روش‌هایی که برای پرورش درک احساسات دیگران بیان شد، درباره همدلی هم می‌توانند کاربرد داشته باشند. روش‌های پرورش همدلی در کودکان در نمودار ۲ آمده است:

نمودار ۲- روش‌های پرورش همدلی در کودکان

فعالیت ۱۴: با توجه به پاسخ‌های همکلاسی‌هایتان در فعالیت شماره ۱۳ توانمندی کودکان به همدلی را تا چه اندازه ضروری احساس می‌کنید؟ با دوستان خود در این مورد گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

۱- همراهی با کودک در موقعیت‌های مختلف

آیا همراهی شما در قدم‌زدن با یک کودک با راه رفتن شما با یک بزرگسال تفاوتی دارد؟ کودک زمانی برداشت درستی از مهارت همدلی را به دست می‌آورد. که مربی بتواند هماهنگ با او حرکت کند و در رفتار و گفتارش تغییراتی به وجود آورد که برای کودک قابل فهم باشد و همچنین احساس او را بشناسد. بهره‌گیری مناسب از عنصرهای مورد علاقه کودکان، که با دوره‌های رشدی آنان تناسب دارد، می‌تواند این پیام ضمنی را به کودک بدهد که مربی، او و دنیایش را می‌شناسد و برای این علاقه‌مندی‌های وی ارزش و اهمیت قائل است. برای مثال، غذاهای مناسب کودکان، ویژگی‌هایی خاص، در اندازه و شکل دارد که می‌تواند متفاوت از علاقه‌مندی‌های بزرگسالان باشد. بازی‌ها و نمایش‌های ویژه کودکان هم منحصر به این گروه است

و بیش از دیگر فعالیت‌ها علاقه‌های آنها را نشانه می‌گیرد. شناخت این موارد و توجه به آنها کودکان را در فهم معنای رفتارهای همدلانه کمک می‌کند.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۱۵: اگر به‌عنوان مربی در شرایط زیر قرار بگیرید چه واکنشی از خود نشان می‌دهید؟ دلایل رفتار خود را در کلاس ارائه دهید.

کودک در ظرفی پر از شیرینی (برای پذیرایی از همه افراد خانواده) مشغول خوردن آنها می‌شود. در واکنش به رفتار این کودک کدام مورد را انتخاب می‌کنید:

(الف) به او اجازه می‌دهید تا همچنان به کار خود ادامه دهد.

(ب) ظرف شیرینی را از مقابل او برمی‌دارید و توضیح دیگری نمی‌دهید.

(ج) به او می‌گویید که اگر تمام شیرینی‌ها را بخورد ممکن است مریض شود.

(د) همراه با یک ظرف میوه قاچ شده، آرام کنار او می‌نشینید و از او می‌خواهید که همراه شما میوه بخورد.

(ه) اگر کودک از خوردن شیرینی منع شود و شیرینی‌ها توسط افراد دیگر خانواده خورده شود، چه احساسی پیدا می‌کند؟ بررسی می‌کنید.

نکته

در هنگام گفت‌وگو با کودک، قرار گرفتن در سطح نگاه او نشان‌دهنده میزان توجه به احساس و درک کودک است و می‌تواند تداعی‌کننده رفتار همدلانه باشد. به همین دلیل، لازم است مربی با نشستن یا خم کردن پای خود برای قرار گرفتن در سطح نگاه کودک، امکان ارتباط چشمی عادلانه با کودک را فراهم آورد. در هنگام تماشای یک تصویر نیز، که بالاتر از دید کودک قرار دارد، مربی باید تصویر را در سطح قابل مشاهده برای کودک قرار دهد یا او را در موقعیت بالاتری قرار دهد تا بتواند به راحتی مشاهده کند.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۱۶: در گروه‌های دو نفره قرار بگیرید. به صورت نمایشی به نوبت یکی نقش مربی و دیگری نقش کودک را عهده‌دار شوید و ویژگی‌های نشستن مقابل کودک را به‌عنوان مربی تمرین کنید.

۲- استفاده از فرصت‌ها

هر کودکی ممکن است بنا بر دلایل گوناگون عصبانی شود و واکنش‌هایی ناشی از عصبانیت نشان دهد. نکته مهم این است که در چنین شرایطی، رفتار مربی می‌تواند برای رشد مهارت همدلی کودک یک فرصت تلقی شود. برای مثال، زمانی که کودک عصبانی مشغول صحبت با مربی است، مربی می‌تواند برای نشان دادن همدلی و درک متقابل، رفتار و لحن مناسب را انتخاب کند: شانه‌ها را کمی پایین بیندازد، چهره‌ای به نسبت غمگین به خود بگیرد و با تن صدای پایین با او صحبت کند. اما اگر مربی لبخند بزند و بگوید موضوع مهمی نیست؛ راه ارتباط و همدلی را قطع کرده است، چون این پیام را به کودک منتقل می‌کند که: «من تو را نمی‌فهمم!».

فعالیت ۱۷: به کمک دوستان خود یا با جست‌وجو از منابع گوناگون موارد زیر را انجام دهید. در صورت امکان یکی از آنها را در کلاس اجرا کنید.

- ۱ سه پویانمایی مورد علاقهٔ کودکان را فهرست کنید.
- ۲ سه بازی انفرادی مورد علاقهٔ کودکان را انتخاب کنید.
- ۳ سه بازی گروهی، که می‌تواند بسیار مورد توجه کودکان قرار گیرد را انتخاب کنید.

۳- داستان گویی همراه با فعالیت‌های هنری

خواندن داستان‌ها یکی از مهم‌ترین راه‌های پرورش همدلی در کودکان است زیرا آنها با تأثیرپذیری از قصه‌ها احساسات خود و دیگران را خواهند شناخت و بهتر درک خواهند کرد. قصه‌ها باعث می‌شوند کودکان تصور کنند بخشی از داستان‌اند. همدلی و همراهی با شخصیت‌های داستانی، پیام حساس بودن نسبت به انسان‌های دنیای واقعی را به مغز مخابره می‌کند.

همچنین خواندن داستان‌ها به بچه‌ها کمک می‌کند «تفاوت‌ها» را درک کنند، پرسش‌هایی از این دست که: «اگر به جای شخصیت خاصی از داستان بودی، چه می‌کردی؟» این امکان را برای کودک فراهم می‌آورد تا خود را جای شخصیت‌های داستان بگذارد، احساسات و تجربه‌های او را بفهمد و دایرهٔ واژگان خود را برای شناسایی و بیان احساسات و عواطف گسترش دهد. مهم‌ترین کار در استفاده از قصه‌ها برای پرورش همدلی، یافتن داستان‌های مناسب است؛ داستان‌هایی که به کودکان نشان دهند دیگران در زندگی چه تجربه‌هایی داشته‌اند. کودکان داستان را می‌توانند به صورت نمایش در کلاس اجرا کنند و نقاشی آن را بکشند سپس آن را رنگ کنند.

فعالیت ۱۸: داستان زیر را بخوانید و به پرسش‌های مطرح شده پاسخ دهید.

«قصه‌های کوتی کوتی^۱»

نام داستان: بی‌دردسر

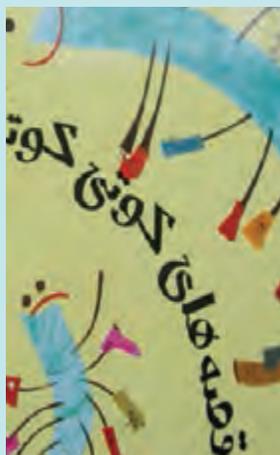
کوتی کوتی^۲ فوتبال بازی را خیلی دوست دارد، اما هیچ‌کس بازی با او را دوست ندارد. (همین‌جا به خود پاسخ دهید که چرا دیگران بازی با او را دوست ندارند؟)

خودش که فکر می‌کند قهرمان است، آقای گل است، اما همه می‌دانند که او بازیکنی هزارپاست با هزار دردسر.

در خط حمله که بازی کند، توپ‌ها زیر پاهایش گم می‌شوند. دفاع که باشد، پای همه را خرد می‌کند.

دیروز مربی‌اش فکر تازه‌ای کرد: بهترین‌جا برای کوتی کوتی دروازه است!

حالا ببیندیشید، کوتی کوتی در زندگی خود چه هیجان‌ها و احساس‌هایی را تجربه می‌کند؟ (شکل ۶)

شکل ۶- قصه‌های کوتی کوتی

۱- قصه‌های کوتی کوتی، فرهاد حسن‌زاده، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

۲- «کوتی کوتی» نام یک هزارپاست، که شخصیت داستان است و به سبب داشتن این پاها، اتفاقات بسیاری برایش رخ می‌دهد.

۴- گفت‌وگو درباره همدلی

یکی از فعالیت‌های مؤثر در رشد همدلی کودکان این است که آنها بتوانند در موقعیت‌های گوناگون و اتفاقات روزمره، ضمن درک و ابراز احساس‌شان، با دوستان خود به گفت‌وگو بنشینند و بگویند که چه رفتاری از دیگران به آنها آرامش بیشتری می‌دهد. در این گفت‌وگوهاست که کودکان قوانین مهمی را برای رفتارهای همدلانه می‌آموزند. از جمله کودک می‌آموزد: «آنچه مرا ناراحت می‌کند، می‌تواند موجب رنجش دیگران هم بشود. پس، اگر دوست ندارم کسی به لوازم شخصی من دست بزند، خودم هم نباید به لوازم شخصی دیگران دست بزنم. پیش‌بینی احساس دیگران در مواجهه با رفتاری که می‌تواند در اثر شناخت احساس خود به وجود آید، به درک بهتر احساس دیگران و نیز به پرهیز از رفتارهایی غیردوستانه کمک می‌کند. در این صورت، مهارت همدلی به کودک می‌آموزد رفتارهایی را در برخورد با دیگران انتخاب کند که نه تنها آزاردهنده نیست بلکه باعث شادی آنها می‌شود.

۵- بازی

فعالیت‌های گروهی مناسب در قالب «بازی» می‌تواند زمینه درک یکدیگر و ابراز رفتارهای همدلانه را برای کودکان فراهم آورد. شرایط تشکیل گروه برای کودکان دارای ویژگی‌هایی است که باید مورد توجه قرار گیرد. به‌طور کلی بازی، و به‌ویژه بازی‌های گروهی، به دلیل داشتن هیجان و لذت بیشتر، ابراز همدلی بیشتری را نیز در پی دارد. نمونه‌هایی از بازی‌های پیشنهادی را آورده‌ایم. شما نیز می‌توانید مواردی به آنها اضافه کنید.

- **بازی (قطاربازی):** برای این بازی به چند جعبه مقوایی بزرگ نیاز دارید که کودک و دوستانش بتوانند راحت داخل آن بنشینند. کاغذ رنگی، چسب، ماژیک، مداد رنگی و... هم به آنها بدهید و بخواهید تا هر کدام جعبه خود را به قطار تبدیل کنند. وقتی بچه‌ها می‌خواهند قسمت بیرونی واگن‌شان را تزئین کنند و برای آن چرخ، پنجره یا ... بگذارند، آنها را راهنمایی کنید تا با همکاری هم، چند واگن پشت سر هم قطار کنند. انجام دادن این نوع فعالیت‌ها مبتنی بر کار گروهی است و کودکان در طول آماده‌سازی قطار و استفاده از آن، بودن در کنار یکدیگر و کمک به هم را می‌آموزند.

- **بازی (به جای دیگران):** از کودک بخواهید تا برای مدتی معین و محدود خود را به جای فردی با مشخصات خاص قرار دهد. برای مثال، یک کهن‌سال باشد، یا فردی توان‌یاب^۱ که پایش شکسته و مشغول حرکت است و... در هر نقش، کودک باید تلاش کند ضمن استفاده از وسایل ویژه آن فرد، احساسش را درک کند و نشان دهد. این نمایش می‌تواند به درک هیجان‌های دیگران و نیز رفتارهای همدلانه بیشتر در مواجهه با آنها کمک کند.

- **بازی (اجازه دارم):** کودکان را در طول خطی، مقابل خود قرار دهید. از آنها بخواهید تا مطابق فرمان‌هایی که صادر می‌شود رفتار کنند، به شرط آن که پیش از اقدام، اجازه این کار را دریافت کنند و بپرسند: «اجازه دارم؟». به پاسخ توجه کنند و در صورتی که اجازه داده شد، آن فرمان را انجام دهند. در حین بازی، فرمان‌هایی را پس از ذکر نام هر کودک مطرح کنید. برای مثال: مریم، تو سه قدم جلو بیا. در این زمان، کودک مخاطب باید بگوید: اجازه دارم و در صورتی که پاسخ مثبت بود، سه قدم جلو بیاید. اگر یادش رفت که سؤال موردنظر را مطرح کند و پیش از سؤال اقدام کرد، باید به اول خط برگردد. این بازی، توجه کودکان و نیز تجربه

۱- توان‌یاب یا کم‌توان یعنی کسی که در حوزه شناختی یا جسمی مشکل دارد و درصدد کاهش مشکل خود است.

هیجان‌های گوناگون آنها را افزایش می‌دهد.

■ **بازی (تکمیل جمله):** جمله ناتمامی را در اختیار کودکان قرار دهید و از آنها بخواهید تا با کمک تجربه‌های قبلی خود آن جمله را کامل کنند. جملات ناتمام زیر نمونه‌هایی هستند که هر کدام با یکی از هیجان‌ها در ارتباط است. مناسب است در هر دور از تکمیل جمله‌ها، که حالتی بازی‌گونه دارد، مربی نیز جمله را با توجه به تجربه‌های خود کامل کند.

- من می‌ترسم وقتی...

- من خوشحال می‌شوم وقتی...

- من خیلی تعجب می‌کنم وقتی....

- من عصبانی می‌شوم وقتی....

- من ناراحت می‌شوم وقتی....

■ **بازی (هدف‌گیری):** ضمن تهیه چند توپ کوچک پارچه‌ای کودکان را به چند گروه دو نفره تقسیم کنید. در هر گروه، یک نفر مقابل دیگری می‌ایستد و در هر دور بازی جایش را با او عوض می‌کند. هم‌گروهی باید توپ را برای نفر مقابل که یک سبد در دست دارد پرتاب کند و او هم باید تلاش کند تا توپ درون سبد جا بگیرد. ملاک موفقیت در بازی، تلاش متقابل همه کودکان برای رساندن توپ به سبد است. در این بازی، توجه به حس مشترک جمعی اهمیت بالایی دارد، زیرا در هر موفقیت یا شکست، همه اعضای گروه با یکدیگر در ارتباط‌اند. در صورت کمتر به زمین افتادن توپ، گروه نتیجه بهتری می‌گیرد.

فعالیت‌های پیشنهادی برای تقویت همدلی در کودکان در مراکز پیش از دبستان

در ادامه، به نمونه فعالیت‌هایی که لازم است همراه با کودک انجام شود، اشاره شده است. هر فعالیت بیانگر بخشی از ویژگی و ماهیت همدلی است و به درک بهتر این مفهوم نیز کمک می‌کند.

مهربانی‌های بی‌مانند: موضوع مهربانی، مثلاً غذا دادن به حیوانات اهلی مانند گربه‌ها و پرنده‌ها را با کودک در میان بگذارید و تجربه‌های او را بشنوید. تجربه‌های احتمالی خود در این باره را نیز (مثلاً دادن صندلی خود به یک فرد ناتوان در اتوبوس) در میان بگذارید (شکل ۷).

شکل ۷ - مهربانی

تصور کنید: یک سری موقعیت‌های فرضی را برای کودک مثال بزنید و از او بپرسید: «چه احساسی دارد؟»، از جمله:

- مامان خیلی خسته است. چه احساسی دارد اگر به او کمک کنی؟
  - تولد دوست است. چه احساسی دارد اگر به او تبریک بگویی؟
  - یکی از بچه‌ها در داخل حیاط تنها نشسته است. چه احساسی دارد اگر به او لبخند بزنی یا پیش او بروی؟
  - چند موقعیت دیگر را مثال بزنید و از کودک بخواهید بگوید: «اگر به جای آنها بود، چه احساسی داشت؟»
- درک دوجانبه احساسات:** هدف این تمرین آن است که کودک متوجه شود گاهی رفتاری که برای خودش خوشایند است، شاید باعث ناراحتی دیگران شود. مثلاً کودکی که برای شیطنت و خنده، نقاشی یک دوست را خط‌خطی می‌کند، خودش احساس شادی دارد ولی ممکن است دوستش را ناراحت کند.
- در این فعالیت، بیان قصه‌های یک‌خطی می‌تواند مناسب باشد، مثال:
- شیر از این که می‌توانست یک دل سیر غذا بخورد، خوشحال بود، اما روباه از ترس می‌لرزید.
  - با آمدن زلزله، همه ناراحت بودند، اما موش‌ها جشن به راه‌انداخته بودند، چون کلی خانه‌های جدید و خوراکی‌های گوناگون داشتند.
  - اولین پرواز پرنده کوچک برای مادرش خیلی خوشحال‌کننده بود، اما پرنده کوچک از این که مادر او را در یک بلندی تنها رها کرد، از دستش عصبانی بود یا پروین از کشیدن نقاشی خوشحال بود اما از اینکه نقاشی او را به دیوار نزده‌اند، ناراحت شد.
- یک جمله و چند احساس:** جملاتی مانند موارد زیر را با لحن‌های گوناگون برای کودک بخوانید و از او بخواهید تا احساس جمله را بیان کند:
- وای چه جالب!
  - از اینکه این کار را انجام بدهم، خوشحال نیستم.
  - دوست داری به منزل دوستت بروی؟
  - چقدر اینجا آشفته است!
  - دیگر صبرم تمام شده است.
- آینه‌ها:** از کودک بخواهید تا مقابل شما یا مقابل یکی از کودکان بنشیند. سپس با دقت در چهره فرد مقابل سعی کند تغییرات احساسی را که کودک مقابل در چهره خود ایجاد می‌کند، او هم در صورت خود نشان دهد. در صورت آشنا نبودن کودک با انواع متنوع احساساتی که می‌توان با چهره نشان داد، مربی این نقش را خودش برعهده بگیرد و در برابر گروه کودکان انجام دهد و آنها تقلید کنند.
- قوانین تازه در نمایش:** از کودک بخواهید تا برای نمایش یک گفت‌وگو قوانینی را رعایت کند. برای مثال، شما نقش کودکی را دارید که به زمین خورده است، زانویش درد می‌کند و او باید نشان دهد که می‌تواند درد شما را درک کند. برای درک موضوع، مثال‌های روشنی بزنید، مانند این که نباید بخندد؛ بهتر است بگوید از اینکه درد را تحمل می‌کنی، متأسفم یا نباید او را سرزنش کند و بگوید که باید بیشتر مراقب خودش باشد. لازم است هر از گاهی جای خودتان را با او عوض کنید.
- بخشش راهی به سوی همدلی:** کودکی که با مفهوم همدلی آشنا می‌شود، با سهولت بیشتری به کودکان هدیه می‌دهد، بخشش می‌کند و با آنها رفتار پرمهر دارد. بر این اساس، از کودک سؤال کنید: «چه چیزهایی می‌تواند به دیگران هدیه دهد؟» ممکن است پیشنهادهای او شامل برخی وسایل، نقاشی و دیگر چیزهایی باشد که کودک

در اختیار دارد یا رفتارهایی باشد که می‌تواند موجب خوشحالی دیگران شود، مانند لبخند و مهربانی. در صورت موافقت کودک، روزی را به منظور هدیه دادن برنامه‌ریزی کنید تا در آن روز کودک بتواند به اطرافیان خود از جمله اعضای خانواده و دوستانش هدیه دهد. این انتخاب را بر عهده کودک بگذارید تا به میل خود هدایایی را آماده کند. در صورت هماهنگی بیشتر، می‌توانید شرایط را به گونه‌ای فراهم سازید تا کودک نیز بتواند از دیگران هدایایی دریافت کند (شکل ۸).

شکل ۸ - بخشش

خیلی کم، خیلی زیاد: برای کمک به درک عمیق‌تر و روشن‌تر هیجان و احساس کودک، لازم است او بتواند میان کم و زیاد بودن یک هیجان تفاوت قائل شود. به همین دلیل، در مراحل پیشرفته‌تر خوب است کودک در معرض موقعیت‌های گوناگون قرار گیرد و از بین چهره‌هایی که چهار احساس را نشان می‌دهد، دست به انتخاب بزند: «خیلی غمگین، غمگین، خوشحال و خیلی خوشحال». در ادامه، به نمونه‌های اتفاقاتی در زندگی او اشاره کنید و بخواهید واکنش احساسی نسبت به هر موقعیت را با کمک تصاویر نشان دهد.

- به سبب بازی، برنامه رفتن به پارک لغو می‌شود.
- می‌خواهیم همراه دوستان به باغ وحش برویم.
- مادر فراموش می‌کند کیک را که منتظرش بودی برایت آماده کند.
- پدر از اینکه اتاقت را مرتب نکرده‌ای، ناراحت می‌شود.
- اسباب‌بازی‌ات زیر پای مادر بزرگ می‌رود و پای او آسیب می‌بیند.
- قرار است خود را با یکی از بازی‌های جالب «شهر بازی» مشغول کنی.
- دوست صمیمی‌ات به جشن تولدت نمی‌آید.

■ دوستت اجازه می‌دهد تا با اسباب‌بازی او بازی کنی.
در این فعالیت، کودک می‌تواند با احساس‌های دیگر دوستان و همسالان خود در موقعیت‌هایی که لزوماً با احساس او یکی نیستند، آشنا شود و به این نتیجه برسد که هیجان افراد در هر موقعیت می‌تواند متفاوت باشد.

هدف توانمندسازی ۵-۲: ابراز وجود را توضیح دهد.

ابراز وجود^۱

فعالیت در کلاس

فعالیت ۱۹: تصور کنید در موقعیتی قرار گرفته‌اید که احساس می‌کنید بین شما و دیگران تبعیضی رخ داده است و بسیار عصبانی و ناراحتید. برای مثال، دوست صمیمی‌تان از دیگر دوستان برای یک مهمانی دعوت کرده، اما به شما اطلاع نداده است. یا در خانواده، مادر یا پدرتان از خرید نیازهای معمول شما به بهانه ضروری نبودن آنها خودداری می‌کند، اما وسایلی برای خواهر یا برادر شما تهیه می‌کند که از نظر شما چندان هم ضروری نیستند. در این موارد پیش‌بینی می‌کنید کدام ویژگی‌های زیر را تجربه خواهید کرد؟ در این مورد با دوستان خود گفت‌وگو کنید.

- به فکر کشیدن نقشه‌ای می‌افتید تا مطابق آن در زمان معین از افرادی که فکر می‌کنید رفتار تبعیض‌آمیز داشته‌اند، انتقام بگیرید.
- به فکر ایجاد رقابت با دیگران می‌افتید تا به این ترتیب ثابت کنید که از آنها برتر هستید و حقتان بیشتر از دیگران است.
- درباره احساسات با آنها صحبت می‌کنید و دلیل کارشان را می‌پرسید.

هر یک از رفتارهای یاد شده می‌تواند نشان‌دهنده میزان دوری شما از مهارت ابراز وجود یا نزدیکی شما به آن باشد؛ مهارتی که برای داشتن زندگی سالم به آن بسیار نیازمندیم.

ابراز وجود یکی از مؤلفه‌های روابط اجتماعی کودکان است. ابراز وجود موجب می‌شود فرد بتواند از حق و عقیده خود، بدون تجاوز به حق و عقیده دیگران، حمایت کند.

ابراز وجود شامل مجموعه‌ای از مهارت‌های زیر است:

■ ابراز صادقانه و آشکار افکار و احساسات است، به نحوی که از نظر اجتماعی مناسب باشد و به احساسات و آسایش دیگران لطمه وارد نکند.

■ توانایی ابراز صادقانه دیدگاه‌ها، احساسات و نگرش‌هاست بدون احساس اضطراب و شامل دفاع فرد از حقوق خود، تا جایی که حقوق دیگران پایمال نشود.

■ مهارتی که به فرد اجازه می‌دهد تا بدون بهره‌گیری از هرگونه خشونت، پرخاشگری و تجاوز به حقوق دیگران، با رفتاری معقول، آرام، آزادانه و با اعتمادبه‌نفس، نسبت به ابراز مستقیم و صادقانه افکار، احساسات، خواسته‌ها و ارزش‌های خود اقدام کند.

در مورد ابراز وجود به دیدگاه‌های زیر توجه کنید:

- ۱ در بهره‌گیری از مهارت ابراز وجود، برای خواسته‌ها، نیازها و ارزش‌های خود به اندازه‌ی سایرین و نه بیشتر، احترام قائل هستیم.
- ۲ به حریم و فضای شخصی دیگران احترام می‌گذارم و به همان اندازه برای حریم خود نیز، ارزش و احترام قائل هستیم.

هدف توانمندسازی ۶-۲: فعالیت‌های آموزشی برای پرورش ابراز وجود طراحی و اجرا کند.

روش‌های پرورش ابراز وجود

روش‌های پرورش ابراز وجود در نمودار ۳ نشان داده شده است.

نمودار ۳- روش‌های پرورش ابراز وجود

با آموزش ابراز وجود می‌توان به کودکان رفتار قاطعانه را آموزش داد. در این نوع رفتار به کودک می‌آموزیم بدون آنکه حقوق دیگران را پایمال کند، با رفتار مناسب و بدون پرخاشگری از حقوق خود دفاع کند. شناخت و رعایت موارد زیر در آموزش رفتارهای جرأت‌مندانه به کودکان مؤثر است.

۱- ارائه الگوی رفتار ابراز وجود بزرگسالان

برای پرورش رفتارهای ابراز وجود لازم است والدین، مربیان و دیگر بزرگسالانی که در تربیت کودک سهم دارند، خود دارای این سبک ارتباطی باشند و با پرهیز از باورهای نادرست، تلاش کنند کودک را به مشاهده و تجربه عملی چنین «سبک ارتباطی» ترغیب نمایند.

فعالیت ۲۰: با اشاره به چند رفتار رایج در سطح جامعه که بر مبنای فرهنگ عمومی، رفتاری مؤدبانه تلقی می‌شود، اما با سبک ارتباطی جرئت‌مندانه در تضاد است، باورهای نادرست مانند مثال‌های زیر را تحلیل کنید و چند نمونه از این باورهای نادرست را ارائه دهید.
نفر اول: چه لباس زیبایی به تن داری!
نفر دوم: نه بابا! آن قدر هم زیبا نیست. شما قشنگ می‌بینی؛ قابلی ندارد.

۲- آموزش نه گفتن و پذیرش آن

- لازم است مربی به این عقیده پایبند باشد که همه افراد حق دارند:
- به یک درخواست «نه» بگویند.
  - دیگران را از تقاضا و اصرار زیاد در مورد موضوعی، منصرف کنند.
  - از دیگران بخواهند تا دیدگاه‌هایشان را بشنوند و اشتباهاتی را که مرتکب شده‌اند، تصحیح کنند.
- کودک نیز از این قاعده مستثنی نیست و لازم است او هم بداند که دیگران حق دارند با قاطعیت خواسته‌ها و نیازها، عقاید و احساساتشان را بروز دهند و او نیز حق دارد به مواردی از آنها «نه» بگوید.

فعالیت ۲۱: داستان «به کبوتر اجازه نده اتوبوس را براند»^۱ را برای کودکان بخوانید. ابتدا از آنها بخواهید تا مراقب اتوبوس باشند و به کبوتر اجازه ندهند رانندگی کند. سپس از قول کبوتر، متن را با صدای بلند بخوانید تا کودک فرصت بیابد در پاسخ به درخواست‌ها، نه گفتن را تمرین کند.

۳- تقویت ابراز احساسات

زمینه‌سازی برای اینکه کودک بتواند احساسات خود را ابراز کند، از جمله فعالیت‌هایی است که به رفتارهای جرئت‌مندانه^۲ وی منجر می‌شود. تأیید این رفتار کودک و تمرکز بر اینکه او توانسته است حس خود را بیان کند، می‌تواند موجب تقویت رفتار شود.

فعالیت ۲۲: بازی‌های نمایشی در آموزش این مهارت تأثیرگذار است. برای مثال، کودکان را به تماشای نمایش‌های کوتاهی در هر یک از موقعیت‌های زیر دعوت کنید و از آنها بخواهید تا جملات زیر را با توجه به احساس و برداشت خود کامل کنند.

۱) موقعیت نمایشی: دوستش با او قهر کرده است.
من ..... (بیان احساسی که پیدا می‌کند)
مثال: من غمگین می‌شوم، چون فکر می‌کنم ...

۱- «به کبوتر اجازه نده اتوبوس را براند» نام کتابی برای آموزش نه گفتن، ویژه کودکان اثر «مو ویلمز»؛ مترجم زهرا احمدی از انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان است.
۲- رفتار جرئت‌مندانه یعنی بیان مناسب هر احساسی بدون اضطراب.

۲ موقعیت نمایشی: دوستش می خواهد با او بازی کند.

من ..... (بیان احساسی که پیدا می کند)

۳ موقعیت نمایشی: دوستش به او تغذیه می دهد.

من ..... (بیان احساسی که پیدا می کند)

۴- استفاده از موقعیت های خاص

هنگامی که کودک با احساسات گوناگون مانند خشم یا ناامیدی روبه روست، موقعیت مناسبی برای نزدیک شدن و کمک به او و شناسایی حس درونی اش فراهم شده است. این کمک می تواند از طریق رفتار همدلانه و نیز بیان ویژگی احساس مورد نظر ابراز شود.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۲۳: الگوی چهارگانه زیر را در یکی از موقعیت هایی که برای شما اتفاق می افتد، دنبال کنید. قرار بود همراه دوست خود به کتابخانه بروید، اما دوستان این قرار را به هم می زنند. در این شرایط، چهار مرحله زیر را با خودتان تمرین کنید:

۱ **موقعیت را توصیف کنید:** یعنی اتفاقی را که افتاده است فقط توضیح دهید و قضاوت نکنید. این کار را با آرامش و قاطعیت انجام دهید. اجازه ندهید فکرها و باورهایتان وارد حرف هایتان شود. به طور مثال بگویید: «من خیلی ناراحتم، چون برنامه ات را تغییر دادی.»

۲ **احساسات خود را بیان کنید و طرف مقابل را مقصر ندانید:** بیان احساسات نشان می دهد که شما نه از دوستان، بلکه از رفتارشان ناراحت هستید. بنابراین، دوستان را سرزنش نمی کنید. برای مثال بگویید: «این کار شما مرا ناراحت می کند، چون فکر می کنم نمی خواهی با من دوست باشی یا برای وقت من، ارزش قائل نیستی.»

۳ **خواستار تغییر مختصر و اختصاصی شوید:** به روشنی بگویید که دوست دارید چه چیزی تغییر کند و چیزی را که مایل به تغییرش هستید، مطرح کنید. در واقع راه حل ارائه دهید.

۴ **احساسات خود را از این تغییر بیان کنید:** با این روش، هم احساس ناراحتی تان را گفته اید، هم طرف مقابل را سرزنش نکرده اید و هم او می داند که چه باید بکند. برای مثال بگویید: «دفعه بعد اگر قرارمان به هم نخورد، خیلی خوشحال می شوم.» دقت کنید که در بیان خود، کلمه «تو» را به کار نبرید. اگر بگویید: «تو قرار را به هم زدی؛ تو مرا ناراحت کردی» و امثال آن، طرف مقابل در برابر تان مقاومت می کند و ممکن است حرفتان را قبول نکند.

۵- پرهیز از زیاده روی در واکنش یا سرکوب احساسات کودک

از جمله نکات کلیدی در مواجهه با احساسات کودک، رعایت میانه روی در واکنش رفتاری خود و نیز تمرکز بر تأیید کودک در شناخت و بیان احساسات است و باید به او آموزش داد تا ضمن توجه به مشکل ابراز وجود کند. برای مثال، ممکن است کودک بر اثر حس درونی اش، احساس گریه داشته باشد. در چنین مواقعی، احترام به حس او ایجاب می کند تا بتواند دقایقی گریه کند. اما در این شرایط لازم نیست مربی همراه او گریه

کند یا او را در زمان طولانی به حال گریه رها سازد. در این موقعیت، به کارگیری جملاتی مانند: «کافی است، دیگر گریه نکن» یا «تو زیاد ناله می کنی» و مواردی از این دست، به معنای سرکوب احساس کودک یا نادیده گرفتن نیاز اوست.

۶- آشنایی با حقوق و مسئولیتها

از جمله آگاهی‌هایی که به ابراز وجود و رفتار جرئت‌مندانه قابل قبول کمک می‌کند، آشنایی با محدوده حقوق و مسئولیت‌های هر یک از افراد است. به‌طور کلی، هنگامی که کودک از حقوق خود و اطرافیانش آگاهی پیدا می‌کند، می‌تواند در برابر درخواست از دیگران یا رد انتظارات آنان، با سهولت بیشتری رفتار کند. در جدول ۱ به نمونه‌هایی از حقوق افراد اشاره شده است.

جدول ۱ - حقوق فردی

احترام حق همه افراد است. هیچ‌کس حق ندارد دیگری را مورد تحقیر، سرزنش و تمسخر قرار دهد و به او بی‌احترامی کند.
هر انسانی حق دارد اشتباه کند. در عین حال، لازم است نتایج و پیامدهایش را نیز بپذیرد و مسئولیت آن را خود بر عهده گیرد.
حق دارد خواسته خود را ابراز کند و می‌داند که طرف مقابل، حق دارد جواب رد بدهد.
حق دارد بدون داشتن احساس بد، اگر موضوعی را متوجه نمی‌شود، آن را ابراز کند و خواستار توضیح و اطلاعات بیشتر شود.
حق دارد دیده و شنیده شود و برای اطرافیانش دارای اهمیت باشد.
داشتن رفتار محترمانه و دوستانه با دیگران ضروری است، اما راضی نگه‌داشتن همه لازم نیست.
شکست خوردن هم بخشی از زندگی است. پس، هر فردی ممکن است اشتباه کند.
همه اتفاقات تنها به دلیل کوتاهی کردن فرد رخ نمی‌دهد. مقصر دانستن خود در شرایطی که بر آن کنترلی نداریم، خلاف حقوق انسان است، اما حق این است که در حد مسئولیت خود، برای حل مسائل تلاش کنیم.

فعالیت ۲۴: با توجه به متعدد بودن موارد ابراز وجود و ارتباط با دیگران، سه مورد از آنها را به جدول (۱) اضافه کنید.

فعالیت در کلاس

تمرین کنید

- ۱ فعالیت برای توسعه درک احساس دیگران از طریق ارتباط کلامی و غیرکلامی کودک طراحی و اجرا کنید.
- ۲ برای توسعه درک احساس دیگران از طریق ارتباط کلامی و غیرکلامی کودک یک داستان تصویری درست کنید.
- ۳ برای توسعه درک احساس دیگران از طریق ارتباط غیرکلامی کودک یک بازی هیجانی (پانتومیم) اجرا کنید.
- ۴ برای پرورش ابراز همدلی کودک با دیگران فعالیتی طراحی و اجرا کنید.
- ۵ برای پرورش ابراز همدلی کودک با دیگران یک بازی طراحی و اجرا کنید.
- ۶ برای پرورش ابراز همدلی کودک با دیگران قصه‌ای انتخاب و اجرا کنید.
- ۷ برای پرورش بیان ابراز وجود کودک فعالیتی طراحی و اجرا کنید.
- ۸ برای پرورش ابراز وجود کودک چند نمایش کوتاه طراحی کنید.

خود ارزیابی				
واحدیادگیری: پرورش آگاهی کودک از احساسات دیگران				
درس: پرورش مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک				
این کاربرد برای ارزیابی مهارت‌های شما در واحدیادگیری پرورش آگاهی کودک از احساسات دیگران تهیه شده است. در هر سؤال بیشترین امتیاز سه و کمترین امتیاز یک است. براین اساس خود را ارزیابی نمایید و به خود امتیاز دهید.				
ردیف	موارد	۱	۲	۳
۱	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای توسعه درک احساس دیگران از طریق ارتباط کلامی و غیرکلامی کودک طراحی و اجرا کنید؟			
۲	تا چه حد می‌توانید از تصویر و داستان برای توسعه درک احساس دیگران از طریق ارتباط کلامی و غیرکلامی کودک استفاده کنید؟			
۳	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای پرورش ابراز همدلی کودک با دیگران طراحی و اجرا کنید؟			
۴	تا چه حد می‌توانید بازی‌هایی برای پرورش ابراز همدلی کودک با دیگران طراحی و اجرا کنید؟			
۵	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای پرورش ابراز وجود کودک طراحی و اجرا کنید؟			
۶	تا چه حد می‌توانید ابراز وجود کودک را با طراحی نمایش‌های کوتاه پرورش دهید؟			

ارزشیابی شایستگی پرورش آگاهی کودک از احساسات دیگران

<p>شرح کار</p> <p>طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای توسعه درک احساس دیگران از طریق ارتباط کلامی و غیرکلامی و موقعیت‌سنجی (بازی‌های تقلیدی، دزد و پلیس بازی، آشپزی، هدیه دادن کودکان به یکدیگر، آشنایی با کودکان با نیازهای ویژه و...) (از طریق اقدام به احوال‌پرسی، نمایش عروسکی، تشکر کردن و...)</p> <p>طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای پرورش ابزار همدلی با دیگران (از طریق اقدام به احوال‌پرسی، نمایش عروسکی، تشکر کردن و...)</p> <p>طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای پرورش ابزار وجود (با استفاده از نمایش عروسکی، تعریف خاطره، ایجاد فرصت برای سخن‌گویی کودک و...)</p> <p>طراحی و اجرای فعالیت‌ها با توجه به موارد زیر انجام می‌شود:</p>			
	نام فعالیت:	نوع فعالیت:	
	هدف فعالیت:	مکان فعالیت:	
	زمان فعالیت:	وسایل و ابزار مورد نیاز:	
	سن کودکان:	تعداد کودکان:	
	تعداد مربی و مربی یار:	روش کار:	
<p>استاندارد عملکرد: پرورش آگاهی کودک با هدف درک احساسات دیگران، براساس دستورالعمل‌های وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور</p> <p>شاخص‌ها:</p> <p>توسعه درک احساس دیگران از طریق ارتباط کلامی و غیرکلامی (حالت چهره، حرکات، تغییر لحن و...) پرورش ابزار همدلی با دیگران (خودداری از خنده در هنگام ناراحتی دیگران و...) پرورش ابزار وجود (انجام دادن احوال‌پرسی و...)</p>			
<p>شرایط اجرای کار: طراحی و اجرای فعالیت‌های آموزشی در کارگاه هنرستان با توجه به شرایط زیر:</p> <p>مکان: مرکز آزمون</p> <p>مواد و تجهیزات و ابزار: لوازم‌التحریر و وسایل هنری</p> <p>استاندارد و سایر شرایط: منابع علمی و آموزشی معتبر و استانداردهای آموزشی موجود در آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی</p> <p>ابزار و تجهیزات: لوازم اداری مناسب - لوازم هنری</p> <p>اسناد: دستورالعمل‌های سازمان بهزیستی، جدول رشد عاطفی اجتماعی طبق منابع معتبر</p> <p>منابع: کتب آموزشی مرتبط - سی دی‌های آموزشی</p>			
<p>معیار شایستگی:</p>			
		<p>مرحله کار</p>	<p>ردیف</p>
نمره هنرجو	حداقل نمره قبولی از ۳	توسعه درک احساس دیگران (از طریق ارتباط کلامی و غیرکلامی)	۱
	۲	پرورش ابزار همدلی با دیگران	۲
	۱	پرورش ابزار وجود	۳
	۲	<p>شایستگی‌های غیرفنی، ایمنی، بهداشت، توجهات زیست‌محیطی و نگرش</p> <p>شایستگی‌های غیرفنی: یادگیری، احترام گذاشتن به ارزش‌های دیگران، شرکت در اجتماعات و فعالیت‌ها، اجتماعی بودن</p> <p>ایمنی: رعایت استانداردهای بهداشتی موجود در آیین‌نامه‌های بهزیستی - رعایت نکات ایمنی در به‌کارگیری ابزار و تجهیزات بهداشتی</p> <p>بهداشت: رعایت نکات بهداشتی در اجرای فعالیت‌ها</p> <p>توجهات زیست‌محیطی: رعایت بهداشت و سالم‌سازی محیط - صرفه‌جویی در وسایل مصرفی</p> <p>نگرش: احترام به دیگران در بیان کلمات و ارتباط عاطفی، اجتماعی، رعایت صرفه‌جویی هنگام استفاده از مواد، احترام به محیط زیست</p>	
*		<p>میانگین نمرات</p>	
<p>* حداقل میانگین نمرات هنرجو برای قبولی و کسب شایستگی «۲» است.</p>			

پودمان ۳

توسعه برقراری ارتباط کودک با دیگران

پرورش مهارت برقراری ارتباط مؤثر در کودکی، تجربه شادی و آرامش با دیگران بودن را در بزرگسالی شکل می‌دهد.

زمان: ۶۰ ساعت (نظری ۲۴ ساعت + عملی ۳۶ ساعت)

واحد یادگیری ۳

توسعه برقراری ارتباط کودک با دیگران

استاندارد عملکرد

توسعه ارتباط کودک با دیگران بر اساس منابع معتبر علمی و آموزشی وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور

شایستگی های فنی:

- ۱ توسعه برقراری ارتباط با بزرگسالان (مربیان، مراقبان، والدین و ...)
- ۲ توسعه برقراری ارتباط کودک با همسالان؛
- ۳ توسعه برقراری ارتباط با کودکان با نیازهای ویژه.

شایستگی های غیرفنی:

- ۱ اجتماعی بودن؛
- ۲ احترام گذاشتن به ارزش های دیگران؛
- ۳ یادگیری.

هدف توانمندسازی ۱-۳: برقراری ارتباط با بزرگسالان را توضیح دهد.

برقراری ارتباط با بزرگسالان

شکل ۱- ارتباط بین بزرگسالان و کودک

فعالیت ۱: با توجه به تصویر بالا، ضرورت ارتباط بین بزرگسالان و کودک را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ آیا نوع واکنش و برخورد بزرگ‌ترها در یادگیری مهارت‌های اجتماعی کودکان مؤثر است؟

فعالیت در کلاس

برای ارتقای مهارت اجتماعی، علاوه بر آموزش با تأکید بر ویژگی‌های رشد عاطفی و هیجانی، تمرکز بر روابط میان کودک با بزرگسالان نیز لازم است. به عبارت دیگر، ضرورت دارد بزرگسالان در ارتباطشان با کودک، وی را در کسب مهارت‌های اجتماعی کمک کنند تا کودکان بتوانند از طریق بازی کردن، پرسیدن و حل مسائل، تعامل برقرار کنند؛ برای مثال، نقاشی یا کار دستی خود را به یک بزرگسال نشان دهند و به توصیف آن بپردازند.

مهارت‌های اجتماعی: مجموعه توانمندی‌های هدفمند، جامعه‌پسند و قابل‌اندازه‌گیری‌اند که از طریق مشاهده، مدل‌سازی، تمرین و بازخورد آموخته می‌شوند و به افراد در فرایند ارتباط با دیگران، یعنی شروع، ادامه و پایان دادن به ارتباطات بین فردی، کمک می‌کنند. مهم‌ترین ویژگی‌های مهارت‌های اجتماعی در نمودار ۱ نشان داده شده است.^۱

۱- برای کسب اطلاعات بیشتر به کتاب پرورش مهارت‌های ارتباطی و مشارکتی پایه ۱۱ رجوع شود.

نمودار ۱ - ویژگی‌های مهارت‌های اجتماعی

مهم‌ترین مهارت‌های اجتماعی مورد نیاز کودکان شامل مهارت‌های اجتماعی مربوط به شناخت خود، محیط و مهارت‌های اجتماعی بین فردی است.

ضرورت پرورش مهارت‌های اجتماعی

اهمیت پرورش مهارت‌های اجتماعی شامل موارد زیر است:

- کسب محبوبیت بین بزرگسالان و کودکان؛
- برقراری ارتباط دوستانه با دیگران؛
- تأمین سلامت روانی فرد در دوران کودکی و بزرگسالی؛
- افزایش تعاملات کلامی و غیرکلامی با دیگران؛
- ارائه پاسخ‌های مناسب و مؤثر در ارتباط بین فردی؛

فعالیت ۲: قصه‌هایی با موضوعات «احترام به بزرگسالان»، «رعایت بهداشت در هنگام غذا خوردن» و «مراقبت از فضای سبز» برای کودکان بنویسید و در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

هدف توانمندسازی ۲-۳: فعالیت‌های آموزشی برای توسعه برقراری ارتباط کودک با بزرگسالان طراحی و اجرا کند.

مهارت‌های اساسی در توسعه ارتباط کودک با بزرگسالان

توجه به موارد زیر می‌تواند در شکل‌گیری و تقویت مهارت‌های اجتماعی و برقراری ارتباط کودک با بزرگسال مؤثر باشد:

ارتباط چشمی

توانایی ایجاد ارتباط چشمی با دیگران هنگام گوش‌دادن یا سخن‌گفتن با فرد مقابل، حتی برای مدتی کوتاه از رموز ارتباط مؤثر است. لازم است مربی، والدین و نیز بزرگسالان دیگر در گفت‌وگو با کودک در سطح نگاه وی قرار گیرند و به چشمان او نگاه کنند.

رعایت فاصله

منظور آگاهی از فاصله لازم نسبت به فرد مقابل و شناخت نحوه تماس بدن است. کودکان نیز همانند بزرگسالان حق دارند از حریم و فاصله معین نسبت به مخاطب برخوردار شوند.

بیانات چهره

شامل لبخند زدن، گشاده رویی و ابراز علاقه است. کودک پیش از شنیدن هر گفتاری می تواند از طریق علائم چهره و احساسات نمایان در رفتار، به ایجاد یا ادامه ارتباط با مربی اقدام کند.

چگونگی صدا

حجم صدا، زیر و بمی صدا، میزان گفتار، وضوح و محتوا، از دیگر مهارت های پایه در مجموعه مهارت های اجتماعی است. علاوه بر ویژگی های صوتی ژنتیکی، سایر توانایی ها (شامل کنترل صدا در حین گفت و گو با کودک و نیز رعایت زیر و بمی آواها) از جمله مواردی هستند که بزرگسالان باید آنها را رعایت کنند.

شروع ارتباط

آغاز ارتباط یا پاسخ گویی به احوال پرسى و دعوت کردن کودک برای پیوستن به یک فعالیت، از جمله رفتارهای وابسته به این خرده مهارت است. کودک در جریان این مهارت می آموزد که چگونه آغازکننده مؤثری در یک ارتباط باشد.

گفت و گو

شامل توانایی های محاوره ای مناسب سن کودکان در این موارد است: بیان احساسات، سؤال کردن، گوش دادن، ابراز علاقه کردن، پاسخ دادن به پرسش. باید در نظر داشت که تناسب گفت و گو با کودک به معنای صدور مجوز برای بزرگسالانی نیست که به بهانه استفاده از زبان کودک، کلمات را شکسته یا با لحن آزاردهنده ای که بیشتر شکل تقلید کردن و تمسخر کودک دارد، ادا کنند.

درخواست کمک

بهره گیری از راهنمایی و کمک دیگران در هنگام اجرای هر فعالیت، مهارتی یادگرفتنی است.

حل تعارضات درونی

کودک در فرایند ارتباط با بزرگسالان، مهارت مدیریت و حل تعارضات را هم الگوبرداری می کند و هم یاد می گیرد. شیوه های مهار پرخاشگری، فرونشاندن خشم خود و تحمل خشم دیگران و پذیرش انتقاد، از جمله موارد حل تعارضات است؛ برای مثال، چشمان تیزبین کودک می بیند هنگامی که والدین در موضوعی اختلاف دارند، درباره آن با آرامش گفت و گو می کنند و مشکل را حل می کنند، یا ذهن حساس و فعال او متوجه می شود زمانی که مربی عصبانی می شود، با تمرکز و چند نفس عمیق، آرامش خود را باز می یابد، او نیز از چنین الگوهایی در روابط خود با دیگران بهره می گیرد.

آراستگی و بهداشت

لازم است برای ایجاد و ادامه ارتباطات اجتماعی، توجه کودک را به مسائل مهمی چون آراستگی و بهداشت نیز جلب کرد. کودک در برخورد با ظاهر مربی، والدین یا دیگر بزرگسالانی که با او در ارتباط اند، همچنان که سادگی در پوشش را می آموزد، آراستگی را نیز تجربه می کند.

فعالیت ۳: در بازدید از یک مرکز پیش از دبستان، با توجه به موارد ذکر شده، با یک کودک ارتباط برقرار کنید و بر واکنش های او متمرکز شوید. همچنین از مهارت های اجتماعی ضروری او در ایجاد ارتباط با شما، گزارش تهیه کنید.

فعالیت ۴: در بازدید از یک مرکز آموزش پیش از دبستان، رفتار مربی و کودکان را به مدت ده دقیقه مشاهده کنید. سپس فهرست وارسی زیر را کامل کنید و گزارش آن را در کلاس ارائه دهید.

ردیف	موارد	کاملاً	ناحدودی	اصلاً	توضیحات
۱	مربی با هر یک از کودکان ارتباط چشمی برقرار می‌کند.				
۲	مربی گشاده‌روست.				
۳	تلاش می‌کند تا در فاصله مناسبی از کودکان قرار گیرد.				
۴	بلندی صدا و لحن گفتار او مناسب کودک است.				
۵	از فعالیتهای گروهی استفاده می‌کند.				
۶	کودکان را به تفکر دعوت می‌کند.				
۷	شنونده خوبی برای سؤالات کودکان است.				
۸	شیوه مناسبی برای حل اختلافات کودکان ارائه می‌دهد.				
۹	از آراستگی ظاهر برخوردار است.				

هدف توانمندسازی ۳-۳: برقراری ارتباط کودک با همسالان را توضیح دهد.

ارتباط کودک با همسالان

شکل ۲- انواع ارتباط کودک

فعالیت ۵: در گروه‌های کلاسی، با توجه به شکل ۲، راجع به ارتباط کودک با همسالان و تأثیرگذاری آن بر کودکان گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

همسالان و همبازی‌های کودک در مواردی چون شکل‌گیری شخصیت، رفتار اجتماعی، نظام ارزشی و نحوه نگرش‌های یکدیگر اثر می‌گذارند و دخالت دارند. کودکان بسیاری از مهارت‌های اجتماعی را از طریق کنش متقابل یکدیگر یاد می‌گیرند. آنها می‌آموزند که چگونه در فعالیت‌های دسته جمعی شرکت کنند، از جنب و جوش و تماشای بازی دیگران لذت ببرند، احساسات دیگران را درک کنند، به ارزیابی توانایی‌های خود بپردازند، اعتماد به نفس پیدا کنند و به تدریج از خانواده مستقل شوند.

مراحل انتخاب همبازی در کودکان

- کودکان ۶ تا ۸ ماهه بیشتر به محیط توجه دارند و معمولاً به اسباب بازی و همبازی‌شان توجه نمی‌کنند.
  - از ۹ تا ۱۳ ماهگی، کودکان به اسباب بازی بیشتر توجه دارند و توجهی به همبازی‌ها ندارند.
  - بین ۱۴ تا ۱۸ ماهگی نگاه کودکان به همبازی‌های خود تغییر می‌کند. وابستگی و علاقه به اسباب‌بازی‌ها تا حد زیادی ارضا و درگیری بر سر اسباب‌بازی بین آنها کاهش می‌یابد. در این مرحله دوست دارند در کنار کودک یا بزرگسال حتی بدون ارتباط کلامی، بازی کنند و از بودن در کنار این همبازی، لذت می‌برند.
  - برای کودکان ۱۹ تا ۲۵ ماهه اسباب بازی‌ها و همبازی‌ها اهمیت بیشتری پیدا می‌کند و ارتباط اجتماعی آنها بیشتر می‌شود. کودکان برای انطباق با وضع همبازی‌شان رفتار خویش را تغییر می‌دهند.
  - کودکان ۲ تا ۳ ساله به بازی موازی روی می‌آورند یعنی در حالت جمعی و کنار یکدیگر بازی می‌کنند اما هر کودک با اسباب بازی‌ها و وسایل خود بازی می‌کند و تعامل و همکاری خاصی با هم ندارند.
  - کودک ۴ ساله دلش می‌خواهد با دیگران معاشرت کند، ولی هنوز آماده نیست مشکلاتی را که بین او و همبازی او ایجاد می‌شود حل کند و ضرورت دارد بزرگ‌ترها در این مورد دخالت کنند. کودکان چهارساله بیشتر مایل‌اند با همسن خود بازی کنند.
  - کودک از ۵ و ۶ سالگی به بعد می‌تواند همبازی مناسبی برای خود پیدا کند. آنها در هنگام بازی با هم صحبت می‌کنند و اغلب به کمک هم بازی را ادامه می‌دهند. آنها با کارهای مشترکی که انجام می‌دهند تجاربی را از یکدیگر می‌آموزند و فواید همکاری و کارهای مشترک را درک می‌کنند.
- بنابر این اگر کودک تنها با کودکان بزرگ‌تر یا بزرگسالان سروکار داشته باشد، تفاوت تجربه‌های آنها با وی و توانایی بیشترشان این پیام را به کودک می‌دهد که «دیگران همه چیز را بهتر از من انجام می‌دهند». بر همین اساس، کودک نیازمند معاشرت و ارتباط با همسالان خود است تا از این طریق، علاوه بر لذت بردن از فعالیت‌های خاص همسالان خود، بسیاری از مهارت‌های اجتماعی را در فضا و موقعیت‌هایی طبیعی بیاموزد. اگر بناست کودک با همسالان خود کنار بیاید و احساس خوشایندی داشته باشد، باید قواعد کارهای جمعی و اشتراکی را با همبازی‌هایش تجربه کند. او در میان گروه همسالان به سهولت می‌آموزد توانایی‌های خود را درست تخمین بزند و به تقویت آنها اقدام کند.

کودک در محدوده ۴ تا ۶ سالگی باید بتواند به راحتی با همسالان ارتباط برقرار سازد و در بازی‌های دو یا سه نفره مشارکت کند، همچنین به کمک بزرگ‌ترها و مربیان نحوه مشارکت و اجرای کارهای جمعی را بیاموزد؛ به طور مثال کودکان می‌توانند با کمک یکدیگر داستانی را کامل کنند یا با هم نقاشی بکشند.

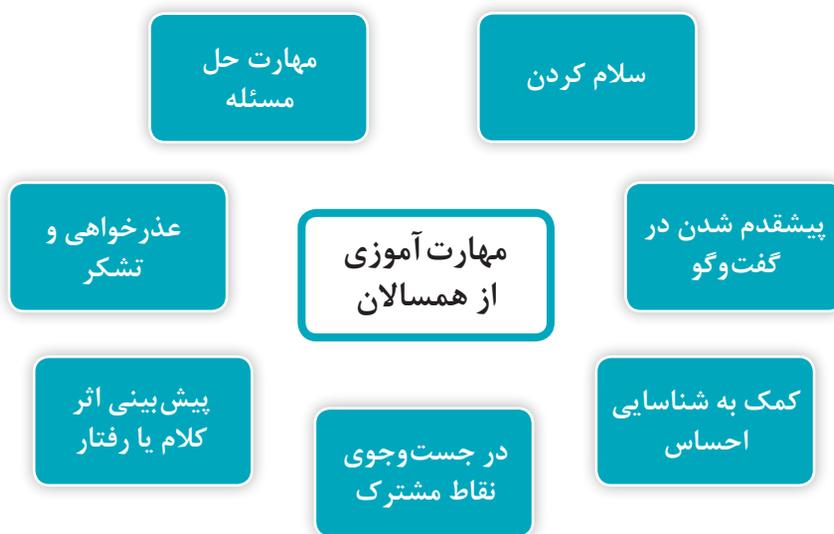
نکته

هدف توانمندسازی ۳-۴: فعالیت‌های آموزشی برای توسعه برقراری ارتباط کودک با همسالان طراحی و اجرا کند.

مهارت‌آموزی کودک از همسالان

مهم‌ترین مهارت‌های اجتماعی که کودکان نیازمند دریافت آن هستند، در نمودار ۲ نشان داده شده است.

نمودار ۲: مهارت‌آموزی کودک از همسالان

سلام کردن

نخستین کلام در برقراری ارتباط از طریق به‌کار بردن واژه‌ای چون «سلام» است. در این حالت ارتباط غیرکلامی می‌تواند در کنار ارتباط کلامی آغازکننده و تأمین‌کننده ارتباط برای کودک باشد. حالت‌های چهره، تَن صدا، حالت نشستن و ایستادن نیز برای کودک معنادار می‌شود. بیان کلمه‌ای مانند «سلام» همراه با لحنی که نشان دهد از دیدن او احساس شادی و خوشحالی می‌کند مهارتی است که لازم است مربی آن را در برخورد و تعامل کودک با دیگر کودکان تقویت کند.

فعالیت ۶: دو دست خود را به هم بدهید و شکل یک دایره را بسازید. از کودک هم بخواهید که این کار را انجام بدهد و بگوید که این دایره مثلاً یک حباب است. حالا هر کدام با این حباب‌ها (یعنی خودتان و هر کدام از کودکان) بچرخید، راه بروید و به محض برخورد با هم، مانند اینکه حباب ترکیده است، دست‌هایتان را باز کنید. بعد از این مرحله، باید آن دو حبابی که با هم برخورد کرده‌اند، با هم دست بدهند، سلام کنند و یک حباب بزرگ‌تر بسازند. این سلام و دست دادن، ضمن اینکه حباب جدید تشکیل می‌دهد، تجربه سلام کردن کودک را نیز به همراه دارد. این بازی در محیط‌هایی که بیش از دو کودک حضور دارند، هیجان بیشتری خواهد داشت.

فعالیت برای کودکان

پیش قدم شدن در گفت و گو

در گفت و گو کودک می آموزد که به سخن دیگری گوش دهد، نوبت را رعایت کند و از سخن گفتن خود برای ایجاد و ادامه ارتباط اجتماعی بهره گیرد. اما از آنجا که ممکن است کودک حرف تازه ای برای گفتن پیدا نکند، نیاز است مربی در زمان مناسب موضوعاتی جذاب را برای گفت و گو بین کودکان انتخاب و بیان کند. برای مثال، تماشای یک پویانما را محور گفت و گو قرار دهد و نظرشان را در مورد آن جویا شود.

فعالیت ۷: از عروسکی به عنوان نماد یک دوست جدید استفاده کنید. به این صورت که از کودکان بخواهید همین که عروسک به دستشان رسید، تلاش کنند تا جملاتی درباره خودشان به زبان آورند و اولین گام دوست شدن با او را بردارند. با چند مثال آنها را با این کار آشنا کنید؛ برای مثال، از خودشان بگویند، از چیزهایی که به آن علاقه دارند صحبت کنند و انتظارات خود را از دوستی بگویند.

فعالیت برای کودکان

کمک به شناسایی احساس

از جمله زمینه هایی که در مواجهه کودکان با همسالانشان به تقویت مهارت اجتماعی منجر می شود، زمینه سازی برای توجه دادن آنها به احساس یکدیگر است؛ برای مثال، در گفت و گوی مربوط به پویانمایی (انیمیشن) که دیده اند، احساس گوینده نیز پرسش شود. همچنین از کودکان می خواهیم تا احساس خود را در مقایسه با حس دوست خود بیان کنند. همین شرایط را، در زمانی که اتفاقات دیگری میان همسالان رخ می دهد، می توان مورد پیگیری و بررسی قرار داد؛ برای مثال، در حل تعارض و مشکلات بین کودکان، ردگیری احساس هر کدام توسط دیگری حل مسئله را آسان تر می کند و مهارت های اجتماعی کودکان را نیز افزایش می دهد.

فعالیت ۸: داستان پام... پام... پام... از مجموعه قصه های کوتی کوتی را برای کودکان بخوانید. کارت های صورتک بیان احساس را در اختیار کودکان قرار دهید و از آنها بخواهید در حین خواندن داستان، احساسات کوتی کوتی را با این کارت ها نشان دهند. برای تکمیل این فعالیت می توانید موارد زیر را از آنها پرسید:

- ۱ چه نشانه ای باعث شد فکر کنید این شخص چنین احساسی دارد؟
- ۲ افراد چه زمانی چنین احساسی پیدا می کنند؟

فعالیت برای کودکان

در جست و جوی نقاط مشترک

هنگامی که کودک بتواند ویژگی های مشترکی را در خود و همسالان خود که در یک جا جمع شده اند بیابد، در این صورت تمایل بیشتری برای وسعت بخشیدن و پایبندی به ارتباط پیدا می کند تا از این طریق ارتباطش را وسعت دهد و به آن پایبند باشد. پرسش درباره علاقه مندی های گوناگون کودکان و نیز فراهم آوردن تجربه های متنوع برای آنها که به شناخت مشترکاتشان منجر می شود، از جمله فعالیت های وابسته به این موضوع است.

فعالیت ۹:

الف) با کودکان بازی زیر را انجام دهید:

- لباس چه افرادی در کلاس با لباس او هم‌رنگ است؟
- مدل موی کدام یک شبیه مدل موی اوست؟
- مدل لباس کدام یک مانند مدل لباس اوست؟

ب) در مورد یکی از شخصیت‌های داستانی سؤال کنید که اگر به جای او بودید، در این بخش از داستان مانند او رفتار می‌کردید؟

پیش‌بینی اثر کلام یا رفتار

کودک نیازمند مهارتی است که بتواند پیش از سخن گفتن و نیز انجام دادن کاری، تأثیر آن را بر شنونده پیش‌بینی کند. باید پیش از گفتن یا اقدام بدانند: آیا این گفتار یا رفتار ممکن است دوستانش را آزار دهد؟ آیا ممکن است حس بدی در آنها ایجاد شود؟ این توانایی به آنها کمک می‌کند تا به مرور بیاموزند که چگونه باید خویشتن‌داری کنند و نسبت به بیان هر حس یا خواسته و خبری یا اجرای هر کاری حساس باشند و پیش از ابراز آن، فکر کنند.

فعالیت ۱۰: برای اجرای این بازی از کودکان بخواهید یک نفر را انتخاب کنند. او باید در مقابل کودکان دیگر روی صندلی بنشیند. حالا از کودکان بخواهید تا پیشنهادهایی به او بدهند که از شنیدن آنها خوشحال شود. از میان پیشنهادها داده شده یکی را که مورد تأیید کودک است. در مورد او اجرا کنید. این بازی را با سایر کودکان نیز انجام دهید.

عذرخواهی و تشکر

از جمله مهارت‌های مورد نیاز کودک در ارتباطات اجتماعی یادگیری نحوه پوزش خواستن و تشخیص دادن زمان مناسب آن و نیز تشکر کردن از دیگران و از همسالان خود است. این دو مهارت کیفیت ارتباط اجتماعی آنها را بهبود می‌بخشد، اعتماد به نفس آنها را برای پذیرش اشتباه افزایش می‌دهد و نیز برای خدمات دریافت شده از آنها ارزش قائل می‌شود.

فعالیت ۱۱: برای توجه بیشتر کودکان به داشتن رفتار تشکرآمیز، فعالیت تشکر و قدردانی را به عنوان برنامه‌ای در فعالیت‌های روزانه خود بگنجانید. برای این منظور، از اشعار، نمایش‌ها و دیگر قالب‌های فعالیت‌های مناسب کودکان، با مضمون تشکر بهره بگیرید و کودکان را در هر بخش از فعالیت‌ها در طول روز به این رفتار ترغیب کنید. نمونه‌هایی از شعرهای کودکان با موضوع تشکر و قدردانی را پیدا کنید و همراه خود ببرید.

مهارت حل مسئله^۱

یکی از مهم‌ترین توانایی‌ها در زمینه تقویت مهارت‌های اجتماعی مهارت «حل مسئله» است. این توانایی به کودک کمک می‌کند تا بتواند در رویارویی با مسائل مهم، مناسب‌ترین تصمیم‌ها را بگیرد و به گونه‌ای عمل کند که تعارض‌های بین فردی به درستی به نتیجه برسد.

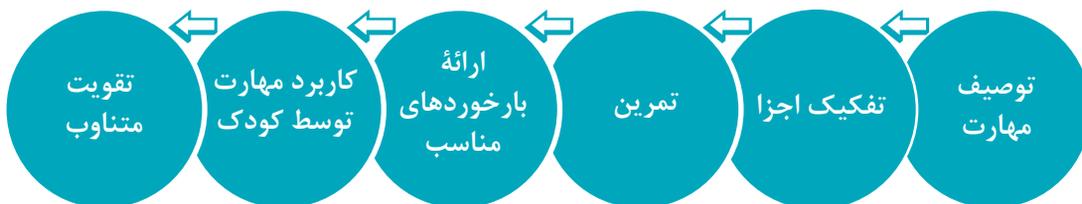
فعالیت برای
کودکان

- فعالیت ۱۲:** در بازدید از یک مرکز پیش از دبستان برای کودکان سؤالاتی مانند موارد زیر را مطرح کنید و گزارش آن را در کلاس ارائه دهید.
- اگر غیر از آب شور دریا برای خوردن آبی نداشته باشیم چه کارهایی می‌توانید انجام دهید؟
  - اگر همه یک جور لباس می‌پوشیدند چه می‌شد؟
  - اگر همه چیز سفید بود چه می‌شد؟
  - چرا ما اسم داریم؟

آموزش مهارت‌های اجتماعی

مراحل آموزش مستقیم مهارت‌های اجتماعی به کودکان، به ترتیب در نمودار ۳ نشان داده شده است:

نمودار ۳- آموزش مهارت‌های اجتماعی

۱ توصیف مهارت: مهارت را می‌توان با استفاده از یک فیلم کوتاه، پویانما (انیمیشن)، نمایش عروسکی یا تذکر دادن به کودک و راهنمایی او به فعالیت‌هایی که در گروه هم‌سالان در جریان است، شرح داد. مربی می‌تواند با جلب توجه کودک به نحوه انجام دادن کار یا رفتار موردنظر در موقعیت نمایش، فیلم یا دیگر موقعیت‌ها، از او بخواهد تا آن مهارت را توصیف کند. مثلاً برای اجرای نمایش «بز زنگوله پا» نحوه اجرای نمایش را به‌طور کلی برای کودکان توضیح دهد سپس از آنها بخواهد به‌طور کامل کار را توضیح دهند.

۲ تفکیک اجزای مهارت: مهارت را به چند جزء ساده تقسیم کنید و آن را به همراه کودک به روشنی شرح دهید. مثلاً نقش هر کودک را در هر قسمت از نمایش بز زنگوله پا به‌صورت مجزا مشخص کنید.

۳ تمرین مهارت: کودک یک مهارت را در محیطی که آن را آموزش دیده است، امتحان می‌کند. برای آنکه این آموزش موفقیت‌آمیز باشد، باید او را تشویق کرد تا مهارت را با دقت اجرا کند و آنچه را که مربی شرح می‌دهد، به‌خاطر بسپارد. مثلاً برای اجرای نمایش بز زنگوله پا کودک نقش خود را تمرین کند.

۱- جهت اطلاعات بیشتر در این زمینه به کتاب پرورش مهارت‌های شناختی و خلاق و دانش فنی تخصصی پایه ۱۲ رجوع شود.

۴ **ارائه بازخوردهای مؤثر:** برای ارائه بازخوردهای دقیق و روشن به کودک، لازم است با دقت به رفتار او توجه کنید. با یادآوری این نکته که او همچنان در حال یادگیری است، تلاش کنید تا رفتارهای درست او مورد تأیید قرار گیرد. یکی از کارهایی که به کودکان کمک می‌کند، آن است که از او فیلم بگیرید و فیلم را همراه با او تماشا کنید. از او بخواهید تا درباره جزئیات رفتارهای خود نظر دهد. مثلاً در اجرای نقش کودک از هر قسمت از نمایش بز زنگوله پا فیلم برداری کنید و آن را به کودک بازخورد دهید.

۵ **کاربرد مهارت توسط کودک:** مربی می‌تواند با توجه به مهارت اجتماعی که آموزش می‌دهد، کارهای گروهی کوچک یا فعالیت‌های کاری دو نفره ترتیب دهد تا مهارت‌ها با نظارت وی تمرین شوند. مثلاً کودک می‌تواند در نمایش‌های دیگر نیز از این مهارت‌ها استفاده کند.

۶ **تقویت متناوب:** نمونه‌هایی را که در آن کودک مهارت‌ها را بدون آموزش مجدد به کار می‌برد، زیر نظر بگیرید و آموخته‌های او را تأیید کنید تا مورد تشویق قرار گیرد.

فعالیت ۱۳: فعالیتی را برای اجرای مراحل آموزش مهارت‌های اجتماعی مثلاً عذرخواهی و تشکر به کودکان طراحی و اجرا کنید.

فعالیت در کلاس

هدف توانمندسازی ۳-۵: برقراری ارتباط با کودکان دارای نیاز ویژه را توضیح دهد.

ارتباط با کودکان دارای نیاز ویژه

فعالیت ۱۴: به تصویر زیر نگاه کنید. آیا تاکنون با کودک دارای نیاز ویژه برخورد و ارتباط داشته‌اید؟ به نظر شما ارتباط با این کودکان چه تفاوتی با دیگر کودکان دارد؟

فعالیت در کلاس

شکل ۳- کودکان دارای نیاز ویژه

هرگونه محدودیت یا ناتوانی اجرای فعالیت‌هایی که در سطح طبیعی از هر کودکی انتظار می‌رود، بیانگر آن است که کودک دارای نیازهای ویژه است. البته منظور تنها مشکلات جسمانی این کودکان نیست، بلکه مشکلات ذهنی آنها به مراتب بیشتر است.

این نیاز ویژه می‌تواند ناشی از مشکلاتی در دوران جنینی باشد یا بر اثر نارسایی‌هایی است که در بدو تولد یا در سنین رشدی، به ویژه در دوران شکل‌گیری سلول‌های مغزی یا حتی بعد از آن، برای کودک اتفاق افتاده یا بر اثر بیماری‌های واگیر، بیماری‌های جسمی غیرواگیر و حوادث سوءتغذیه ایجاد شده است.

نیاز ویژه در کودک ممکن است حالت موقتی یا دائمی و قابل برگشت یا غیرقابل برگشت داشته باشد. گاهی هم این نیاز ویژگی پیش‌رونده دارد، یعنی نیاز کودک به اطرافیان با گذشت زمان بیشتر می‌شود. در حال حاضر تقسیم‌بندی کودکان دارای نیازهای ویژه مرز جداکننده روشنی ندارد و به تعدد حیطه‌های درگیری در دوران کودکی و هم‌پوشانی‌های مربوط به آنها بستگی دارد. منظور از کودک دارای نیاز ویژه، کودکی است که در روند آموزش، به توجه، تدابیر و امکانات ویژه‌ای (علاوه بر آنچه برای همه کودکان موجود است) نیاز دارد. کودکان نابینا، ناشنوا، بیش‌فعال، ... به دلیل توجهی که در آموزش آنها لازم است، جزء کودکان با نیاز ویژه قرار می‌گیرند. در عین حال از نظر بالینی و کاربردی در حیطه آموزش می‌توان کودکان دارای نیازهای ویژه را به هفت گروه زیر تقسیم‌بندی کرد:

۱ کم‌توان ذهنی: کودکان سندرم^۱ داون و دیگر سندرم‌های کروموزومی در این گروه قرار می‌گیرند. (البته همه اختلالات کروموزومی منجر به عقب ماندگی نمی‌شود)؛

۲ ناتوانی‌های یادگیری: شامل کودکانی است که برای یادگیری مطالب ساده، تلاش بیش از حد می‌کنند و نیاز به حمایت‌های جبرانی دارند تا موفق شوند. کودکانی که در نوشتن املا مشکل دارند در این گروه هستند.

۳ نقایص حسی: شامل کودکانی است که به نارسایی‌های بینایی یا شنوایی یا... مبتلا هستند. کودکان ناشنوا و نابینا جزء این گروه هستند.

۴ مشکلات ارتباطی: شامل کودکانی است که به مشکلات گفتار و زبان مبتلا هستند. کودکان لال یا کودکانی که در صحبت کردن تأخیر دارند، در این گروه قرار می‌گیرند.

۵ مشکلات رفتاری: شامل کودکانی است که سازش‌نیافتگی اجتماعی و یا مشکلات هیجانی دارند. کودکان اوتیسم^۲ و بیش‌فعال^۳ در این گروه قرار دارند.

۶ مشکلات جسمی - حرکتی: شامل کودکانی است که از نظر حرکتی و سلامتی بدن با مشکل مواجه هستند اما آسیب‌های حسی ندارند. کودکان فلج مغزی^۴ و یا کودکانی که کوتاهی یا قطع عضو دارند جزء این گروه هستند.

۷ کودکان مبتلا به آسیب‌های چندگانه و شدید: شامل کودکانی که به بیش از یک اختلال مبتلا هستند

۱- Syndrome: نشانگان. سندرم به معنی مجموعه‌ای از خصوصیات قابل تشخیص بالینی در مورد یک اختلال یا بیماری خاص است.
۲- در فارسی آن را در خود ماندگی ترجمه کرده‌اند. یک اختلال رشدی است که به صورت عملکرد اجتماعی غیرطبیعی، اختلال در زبان، رفتار و علایق غیرمعمول توصیف می‌شود. علائم این اختلال تا پیش از سه‌سالگی بروز می‌کند و علت اصلی آن ناشناخته است. ویژگی مهم این گروه حساسیت بیش از حد و انجام رفتارهای کلیشه‌ای است. مبتلایان قادر به درک محرک‌های صوتی نبوده و در سیستم شنوایی خود نقص دارند و ارتباطات اجتماعی بسیار کمی دارند.

۳- اختلال رفتاری رشدی است. معمولاً کودک توانایی دقت و تمرکز بر روی یک موضوع را ندارد، یادگیری در او کند است و فعالیت بدنی او غیرمعمول و بسیار بالاست. (ADHD) این کودکان مشکل در تمرکز، حواس‌پرتی، ضعف در یادگیری و امور تحصیلی، فعالیت بدنی غیرمعمول، بی‌قراری و مشکلات رفتاری زیادی دارند.

۴- Cerebral Palsy (CP)

مانند فلج مغزی همراه با کم‌توانی ذهنی و یا نابینایی همراه با ناشنوایی. به‌طور کلی، کودکان دارای نیازهای ویژه، که در کنار دیگر کودکان و در شرایط معمول مهدکودک و مراکز پیش‌دبستانی نگهداری می‌شوند، شامل کودکانی هستند که از نظر جسمی و ذهنی مشکل ندارند، ولی به علت متعادل نبودن حس‌های مختلف آنها در یادگیری و انطباق مشکل دارند، مانند کودکان کم‌شنو، کم‌بینا و کودکانی که در حرکت دچار مشکل هستند، همچنین گروه کودکان دارای مشکلات هیجانی - عاطفی که شامل کودکان اوتیسم و بیش‌فعال‌اند.

آموزش کودکان دارای نیازهای ویژه

دو رویکرد کلی درمورد آموزش کودکان دارای نیازهای ویژه وجود دارد.

■ **آموزش تفکیک‌شده:** کودکان در این شرایط از بدنه اصلی آموزش و پرورش حذف و به شاخه «آموزش و پرورش استثنایی» فرستاده می‌شوند. در رویکرد تفکیک‌شده، کودکان یاد نمی‌گیرند چطور باید در جامعه واقعی با دیگران ارتباط برقرار کنند و کار و فعالیت داشته باشند. مدرسه‌ای که در آن سال‌ها آموزش می‌بینند، وجوه مشترک و مشابه با جامعه واقعی ندارد. همچنین این جداسازی موجب می‌شود تا دیگر اعضای جامعه نسبت به افراد دارای نیازهای ویژه نگاه منطقی و درک روشنی نداشته باشند.

■ **آموزش فراگیر:** به‌عنوان جایگزین جداسازی کودکان دارای نیازهای ویژه مطرح شده است. آموزش فراگیر رویکردی است که باور دارد وجود «تفاوت» نباید باعث جداکردن کودکان از هم شود. در آموزش فراگیر کودکان با ویژگی‌های گوناگون کنار هم آموزش می‌بینند. برای مثال، یک کودک سندرم داون، ناشنوا یا اوتیستیک، سر همان کلاسی می‌نشیند که بقیه کودکان حضور دارند، با این تفاوت که مطالب ارائه شده به هر کودک بر اساس نیازهای اوست و توسط کارشناسان آموزش مشخص می‌شود.

در سال ۱۹۹۴ میلادی در کنفرانس بین‌المللی سازمان ملل متحد در مورد «آموزش کودکان دارای نیازهای ویژه»، ۹۲ کشور بیانیه‌ای امضا کردند که در بخشی از آن آمده است:

کودکان دارای نیازهای ویژه باید در داخل سیستم آموزش عمومی آموزش ببینند، این بهترین شیوه برای مبارزه با طرد و تبعیض و بهترین امکان برای بناکردن جامعه پذیرای تفاوت‌هاست.

بر این اساس، یکی از مهارت‌های مهم مربی و بزرگسالان مرتبط با آموزش کودک این است که بتوانند او را برای داشتن ارتباطی سالم و سازنده با همسالانی که دارای نیازهای ویژه هستند، آماده کنند. در این مسیر مهارت‌های اجتماعی یاد شده در صفحات پیشین، همان جایگاه و اثربخشی را نیز دارند، اما لازم است نکات دیگری برای توجه بیشتر مدنظر قرار گیرد.

فعالیت ۱۵: در گروه‌های کلاسی با تحقیق در منابع معتبر، به سؤالات زیر پاسخ دهید و در مورد آنها گفت‌وگو کنید:

الف) آیا رویکرد آموزش فراگیر نیازمند تغییراتی است که کودکان بتوانند در کنار یکدیگر توانایی‌های ارزشمند زندگی را کسب کنند؟

ب) این شیوه از آموزش چگونه می‌تواند با بیشترین بهره‌وری، به توانمندسازی کودکان و داشتن تعامل سالم و سازنده در کنار یکدیگر کمک کند؟ دلایل خود را گزارش دهید.

فعالیت در خانه

هدف توانمندسازی ۳-۶: فعالیت‌های آموزشی برای توسعه برقراری ارتباط با کودکان دارای نیازهای ویژه، طراحی و اجرا کند.

روش‌های ارتباط با کودکان دارای نیازهای ویژه

برای برقراری ارتباط مناسب با کودک دارای نیازهای ویژه لازم است فعالیت‌هایی طراحی و به کار گرفته شود تا کودکان به تعامل با یکدیگر بپردازند. این فعالیت‌ها شامل کارهای گروهی و برنامه‌های مشارکتی، گفت‌وگو و انواع بازی با رعایت ویژگی‌ها و شرایط کودکان دارای نیازهای ویژه است که تمرکز عمده بر روی خلق بازی‌های ویژه است.

خلق بازی‌های ویژه

در این بازی‌ها از کودکان خواسته می‌شود ابتدا بازی خاصی را انتخاب کنند. این انتخاب از میان تمام بازی‌های مورد علاقه کودکان است. سپس باید در فرم و شکل بازی تغییراتی ایجاد کرد تا امکان بهره‌مندی کودک خاص کلاس که نیازهای ویژه دارد نیز مهیا باشد. به همین دلیل، مربیان ناگزیرند که به ویژگی‌های کودک موردنظر توجه کنند و خود را جای او بگذارند تا تغییراتی را در شکل جدید بازی پیشنهاد دهند، به طوری که حضور و فعالیت همه کودکان امکان‌پذیر شود. برای این بازی نام جدیدی انتخاب می‌شود تا تداعی‌کننده شکل آن و در عین حال متضمن دوستی و همدلی باشد. بدیهی است شناخت مربی از نیازهای ویژه این نوع کودکان و نیز مداخله او برای پیشنهادهای تکمیلی، ضروری است. برای مثال، اگر کودکی در حرکت مشکل دارد، بازی باید به گونه‌ای باشد که او بتواند در یک مکان بماند یا در جای خودش حرکت کند (بازی بی‌تحرك یا کم‌تحرك). اگر کودک در ناحیه دست معلولیت دارد، بازی نباید دارای حرکت‌های ظریف و ریز باشد. ابزار بازی‌ها و روش اجرای آنها نیز باید مناسب‌سازی شوند تا همه بتوانند در بازی مشارکت کنند. برای نمونه، می‌توانیم تکه‌های جورچین (پازل) را به شکلی تغییر دهیم که همه کودکان بتوانند با آن بازی کنند. اگر کودکی مشکل شناختی دارد، باید بازی را آسان‌تر کرد تا کودک بتواند آن را بفهمد و یاد بگیرد. در ادامه، نمونه بازی‌هایی که در آن به نیازهای ویژه کودکان این گروه توجه شده، آمده است (شکل ۴).

شکل ۴- بازی با کودکان دارای نیازهای ویژه

نمونه‌هایی از بازی با کودکان دارای نیازهای ویژه در نمودار ۴ نشان داده شده است:

نمودار ۴- نمونه‌هایی از بازی برای ارتباط با کودکان دارای نیازهای ویژه

شکل ۵- میخ‌های بازی

میخ‌های بازی: در این بازی، میخ‌هایی به شکل سه گوش در انتهای اتاق قرار داده و از کودک خواسته می‌شود در قسمت روبه‌روی انتهای اتاق بایستد و توپ را به سوی میخ‌ها پرتاب کند. هدف، انداختن تمام میخ‌هاست. اگر کودکی در پرتاب کردن یا نشانه گرفتن مشکل داشته باشد، می‌توان فاصله‌ها را کوتاه‌تر کرد. (شکل ۵) ابزارهای گوناگونی مانند بطری‌ها و یا لیوان‌های پلاستیکی جایگزین مناسبی برای میخ‌های بازی هستند.

بازی عدد و موسیقی کودکانه: در این بازی وقتی موسیقی نواخته می‌شود،

کودکان به اطراف حرکت می‌کنند. هنگامی که موسیقی قطع می‌شود، مربی یک عدد را با صدای بلند اعلام می‌کند. کودکان باید به سرعت گروه‌هایی برابر با آن عدد تشکیل دهند. اگر آنها در یادگیری و فهم اعداد مشکل داشته باشند، باید اعداد ساده‌تر به کار برد. می‌توان از کارت‌های عدد نیز استفاده کرد در ضمن به تعداد کل کودکان باید توجه کرد.

بازی حدس بزن: در این بازی مربی چیزی را در یک جعبه مخفی می‌کند. کودک باید حدس بزند که در جعبه چیست. به پرسش‌های آنها با بله و خیر پاسخ داده می‌شود، مثال: آیا خوردنی است؟ آیا ما با آن بازی

می‌کنیم؟ با این روش، کودک سر نخ را پیدا می‌کند و حدس می‌زند در جعبه چیست.

بازی رد کردن کلاه: در این بازی، کودکان در یک دایره دور هم می‌نشینند. موسیقی نواخته می‌شود. یک کلاه بین کودکان گردانده می‌شود. آنها باید کلاه را روی سرشان بگذارند و سپس به نفر بعد بدهند. با قطع شدن موسیقی، کودکی که کلاه بر سر دارد، با توجه به توانمندی‌هایش آواز بخواند، یا داستانی کوتاه بگوید یا یک حرکت نمایشی اجرا کند.

بازی توپ و نشانه‌گیری: مربی یک جعبه مقوایی را که چند سوراخ به طرف بیرون دارد، وسط کلاس قرار می‌دهد. کودکان باید توپی کوچک را داخل یکی از حفره‌ها بیندازند. اگر کودکی در میان بازیکنان، در استفاده از بازوهایش مشکل دارد، باید جعبه را به او نزدیک‌تر یا سوراخ‌ها را بزرگ‌تر نمود. این بازی به مهارت‌های دیداری نیاز دارد.

بازی فوت کردن شمع: مربی یک دسته شمع روشن ۲۰ تایی را به شکل منظم روی یک سینی می‌چیند. به هر کودک فرصت داده می‌شود که جلو بیاید و سه بار شمع‌ها را فوت کند. هدف این است که او بیشترین تعداد شمع‌ها را خاموش کند. این بازی به کودک کمک می‌کند که رعایت نوبت را یاد بگیرد و مهارت‌های محرک دهانی او نیز، که برای غذا خوردن و حرف زدن لازم است، تقویت شود. در این بازی باید نکات ایمنی لازم رعایت شود.

بازی لباس پوشیدن: مجموعه‌ای از پارچه‌ها و وسایل در دسترس کودکان قرار داده می‌شود تا با آنها خود را به شکل‌های گوناگون بپوشانند. کودکان هر چیزی را که دوست دارند، برمی‌دارند و آن را به هر شکلی که دوست دارند، به تن می‌کنند. بعد، از مقابل بقیه کودکان رژه می‌روند و لباس‌هایشان را نمایش می‌دهند. وجود یک آینه بزرگ، این بازی را سرگرم‌کننده‌تر می‌کند.

می‌توان بازی‌های دیگری همراه لباس ترتیب داد. برای مثال، مربی کارت‌هایی را که نام یا شکل لباس‌ها روی آنها نوشته و کشیده شده است، تهیه می‌کند. کودکان به دو گروه تقسیم می‌شوند. به هر کدام از اعضای هر گروه یک کارت نشان می‌دهیم. سپس آنها به اتاق دیگر یا گوشه‌ای که برای پوشیدن لباس در نظر گرفته شده است، می‌روند و لباسی را که نام یا شکل آن با کارتشان هماهنگی دارد، می‌پوشند و خود را به نفر بعدی گروه می‌رسانند.

مربی می‌تواند با تغییراتی به سلیقه خود، بازی را جذاب‌تر و هیجان‌انگیزتر کند، برای نمونه، سرعت اجرای بازی لباس پوشیدن بیشتر شود یا بازیکنان لباس‌ها را روی هم بپوشند یا از لباس‌های خنده‌دار استفاده کنند و یا آنها را وارونه بپوشند.

فعالیت ۱۶: با مراجعه به مراکز پیش از دبستان تلاش کنید تا با کودکان تجربه هر یک از بازی‌هایی را که به آنها اشاره شده است را فراهم آورید.

فعالیت برای
کودکان

ارتباط کودک با کودکان دارای نیازهای ویژه

از جمله ضرورت‌های مربوط به مشارکت کودکان دارای نیازهای ویژه، حذف رقابت بین آنها در جریان فعالیت است. در میان فعالیت‌های گوناگون، بازی برای یک کودک هدفی جز خود بازی ندارد. او برای رسیدن به هدفی بازی نمی‌کند، بلکه صرفاً لذت بردن از این بازی مورد نظر اوست.

کودکان دارای نیازهای ویژه، توانایی‌های متفاوتی دارند. بیشتر آنها نمی‌توانند در بازی‌های رقابتی، درست عمل کنند چون ممکن است برای شرکت در این بازی‌ها مهارت‌هایی لازم باشد که آنها ندارند. در نتیجه، این کودکان

از لذت و انگیزه بازی بهره‌مند نمی‌شوند. درگیر شدن در بازی‌های غیررقابتی، تجربه‌ای پرانگیزه برای کودک دارای نیازهای ویژه است. این تجربه امکان بازی و تفریح را به او می‌دهد، بدون آن که احساس بدی پیدا کند یا نتواند بعضی کارهای کودکان دیگر را انجام دهد.

ملاحظات مربی

- رفتار مربی با کودک دارای نیاز ویژه در نوع واکنش و رویارویی دیگر کودکان با او تأثیر شگرف دارد و می‌تواند الگوی مناسبی برای جهت‌دهی رفتار کودکان با یکدیگر باشد. ملاحظات زیر در این باره ضروری است:
- درباره ویژگی‌های مربوط به کودک دارای نیاز ویژه در کلاس، بیشتر مطالعه کنید و اطلاعات علمی لازم را به دست آورید. همچنین توانایی‌ها و ناتوانی‌های وی را بشناسید و بدانید که چه چیزهایی در او قابلیت رشد دارد و چگونه چنین امکانی توسط شما قابل پیگیری است.
- همواره به یاد داشته باشید که کودک دارای نیاز ویژه نیز در مرحله نخست یک کودک است. بنابراین، تمام آموزه‌های مربوط به رفتار با کودک در مورد او هم صدق می‌کند و او هم مانند دیگر کودکان حق بهره‌گیری از فرصت‌ها و شرایط رشد را دارد.
- با کودکان دارای نیازهای ویژه همانند سایر کودکان رفتار کنید تا احساس نکنند که با دیگران متفاوت‌اند. تلاش کنید تا او و دیگر کودکان هم به این تصور و باور برسند که همه در عین تفاوت‌هایی که دارند، برای مربی یکسان‌اند.
- شیوه‌های آزمون شده، مطمئن و مرتبط با هر گروه از کودکان دارای نیازهای ویژه را بشناسید و تلاش کنید تا با تکیه بر چنین الگوهایی دچار آزمایش و خطا نشوید.
- بر توان یا مهارت خاص کودک دارای نیاز ویژه تمرکز کنید و آن را در جمع کودکان مورد تأکید قرار دهید. به‌ویژه در صورتی که نوع معلولیت یا ویژگی چنین کودکی در ظاهر او قابل دریافت و مشاهده است، بر دیگر داشته‌ها و توان او تمرکز کنید و آن را مورد تأیید قرار دهید.
- بر ویژگی‌های مشترک بین کودک دارای نیازهای ویژه و دیگر کودکان توجه خاص داشته باشید و تلاش کنید تا داشتن ویژگی یا توانایی‌های خاص مشترک برای همه کودکان، روشن و قابل دریافت باشد. این امر در پذیرش کودکان و نیز افزایش همدلی آنها مؤثر است.

فعالیت ۱۷: برای ارتباط کودک با کودکان دارای نیازهای ویژه فعالیت گروهی و بازی طراحی کنید.

فعالیت در کلاس

تمرین کنید

- ۱ فعالیت برای توسعه برقراری ارتباط کودک با بزرگسالان (مربیان، مراقبان، والدین و...) طراحی و اجرا کنید.
- ۲ برای آموزش مهارت‌های اجتماعی، فعالیت طراحی و اجرا کنید.
- ۳ فعالیت برای توسعه برقراری ارتباط کودک با همسالان طراحی و اجرا کنید.
- ۴ شعرهایی با محتوای توسعه برقراری ارتباط کودک با همسالان انتخاب و اجرا کنید.
- ۵ برای کودکان پنج ساله بازی گروهی طراحی کنید.
- ۶ بازی‌هایی برای ارتباط با کودکان دارای نیازهای ویژه طراحی کنید.

خود ارزیابی				
واحد یادگیری : توسعه برقراری ارتباط کودک با دیگران				
درس: پرورش مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک				
این کاربرد برای ارزیابی مهارت‌های شما در واحد یادگیری توسعه برقراری ارتباط کودک با دیگران تهیه شده است. در هر سؤال بیشترین امتیاز سه و کمترین امتیاز یک است. براین اساس خود را ارزیابی نمایید و به خود امتیاز دهید.				
ردیف	موارد	۳	۲	۱
۱	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای توسعه برقراری ارتباط کودک با بزرگسالان (مربیان، مراقبان، والدین و...) طراحی و اجرا کنید؟			
۲	تا چه حد می‌توانید برای آموزش مهارت‌های اجتماعی ضروری فعالیت طراحی و اجرا کنید؟			
۳	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای توسعه برقرار ارتباط کودک با همسالان طراحی و اجرا کنید؟			
۴	تا چه حد می‌توانید شعرهایی برای توسعه برقراری ارتباط کودک با همسالان انتخاب و اجرا کنید؟			
۵	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای توسعه برقراری ارتباط با کودکان دارای نیازهای ویژه طراحی و اجرا کنید؟			
۶	تا چه حد می‌توانید بازی‌هایی برای ارتباط با کودکان دارای نیازهای ویژه طراحی کنید؟			

ارزشیابی شایستگی توسعه برقراری ارتباط کودک با دیگران

شرح کار

طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای توسعه برقراری ارتباط کودک با بزرگسالان (مربیان، مراقبان، والدین و ...) از طریق قصه گویی، بازی و ... طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای توسعه برقراری ارتباط کودک با همسالان از طریق استفاده از قصه گویی، بازی و ... طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای توسعه برقراری ارتباط با کودکان دارای نیازهای ویژه از طریق دعوت از خانواده دارای کودک با نیازهای ویژه، انتخاب کتاب‌های مرتبط با کودکان دارای ناتوانی و بازی‌ها طراحی هر فعالیت با توجه به موارد زیر انجام می‌شود:

نام فعالیت:	نوع فعالیت:
هدف فعالیت:	مکان فعالیت:
زمان فعالیت:	وسیله و ابزار مورد نیاز:
سن کودکان:	تعداد کودکان:
تعداد مربی و مربی یار:	روش کار:

استاندارد عملکرد: توسعه برقراری ارتباط کودک با دیگران براساس دستورالعمل‌های وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور

شاخص‌ها

توسعه برقراری ارتباط با بزرگسالان (پدر بزرگ، مادر بزرگ، مربی و ...) توسعه برقراری ارتباط با همسالان (بازی گروهی، استفاده مشترک از وسایل و ...) توسعه برقراری ارتباط با کودکان دارای نیازهای ویژه (کمک کردن مسخره نکردن و ...)

– شرایط انجام دادن کار: طراحی و اجرای فعالیت‌های آموزشی در کارگاه هنرستان با توجه به شرایط زیر:

مکان: مرکز آزمون
زمان: ۴۰ دقیقه (برای هر مرحله ده دقیقه)
مواد و تجهیزات و ابزار: لوازم التحریر و وسایل هنری
استاندارد و سایر شرایط: منابع علمی و آموزشی معتبر و استانداردهای آموزشی موجود در آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی (ابزار و تجهیزات: لوازم اداری مناسب - لوازم هنری
اسناد: دستورالعمل‌های سازمان بهزیستی، جدول رشد عاطفی اجتماعی طبق منابع معتبر
منابع: کتب آموزشی مرتبط - سی دی‌های آموزشی

معیار شایستگی

ردیف	مرحله کار	حداقل نمره قبولی از ۳	نمره هنرجو
۱	توسعه برقراری ارتباط کودک با بزرگسالان (مربیان، مراقبان، والدین و ...)	۲	
۲	توسعه برقراری ارتباط کودک با همسالان	۲	
۳	توسعه برقراری ارتباط با کودکان دارای نیازهای ویژه	۱	
	<p>شایستگی‌های غیرفنی، ایمنی، بهداشت، توجهات زیست محیطی و نگرش: شایستگی‌های غیرفنی: یادگیری، احترام گذاشتن به ارزش‌های دیگران، اجتماعی بودن ایمنی: رعایت استانداردهای بهداشتی موجود در آیین‌نامه‌های بهزیستی - رعایت نکات ایمنی در به کارگیری ابزار و تجهیزات بهداشتی بهداشت: رعایت نکات بهداشتی در انجام فعالیت‌ها توجهات زیست محیطی: رعایت بهداشت و سالم سازی محیط - صرفه جویی در وسایل مصرفی نگرش: احترام گذاشتن به ارزش‌های دیگران در ارتباط عاطفی - اجتماعی، رعایت صرفه جویی هنگام استفاده از مواد، احترام به محیط زیست</p>		۲
	میانگین نمرات		*

*حداقل میانگین نمرات هنرجو برای قبولی و کسب شایستگی «۲» می‌باشد:

پودمان ۴

پرورش آگاهی کودک از فرهنگ جامعه

آگاهی از فرهنگ، هویت فردی و اجتماعی کودک را شکل می دهد.

زمان: ۶۰ ساعت (نظری ۲۴ ساعت + عملی ۳۶ ساعت)

واحد یادگیری ۴

پرورش آگاهی کودک از فرهنگ جامعه

استاندارد عملکرد

پرورش آگاهی کودک از فرهنگ جامعه با هدف پرورش رشد عاطفی - اجتماعی بر اساس منابع معتبر علمی و آموزشی وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور.

شایستگی های فنی:

- ۱ پرورش آداب اجتماعی - اخلاقی؛
- ۲ پرورش آموزه های دینی، ملی و مناسبت های اجتماعی؛
- ۳ توسعه احترام به محیط زیست؛
- ۴ پرورش احترام به حقوق شهروندی؛

شایستگی های غیر فنی:

- ۱ مسئولیت پذیری؛
- ۲ یادگیری.

هدف توانمندسازی ۱-۴: پرورش آداب اجتماعی - اخلاقی در کودکان را توضیح دهد.

آداب اجتماعی - اخلاقی

فرهنگ

شکل ۱- آداب و رسوم

فعالیت ۱: با توجه به تصاویر بالا راجع به سؤالات زیر در گروه‌های خود گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

- ۱ آداب و رسوم در شکل‌گیری شخصیت ما چه نقشی دارند؟
- ۲ آیا عملکرد ما در بهبود و توسعه آداب و رسوم مؤثر است؟

فعالیت در کلاس

زندگی ما از تولد تا مرگ، در بستر فرهنگ جریان دارد. فرهنگ عاملی تعیین کننده در همه ابعاد زندگی و شخصیت ماست. رشد اجتماعی و اخلاقی افراد نیز تحت تأثیر فرهنگ جامعه قرار دارد. بنابراین لازم است والدین و مربیان درک درستی از فرهنگ و تأثیرات آن در رشد و تربیت داشته باشند.

با وجود آنکه تعریف فرهنگ آسان نیست و برای آن ده‌ها تعریف یافت می‌شود، اما همه اندیشمندان درباره تأثیر فرهنگ بر شخصیت اتفاق نظر دارند. فرهنگ با تأثیرگذاری‌اش در خانواده، مدرسه، جامعه و در هر موقعیت اجتماعی، آموزه‌ها و قابلیت‌های خود را به افراد منتقل می‌کند.

تعریف: فرهنگ مجموعه‌ای از میراث گذشتگان و تجربه‌های زمان حال است و شامل دانش‌ها، آرمان‌ها، ارزش‌ها، عادت‌ها، رسوم و رفتارهایی است که روش و سبک زندگی افراد جامعه را شکل می‌دهند.

یک نکته مهم در درک درست از مفهوم فرهنگ این است که فرهنگ، گذشته ما را به امروز پیوند می‌دهد. بنابراین برای تربیت فرهنگی، باید به کودک فرصت دهیم تا ضمن آشنا شدن با میراث گذشتگان جامعه خود، با واقعیت‌های امروزی نیز سازگار شود.

آداب اجتماعی - اخلاقی در هر جامعه، تابعی از فرهنگ آن جامعه است و انتظار می‌رود کودک در فرایند جامعه‌پذیری، درباره این آداب نیز آموزش‌هایی ببیند. این آموزش‌ها که از خانواده آغاز می‌شود باید در جامعه ادامه یابند تا هنجارهای اجتماعی و اخلاقی در کودکان نهادینه شود. سلام کردن، اجازه گرفتن، تعارف کردن، احترام گذاشتن به بزرگ‌ترها، رعایت حقوق دیگران، عذرخواهی، گذشت و بسیاری از رفتارهای دیگر، از طریق تعامل کودک با والدین، اطرافیان، همسالان و دیگران، آموخته می‌شود (شکل ۲).

شکل ۲- مقایسه یک رفتار اجتماعی (سلام کردن) در فرهنگ‌های مختلف

فعالیت ۲

- ۱ با هم گروه‌های خود، بر اساس تجربیات دوستی‌ها و قهرهای دوران تحصیل، یک نمایش طراحی کنید.
- ۲ هر گروه نمایش خود را اجرا کند.
- ۳ در پایان نمایش‌ها درباره نحوه یک رفتار با دوستان هم‌گروهی، مانند احوال‌پرسی، خداحافظی و عذرخواهی کردن، با همدیگر گفت‌وگو کنید.
- ۴ هر کدام می‌توانید احساسات و افکار خود را از این نمایش‌ها با دوستان هم‌گروهی در میان بگذارید.

تربیت اجتماعی

«تربیت» دو جهت عمده دارد: فردی و اجتماعی. به عبارت دیگر، تربیت مؤثر هم به فرد کمک می‌کند که استعدادهایش را بشناسد و برای شکوفایی آنها تلاش کند و هم می‌تواند عضوی از جامعه بشود و روابط اجتماعی سالمی برقرار کند. تربیت، زمانی موفق محسوب خواهد شد که به هر دو جهت توجه کند و به رشد فردی و اجتماعی مؤثر بینجامد.

رشد اجتماعی برای آن که در مسیر مطلوب پیش رود، به راهنمایی والدین و مربیان آگاه نیاز دارد. تربیت اجتماعی به کودک فرصت می‌دهد تا روابط اجتماعی را تجربه کند و رفتار اجتماعی مناسب را بیاموزد.

فعالیت ۳

- همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید.
- ۱ وسایل نقاشی در اختیار کودکان قرار دهید و از آنها بخواهید روی کاغذ نقاشی مورد علاقه خود را بکشند.
  - ۲ از کودکان بخواهید تا داستان نقاشی خود را تعریف کنند.
  - ۳ با همراهی کودکان، نقاشی‌ها را به هم بچسبانید تا یک فرش کاغذی درست شود. با کودکان دور فرش کاغذی بنشینید و از یکی از آنها بخواهید بر اساس نقاشی مقابل خود، داستانی را شروع کند. نفر بعدی هم بر اساس نقاشی مقابل خود، داستان را ادامه دهد. بازی ادامه دارد تا داستان گروهی ساخته شود.
  - ۴ در حین شکل‌گیری داستان، از به کار بردن کلماتی مانند آفرین و نشانه‌هایی مانند تکان دادن سر به علامت تأیید اجتناب کنید تا فضای کار با کودکان بدون قضاوت باشد.

آداب اجتماعی - اخلاقی

در فرایند رشد اجتماعی از کودک انتظار می‌رود جامعه و نقش اجتماعی خود را بشناسد و نحوه برقراری روابط عاطفی با اطرافیان را یاد بگیرد. قسمتی از رشد اجتماعی، شامل کسب مهارت‌های آداب اجتماعی - اخلاقی است. **تعریف:** آداب اجتماعی - اخلاقی، قواعد و رفتارهایی است که کودک را با هنجارها و ارزش‌های اجتماعی و اخلاقی موردنظر جامعه آشنا می‌کند و موجب تکمیل و توسعه روابط اجتماعی او در موقعیت‌های گوناگون می‌شود.^۱

۱- بیشتر مردم با مفهوم «آداب معاشرت» بیشتر آشنا هستند. آداب اجتماعی - اخلاقی مفهومی وسیع‌تر است و علاوه بر جنبه اجتماعی، به جنبه اخلاقی رفتارها هم توجه دارد. آداب معاشرت را می‌توان بخشی از آداب اجتماعی - اخلاقی تلقی کرد.

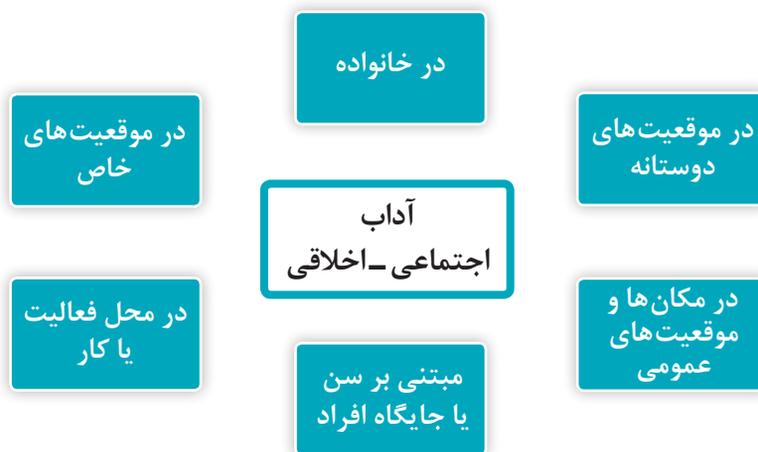
آداب اجتماعی - اخلاقی را از ابعاد گوناگون می‌توان دسته‌بندی کرد:

الف) در یک تقسیم‌بندی، این آداب در دو دسته جای می‌گیرد:

۱ رفتارهای تقریباً جهان‌شمول: یعنی رفتارهایی مانند آداب سلام و خداحافظی یا احترام به سالمندان که در بیشتر جوامع، مقبول و مورد انتظار است.

۲ رفتارهای وابسته به فرهنگ خاص: مبنای آنها باورها، اعتقادات و ارزش‌های یک جامعه است. مثلاً در کشور ما، تعارف کردن جزء آداب اجتماعی به حساب می‌آید، اما در کشورهایی هم ممکن است مردم خیلی اهل تعارف نباشند. همچنین در ایران و در بسیاری از کشورهای اسلامی، ارتباط بین زن و مرد تابع قوانین شرعی و عرفی است، در حالی که در جوامع غربی، ملاک‌های متفاوتی وجود دارد.

ب) روش دیگر برای دسته‌بندی، بر اساس موقعیت یا شرایط بروز رفتارهاست. آداب اجتماعی - اخلاقی می‌تواند شامل مواردی باشد که در نمودار ۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱- دسته‌بندی آداب اجتماعی - اخلاقی بر اساس موقعیت بروز آنها

- روابط اجتماعی در خانواده با والدین و خواهران و برادران؛
- روابط اجتماعی در موقیعت‌های دوستانه؛
- روابط اجتماعی در مکان‌ها و موقیعت‌های عمومی؛
- آداب مبتنی بر سن یا جایگاه افراد؛
- روابط اجتماعی در محل فعالیت یا کار؛
- روابط اجتماعی در موقیعت‌های خاص، مانند غذا خوردن، تفریح، گردش، خرید و موارد مشابه.

فعالیت ۴

داستان زیر را بخوانید.^۱

چهار نفر که هر یک از شهری آمده و با هم همراه شده بودند، به مردی برخوردند. آن مرد یک درهم به آنها داد. یکی از آنها که فارسی زبان بود، گفت بیایید با این پول انگور بخریم. دیگری که عرب بود گفت:

۱- کتاب مثنوی معنوی: دفتر دوم، مولوی

فعالیت در کلاس

معاذالله! لا من عنب می خواهم نه انگور. آنکه ترک بود گفت: ای گزم (ای چشمم) من عنب نمی خواهم، ازوم می خواهم. کسی که رومی بود گفت: این حرف‌ها را نزنید؛ من فقط استافیل را طالبم. این اشخاص چون معنی کلمات را نمی‌دانستند، مشغول نزاع شدند و از نادانی به همدیگر مشت می‌زدند، چون از دانش تهی و از جهل پر بودند، تا اینکه مردی از راه رسید. یک درهم را گرفت و برای همه انگور خرید.

- ۱ شعر اصلی را با هم‌گروه‌های خود از دفتر دوم مثنوی بیابید و بخوانید.
- ۲ تجربیاتی مبتنی بر این حکایت را که برای شما اتفاق افتاده است، با هم‌گروه‌های خود در میان بگذارید.
- ۳ با دوستان خود اختلافات فرهنگی و قومی یک منطقه را انتخاب و در مورد بعضی از آنها مطالعه کنید.
- ۴ با همراهی سایر گروه‌ها، مطالعات خود را به صورت دفترک (بروشور) در مدرسه نشر دهید.

اهمیت آداب اجتماعی - اخلاقی

هر جامعه‌ای معمولاً در خصوص رفتارهای اجتماعی و اخلاقی خود ارزش‌ها و ملاک‌هایی دارد، اما در عمل، اغلب مردم چندان آنها را رعایت نمی‌کنند؛ مثلاً «رعایت نوبت» ممکن است در گفتار مردم، رفتاری پسندیده باشد، اما کمتر کسی آن را رعایت می‌کند. «احترام به بزرگ‌ترها» نمونه دیگری است که شاید در حرف و گفتار مطلوب شمرده شود، ولی ممکن است با واقعیت‌های جامعه همخوان نباشد. بنابراین، صرف داشتن ملاک‌های رفتاری کافی نیست و لازم است برای درونی شدن این ملاک‌ها آداب اجتماعی - اخلاقی را آموزش داد. پرورش آداب اجتماعی - اخلاقی در هر جامعه بسیار ضرورت و اهمیت دارد، از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- رضایت شخصی افراد از زندگی خود و بودن در کنار دیگران، افزایش می‌یابد.
- روابط سالم بین عموم شکل می‌گیرد که به نظم و آرامش جامعه کمک می‌کند.
- به هم‌زیستی موفقیت‌آمیز افراد جامعه کمک می‌کند.
- نوع دوستی و رفتارهایی چون مشارکت، همکاری و همدلی تقویت می‌شود.
- باورها و ارزش‌ها فرهنگ جامعه را تحکیم می‌کند.
- سنت‌ها و آداب و رسوم ارزشمند جامعه حفظ می‌شود.

نظریه‌ها و اخلاق

«رشد اخلاقی» در نظریه‌های گوناگون روان‌شناسی مورد توجه است. اما نظریه‌هایی هم هستند که به‌طور خاص بر رشد اخلاقی تمرکز دارند. از جمله نظریه لارنس کلبِرگ^۱ است که بر اساس پژوهش‌های ژان پیاژه شکل گرفته و معروف‌ترین نظریه رشد اخلاقی است. این نظریه، قضاوت اخلاقی را مبنا قرار می‌دهد و با استفاده از آزمون‌هایی، جایگاه فرد را در رشد اخلاقی معین می‌کند. نظریه کلبِرگ کم‌وبیش توضیح می‌دهد که رشد اخلاقی چگونه پیش می‌رود و والدین و معلمان در تربیت اخلاقی باید به چه نکاتی توجه کنند.

بر اساس نظریه کلبِرگ می‌توان گفت که جهت‌گیری کودکان دوره پیش‌دبستانی در اخلاق مبتنی بر اطاعت و تنبیه است، یعنی از تنبیه اجتناب می‌کنند و به مراجع قدرت (والدین و مربیان) بسیار اهمیت می‌دهند.

۱- Lawrence Kohlberg (۱۹۲۷-۱۹۸۷)

تعریف کودک از درست و نادرست بر اساس پیروی او از رفتار بزرگ ترهاست. بنابراین، کودک در رفتار اخلاقی از بزرگ ترها الگو می گیرد و والدین و مربیان می توانند تفکر کودک را در برخورد با مسائل اخلاقی بهبود بخشند. دیدگاه های جدیدتر معتقدند که رشد اخلاقی را فقط نمی توان با قضاوت اخلاقی ارزیابی کرد، بلکه باید به سرشت انسان، وجدان اخلاقی، آموزه های فرهنگی و قراردادهای اجتماعی هم توجه داشت. برای مثال، کودکی که در فرهنگی بزرگ می شود که روش زندگی و تربیت در آن بر اساس همکاری است، با کودکی که در یک جامعه رقابت طلب زندگی می کند، از نظر رشد اخلاقی متفاوت خواهد بود^۱.

فعالیت ۵: کتاب داستان «کارزار کره»^۲ را تهیه کنید و همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید. داستان را برای کودکان بخوانید. از کودکان بپرسید اگر شما جای بابابزرگ بودید، این مشکل را چگونه حل می کردید؟
خلاصه داستان: بابابزرگ در آخرین روز تابستان، ده ساعت مانده به پائیز، راز اختلاف یوک ها و زوک ها را برملا می کند: زوک ها کره را زیر نان می مالند و می خورند، اما یوک ها برعکس، کره را روی نان شان می مالند و می خورند! همین مسئله باعث می شود کار به جاهای باریک بکشد...

هدف توانمندسازی ۲-۴: فعالیت های آموزشی برای آموزش آداب اجتماعی - اخلاقی طراحی و اجرا کند.

روش های آموزش آداب اجتماعی - اخلاقی

برای پرورش آگاهی های کودک از فرهنگ جامعه و تقویت آداب اجتماعی - اخلاقی، روش هایی را می توان پیشنهاد کرد که در ادامه به چند روش اشاره می شود (نمودار ۲).

نمودار ۲- روش های آموزش آداب اجتماعی - اخلاقی

۱- برای کسب اطلاعات بیشتر مراجعه کنید به: لطف آبادی، حسین. (۱۳۸۴). نقد نظریه های رشد اخلاقی پیازه و کلبیرگ و بندورا و ارائه الگویی نو برای پژوهش در رشد اخلاقی دانش آموزان ایران. فصل نامه نوآوری های آموزشی، شماره ۱۱، سال چهارم.
۲- کتاب «کارزار کره و یک قصه دیگر»، دکتر زیوس، مترجم رضی هیرمندی، نشر گام

پرورش مهارت‌های ارتباطی

یکی از مهارت‌های زندگی در دنیای امروز برقرار کردن «ارتباط مؤثر» است. روان‌شناسان ارتباط را از دو بُعد مورد توجه قرار می‌دهند: ارتباط فرد با خودش (درون فردی) و ارتباط فرد با دیگران (بین فردی). ایجاد ارتباط مؤثر در هر دو بُعد، برای آموزش آداب اجتماعی - اخلاقی لازم است. برقراری ارتباط مؤثر و سالم با دیگران، مستلزم استفاده از فنونی است، از جمله گوش دادن فعال، فهم دیدگاه‌های دیگران، اجتناب از پیش‌داوری، لجاجت‌بازی نکردن و داشتن مدارا. والدین و مربیان باید متناسب با سن کودک، هر یک از این فنون را آموزش دهند. برای نمونه، گوش دادن فعال در برقراری ارتباط یک مهارت اساسی است. والدین و مربیان باید آموزش گوش دادن را از خودشان شروع کنند و هنگام گفت‌وگو با کودک و دیگران با دقت و حوصله گوش بدهند، حرف کسی را قطع نکنند، حواسشان جای دیگر نباشد و نشان دهند که واقعاً به موضوعشان توجه می‌شود. اگر ما شنونده خوبی باشیم، کودک نیز خوب گوش دادن را یاد خواهد گرفت.

فعالیت ۶: در کلاس در دو گروه مساوی و در دو صف مقابل یکدیگر دوبه‌دو بایستید و یک موضوع را انتخاب کنید.

هر نفر از یک گروه، به دوست مقابل خود می‌گوید: نظر من این است...؛ و فرد مقابل در گروه دیگر پس از شنیدن جمله «نظر من این است»؛ می‌گوید: «نظرت را شنیدم. نظر من هم این است که...».

بازی ادامه پیدا می‌کند تا همه افراد هر دو گروه نظرهای خود را رد و بدل کنند.

با تشخیص هنرآموز بازی تمام می‌شود.

پس از اتمام بازی احساس و افکار خود را از این بازی با هم‌گروه‌های خود در میان بگذارید.

آیا می‌توانید تجربیاتی را با هم‌گروه‌های خود در میان بگذارید که نظر فردی را شنیده باشید و بدون قضاوت کردن، فقط بگویید «نظرت را شنیدم. نظر من هم این است»؛ و نظر خودتان را اعلام کنید.

فعالیت در کلاس

پرورش مهارت گفت‌وگو

در زمینه‌های اجتماعی و اخلاقی می‌توان متناسب با سطح شناختی کودک با او به گفت‌وگو پرداخت. منظور از گفت‌وگو، بحث و تحلیل نیست، بلکه ایجاد فرصت برای شنیدن و بازخورد دادن به آن است. لازم است کودک ترغیب شود درباره موضوعات شخصی و اجتماعی حرف بزند. نقاشی، بازی، سرگرمی و فعالیت‌های دیگر، می‌توانند زمینه‌ساز گفت‌وگو باشند. در جریان گفت‌وگوها کودک یاد می‌گیرد از گفتن نهراسد، با قوانین گفت‌وگو (گوش دادن به صحبت‌های هم‌گروهی، قطع نکردن صحبت‌های دوستان، استفاده از کلمات محبت آمیز و...) آشنا شود، اگر لازم بود عذرخواهی کند، پاسخ‌گوی سؤال‌ها باشد، بازخورد مناسب نشان دهد و انتقادپذیر باشد. (شکل ۳).

شکل ۳- بازی های گروهی

فعالیت ۷: با هم گروه های خود فهرستی از بازی های مشارکتی کودکان تهیه و یکی از آنها را در کلاس اجرا کنید. برای مثال، با درست کردن کاردستی به کمک کودک می توان، انواع آداب اجتماعی را به او آموزش داد؛ یا با مقوا یک چراغ راهنمایی و چند تابلوی راهنمایی رانندگی، درست کرد. با استفاده از چند ماشین کوچک، بازی رعایت قانون و مقررات و رعایت حق دیگران را نیز می توان به او یاد داد. این فعالیت را می توانید با کودکان انجام دهید.

فعالیت در کلاس

بازی و ایفای نقش

با انواع بازی ها می توانیم آداب اجتماعی - اخلاقی را به نحو بسیار مطلوبی به کودکان آموزش دهیم. گاهی هم بازی ها می توانند در قالب نمایش اجرا شوند. بازی های مشارکتی و همدلانه که از گذشته در فرهنگ ما رایج بوده است و امروزه نیز مورد تأکید قرار می گیرد، بهترین فرصت برای تحقق اهداف تربیتی و از جمله آموزش آداب اجتماعی - اخلاقی است. کودک می تواند تنها با یک کلاه نقش یک پلیس وظیفه شناس، یک پزشک یا یک پرستار را بازی کند.

فعالیت ۸: در گروه های کلاسی، فهرستی از داستان های کودکانه مبتنی بر آموزش آداب اجتماعی - اخلاقی تهیه کنید و یکی از آنها را در کلاس به صورت ایفای نقش ارائه دهید. برای مثال، داستان «میهمان های ناخوانده» و داستان «پرنده گان و شکارچی» از کلیله و دمنه، از مجموعه داستان هایی است که موضوع شان مشارکت و همدلی است. در مورد روابط بین شخصیت های داستان ها گفت و گو کنید و فهرست داستان های تهیه شده را در مهد کودک ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

مشاهده و الگوگیری

همان گونه که در نظریه یادگیری مشاهده‌ای بندورا دیدیم، نقش «مشاهده» در الگوپذیری و یادگیری اجتماعی مهم است، به طوری که رفتار عملی والدین و مربیان، بسیار بیشتر از حرف‌ها و نصیحت‌های آنان، سرمشق کودکان قرار می‌گیرد. مادر و پدری که مؤدبانه چیزی را می‌خواهد یا اگر لازم بود، به راحتی عذرخواهی می‌کند، کودک را در موقعیت مشاهده و الگوگیری قرار می‌دهد.

تعیین قوانین و چارچوب‌ها

درست است که در تربیت، استقلال و آزادی عمل کودک مورد تأکید قرار می‌گیرد، اما این بدان معنا نیست که هیچ‌گونه محدودیتی تعیین نشود. نمونه‌ای از رفتار اثربخش در تربیت این است که قوانین و چارچوب‌هایی مشخص شود و همه آنها رعایت کنند. چه در گفت‌وگو و چه در بازی و در سایر فعالیت‌ها، کودک باید قوانینی از این دست را یاد بگیرد: حقوق خودش و دیگران را بشناسد، با احترام رفتار کند، مسئولیت‌های شخصی خود را بپذیرد، زور نگوید، پرخاشگر نباشد، عذرخواهی کند، تشکر و قدردانی کند و نظم مکانی و زمانی را رعایت کند.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۹: داستان «آدم حرف گوش کن» از کتاب «من و دوست غولم»^۱، را در کلاس بخوانید.

معلم گفت: تو حرف گوش نمی‌کنی، همه‌اش تکان می‌خوری و با چیزهای دور و برت بازی می‌کنی؛ سر جای بند نمی‌شوی. برو آن گوشه، رو به دیوار بایست و تا وقتی نگفته‌ام رویت را برنگردان. و این شد که من آن جا ایستادم؛ ایستادم تا شب شد. بی هیچ ناله و اشکی؛ تا همه به خانه رفتند. فکر کنم معلم یادش رفته بود که من آنجا ایستاده‌ام.

روز بعد، جمعه بود و تمام روز تعطیل را آنجا ماندم. شنبه اولین روز تعطیلات تابستانی بود و من باز هم آنجا ایستادم.

تمام ماه‌های گرم تیر و مرداد، در حالی که واقعاً سعی می‌کردم گوش به حرفش بدهم، درست همان جا ایستادم.

از بدشانسی، مدرسه را تعطیل کردند و به محل دیگری به آن طرف شهر، اسباب‌کشی کردند. به این ترتیب، چهل سال تمام است که اینجا ایستاده‌ام، در تاریکی و گرد و خاک و صداهای دور و اطراف؛ همچنان منتظرم که معلم بگوید: «رویت را برگردان!» شاید منظور او واقعاً این نبود، اما من... من آدم حرف گوش کنی هستم.

- در مورد این داستان گفت و گو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.
- پس از خواندن داستان با هم گروه‌های خود در مورد اینکه «آیا به نظر شما در مدرسه یا در کلاس درس قانونی هست که به تغییر و بازنگری نیاز داشته باشد؟» گفت‌وگو کنید.

۱- «من و دوست غولم»، نوشته شل سیلوراستاین، ترجمه منیژه گازرانی، نشر چشمه.

فعالیت ۱۰: داستان «آدم حرف گوش کن» را برای افراد خانواده خود بخوانید. از آنها بپرسید: آیا تا به حال در زندگی خود، کاری انجام داده‌اند که به‌رغم میل خود و فقط به منظور اطاعت از آداب و رسوم خانوادگی بوده باشد؟ فهرستی از این تجربیات را بنویسید و در کلاس با هم‌گروه‌های خود در میان بگذارید.

تقویت تفاهم و مدارا

- محبت و آرامش از اصول پایه‌ای تربیت‌اند. لذا توصیه می‌شود والدین و مربیان در هر گونه ارتباط و گفت‌وگو با کودک محبت و آرامش خود را انتقال دهند. فرد عصبی، پرخاشگر و تهاجمی، نمی‌تواند آداب اجتماعی - اخلاقی مؤثر را آموزش دهد. برای نشان دادن محبت و ایجاد آرامش، به موارد زیر تأکید می‌شود:
- به خواسته‌های کودکان با توجه به شرایط اهمیت دهید.
  - امکان پرسش متقابل را برای کودک فراهم آورید، فقط شما سؤال نکنید.
  - همدلی و تفاهم را تقویت کنید.
  - برای همکاری و مشارکت، به کودک اعتماد به نفس بدهید.

شکل ۴- همکاری و مشارکت کودک در انجام فعالیت‌های روزمره

کودک ممکن است در رفتارهای اجتماعی خود اشتباهاتی داشته باشد، مثلاً اسباب‌بازی‌ها را فقط برای خود بخواهد، زور بگوید، دعوا کند یا حرف‌های نامناسب بزند. در این‌گونه موارد، رفتار اصلاحی والدین و مربیان بسیار اهمیت دارد. رفتارهای همراه با عصبانیت، پرخاش، تحقیر و تنبیه نمی‌تواند در بهبود وضعیت تأثیر چندانی داشته باشد.^۱ بنابراین، خطاهای کودکان در رفتارهای اجتماعی و اخلاقی را با حوصله، ملایمت و صمیمانه تذکر دهید و از روش‌های تغییر رفتار استفاده کنید.

۱- برای آشنایی با رفتارهای اصلاحی در موقعیت‌هایی که بین کودکان مشکلی پیش می‌آید، به مطالب پودمان دوم همین کتاب مراجعه کنید.

فعالیت ۱۱: در گروه‌های کلاسی موقعیت زیر را مطالعه کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید. «کودکی همراه با مادر و پدرش در یک اسباب‌بازی‌فروشی، علاوه بر خرید یک وسیله، دوباره اسباب بازی دیگری را می‌خواهد تا آن را هم بخرند. بزرگ‌ترها با این رفتار کودک چگونه برخورد می‌کنند و کودکان برای رسیدن به هدف خود، چه کارهایی انجام می‌دهند؟ در مورد رفتار کودک و واکنش بزرگسالان گفت و گو کنید و نتایج را با پاسخ‌های زیر مقایسه کنید. الف) کودکی که وقتی خواسته‌اش را بیان می‌کند، مادر و پدر با گفت‌وگو و مهربانی او را متقاعد می‌سازند. ب) کودکی که با اصرار و گریه، خواسته‌اش را بیان می‌کند و مادر و پدر با او برخورد غیرسازنده‌ای دارند.

هدف توانمندسازی ۳-۴: نحوه پرورش آموزه‌های دینی، ملی و مناسبت‌های اجتماعی را توضیح دهد.

آموزه‌های دینی، ملی و مناسبت‌های اجتماعی

شکل ۵- حضور کودک در مناسبت‌های دینی و ملی

از مواردی که هم جنبه فردی و هم جنبه اجتماعی دارد مسئله «هویت» است و هر کس معمولاً تلاش می‌کند برای سؤال «من کیستم؟» پاسخی بیابد. این تلاش را هویت‌یابی می‌گویند. همچنین برای هر فرد اهمیت دارد که بداند متعلق به چه جامعه و فرهنگی است و هویت اجتماعی و فرهنگی خود را بشناسد. بهره‌گیری از آموزه‌های دینی و ملی کودک را نسبت به فرهنگ جامعه آگاه می‌سازد و او را در مسیر آشنایی با هویت اجتماعی و فرهنگی خود و حفظ آن هدایت می‌کند (شکل ۵).

آموزه‌هایی از فرهنگ

یکی از راه‌های مهم تقویت هویت فرهنگی، آموزه‌هایی است که در جریان تربیت ارائه می‌شود. در جامعه ما، این آموزه‌ها دو جنبه دارد: دینی و ملی. این دو جنبه نباید جدا از هم تلقی شود و آموزه‌های هر دو باید هویت فرهنگی فرد را تقویت کند.

تعریف: آموزه‌های دینی و ملی، اموری هستند که شناخت و درک کودکان را از مبانی فرهنگی، تاریخی، اعتقادی و ارزش‌های جامعه تقویت می‌کنند و آنان را به‌عنوان فردی با هویت ایرانی - اسلامی بار می‌آورند. این آموزه‌ها شامل موارد متعددی است، از جمله آشنایی با نعمت‌های الهی، پیامبران، اهل بیت و ائمه، نکات ساده و اولیه اخلاقی، آداب معاشرت، مناسبت‌ها، سنت‌ها، آداب و رسوم و همچنین، تاریخ و نمادهای مذهبی و ملی.

فعالیت ۱۲: همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید. به تعداد کودکان هر کلاس گل طبیعی یا کاردستی گل تهیه کنید. با دسته گلی وارد کلاس شوید. به کودکان بگویید این گل‌ها برای رفتارهای مهربانانه شماس. سپس گل‌ها را به کودکان بدهید. بعد از اهدا کردن گل‌ها، با کودکان گفت‌وگو کنید و بپرسید که چه رفتاری از آنها مهربانانه است؟ از کودکان بخواهید تا گل‌های طبیعی را داخل گلدان آب و روی میز قرار دهند. سپس داستان دیر رسیدن حضرت محمد ﷺ به مسجد به سبب حضور در بازی کودکان را برای آنها قصه‌گویی کنید.

فعالیت برای
کودکان

ضرورت آموزه‌های دینی و ملی

اگر آموزه‌های دینی و ملی درست ارائه شوند، می‌توانند در شکل‌گیری هویت فرهنگی بسیار مؤثر عمل کنند. سهل‌انگاری در این آموزه‌ها یا افراط در جنبه‌های خاص و نادیده گرفتن موارد دیگر، هویت فرهنگی کودکان را مخدوش خواهد کرد. در اهمیت و ضرورت آموزه‌های دینی و ملی، چند نکته قابل توجه است:

- ایجاد فرصت برای آشنایی با جامعه و جریان زندگی؛
- آشنایی با مبانی دینی و عمل به فرایض متناسب با سن؛
- شناخت اولیه از تاریخ و تمدن کشور؛
- آشنایی با سنت‌ها و آداب و رسوم حسنه؛
- زمینه‌سازی برای مشارکت در برنامه‌های مناسبی دینی و ملی؛
- ارتقای سطح سلامت روانی فرد و جامعه؛

■ ایجاد هم‌گرایی و حس تعلق اجتماعی در جهت تقویت هویت فردی و اجتماعی. در نهایت، هدف آموزه‌های دینی و ملی این خواهد بود که کودک در موقعیت‌های لازم بتواند خود را به‌عنوان یک کودک «ایرانی مسلمان» به دیگران معرفی کند.

فعالیت ۱۳: با هماهنگی مسئولین مدرسه، جشنواره اقوام ایرانی را طبق موارد زیر برگزار کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید:

- ۱ در گروه‌های کلاسی با توجه به قومیت‌های گوناگون، گروه‌های قومی تشکیل دهید.
- ۲ هر گروه در ارتباط با فرهنگ و آداب و رسوم گروه قومی خود پژوهش کند.
- ۳ پژوهش‌های قومی را به شکل روزنامه دیواری ارائه دهید.
- ۴ در یک روز از قبل تعیین‌شده، در صورت امکان در مدرسه لباس‌های محلی قومیت‌های گوناگون بپوشید.
- ۵ از قبل، غذاهای سنتی تهیه کنید.
- ۶ در روز جشنواره میزبان گروه‌های سایر کلاس‌ها باشید.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۱۴: از هنرآموز خود بخواهید تا پروژه جشنواره اقوام ایرانی را به مسئولین مرکز پیش از دبستان پیشنهاد دهد.

با کودکان در مورد اینکه مادر و پدرشان اهل چه شهری هستند، گفت‌وگو کنید. با هماهنگی مربیان و همراهی والدین جشنواره اقوام برگزار کنید. کودکان در این روز می‌توانند لباس‌های محلی بپوشند.

فعالیت برای کودکان

فعالیت ۱۵: پرچم ایران را به صورت کاردستی درست کنید و آن را همراه با هنرآموز خود به مرکز پیش از دبستان ببرید. پاسخ سؤال‌های زیر را از کودکان بخواهید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید:

- ۱ چرا هر کشوری پرچم مخصوص به خود دارد؟
  - ۲ می‌دانی رنگ‌های پرچم ایران نشانه چیست؟
  - ۳ می‌دانی در وسط پرچم ایران چه کلمه‌ای نوشته شده است؟
  - ۴ چرا به پرچم کشورمان احترام می‌گذاریم؟
  - ۵ فکر می‌کنید چه کارهایی می‌توانید انجام دهید تا مردم دنیا با پرچم کشور ما آشنا شوند؟
- در پایان، کودکان پرچم ایران را نقاشی کنند و به‌صورت دسته‌جمعی سرود ملی ایران را بخوانند.

فعالیت برای کودکان

هدف توانمندسازی ۴-۴: فعالیت‌های آموزشی برای پرورش آموزه‌های دینی، ملی و مناسبت‌های اجتماعی، طراحی و اجرا کند.

روش‌های پرورش آموزه‌های دینی و ملی

حضرت علی(ع) می‌فرماید: کسی که رابطه خود و خدا را اصلاح کند، خدا رابطه او و مردم را اصلاح خواهد کرد و کسی که امر آخرت‌اش را اصلاح کند، خدا امر دنیایش را اصلاح می‌کند.^۱ تکیه بر ضوابط دینی و آموزه‌های الهی، که موجب اصلاح رابطه انسان با دیگران می‌شود و سرانجام، انسان‌ها را به قرب الهی می‌رساند، یکی از روش‌های مهم پرورش اجتماعی است. بر این مبنا، پرورش آداب اجتماعی همان یادگیری برقراری رابطه درست با خدا و با مردم، برای کسب رضایت خداوند است. در آموزه‌های دینی، رعایت اخلاق، تزکیه و خودسازی، بسیار مورد تأکید است. روش‌های آموزش آموزه‌های دینی و ملی در نمودار ۳ آمده است:

نمودار ۳- روش‌های آموزش آموزه‌های دینی و ملی

فعالیت ۱۶: کودکی را نزد پیامبر ﷺ آوردند تا او را از خوردن خرما منع کند. پیامبر به آنها فرمود: امروز بروید و او را فردا بیاورید. روز دیگر مادر به همراه فرزندش خدمت پیغمبر ﷺ رسید و حضرت به کودک توصیه کردند که خرما نخورد. مادر پرسید یا رسول خدا چرا دیروز به کودک نفرمودید خرما نخورد؟ حضرت فرمود چون دیروز خودم خرما خورده بودم و اگر او را منع می‌کردم فایده‌ای نداشت.^۱ آیا مواردی پیش آمده است که نصیحت یا توصیه شما به یکی از دوستان خود باعث انتقاد هم‌گروهی‌ها شده باشد؟

فعالیت در کلاس

۱- اصول کافی
۲- اصول کافی

- ۲ تجربه خود را با گروه در میان بگذارید و در صورت امکان با گفت‌وگوی سازنده رفع کدورت کنید.
- ۳ درباره روش آگاه‌سازی به شیوه غیرمستقیم، گفت‌وگو کنید.
- ۴ داستان‌هایی از این قبیل تهیه و آنها را در کلاس ارائه کنید.

■ تقویت بینش

ارائه آموزه‌های متناسب با سن، برای تحریک تفکر و فهم کودکان در باره اعتقادات و ارزش‌ها. این روش، الزاماً به معنای سخنرانی و توضیح دادن آموزه‌ها نیست، بلکه می‌توان در قالب داستان، پویانمایی، بازی، نمایش و غیر آنها، فرصت‌هایی برای تفکر و چالش فراهم کرد.

■ جلب محبت

ایجاد علاقه در کودکان نسبت به پیامبر ﷺ، ائمه اهل بیت و شخصیت‌های دینی و ملی برجسته. هدف عمده چنین آموزه‌های دینی و ملی و تمرکز بر بُعد عاطفی کودکان است. با استفاده از این آموزه‌ها علاقه و محبت کودکان به خداوند، معصومین و شخصیت‌های تأثیرگذار دینی و ملی جذب می‌شود.

■ الگوسازی

ارائه الگوهای جذاب رفتاری، به وسیله والدین، مربیان و کسانی که مورد علاقه کودکان اند. بارها گفته شده است که والدین، اولین الگوهای رفتاری کودکان هستند و در گام بعد، مربیان چنین جایگاهی دارند. برای این منظور از شخصیت‌های گوناگون واقعی، داستانی و پویانمایی نیز می‌توان استفاده کرد.

■ زمینه‌سازی

فراهم ساختن موقعیت‌هایی برای بروز رفتارهای مناسب و فضائل اخلاقی. موقعیت‌های واقعی بسیاری پیش می‌آید که می‌توانند فرصت مناسبی برای ارائه آموزه‌های دینی و ملی باشند. گاهی هم این موقعیت‌ها را می‌توان در قالب نمایش، بازی یا حتی یک فعالیت سرگرمی ارائه داد.

■ تشویق

توجه به کارهای مثبت و تأیید و تشویق رفتارهای پسندیده. در تربیت همیشه تأکید می‌شود که تشویق الزاماً برای انجام دادن یک کار خاص یا برجسته نیست. توجه والدین و مربیان به کارهای مثبت هر چند جزئی کودک اساس تشویق و آغازگر آن است. وقتی کودک در انجام دادن کاری کمک می‌کند، سلام می‌دهد، آشغالی را در سطل زباله می‌اندازد و ده‌ها کاری انجام می‌دهد که عادی به نظر می‌رسند، بهترین و مؤثرترین موقعیت برای تشویق، فراهم است.

■ مشارکت و مسئولیت

ایجاد موقعیت برای فعالیت و همکاری و محول نمودن مسئولیت متناسب با سن و توانمندی کودک این روش، به‌ویژه در برگزاری برنامه‌های مناسبتی، بسیار به کار می‌آید. اگر والدین و مربیان، مثلاً برای برگزاری جشن میلاد ولی عصر ﷺ یا دهه فجر، کارها را با کمک کودکان انجام دهند، هم به آنان فرصت می‌دهند تا با موضوع بیشتر آشنا شوند و هم برای برگزاری این برنامه و موارد بعدی، علاقه‌مندتر شوند.

■ تکرار و عادت

اجرای روزمره فعالیت‌ها بدون سخت‌گیری و فشار. گاهی باید به کارکرد تکرار و عادت نیز توجه داشت. مثلاً سلام دادن یا خواندن چند آیه از قرآن کریم در اول صبح، می‌تواند عادت‌تی را در رفتار نوآموزان تشبیت کند.

فعالیت ۱۷: شاید بارها این آیه قرآنی را خوانده یا شنیده باشید: «تعاونوا علی البر والتقوی» با یکدیگر در کارهای نیک و پرهیزگاری همکاری کنید. در بسیاری از مراسم مذهبی، پختن نذری مانند آش یا شله‌زرد در فرهنگ ما رواج دارد. شما هم با همکاری و تقسیم کار با هم‌گروه‌های خود می‌توانید آش نذری ببزید.

با هماهنگی قبلی با یک مرکز نگهداری سالمندان، همراه با هنرآموزتان آش نذری را آنجا ببرید و از سالمندان پذیرایی کنید و خاطره بسازید.

- با همکاری کودکان می‌توانید بسته‌های خوراکی نذری آماده کنید.

مناسبت‌ها

یکی از موضوعات مهم در آموزه‌های دینی و ملی، برگزاری برنامه‌های مناسبی است. برای برگزاری شایسته‌ترین مناسبت‌ها، بهتر است به چند نکته توجه شود:

۱ در توجه به مناسبت‌ها، تعادل رعایت شود. توجه زیاد به یکی دو مناسبت و غفلت از بقیه موارد، به اهداف تربیتی لطمه می‌زند.

۲ در مناسبت‌ها به محتوا بیش از اجرا توجه داشته باشید. مناسبتی که با صرف امکانات زیاد و برنامه‌های تشریفاتی برگزار می‌شود، شاید تأثیر چندانی بر جای نگذارد.

۳ در طراحی محتوا، باید اهداف و پیام‌های مناسبت‌ها و متناسب با سن کودکان، به دقت بررسی شود. مثلاً عید مبعث، فرصت خوبی برای آشنایی با حضرت محمد ﷺ به‌عنوان پیامبر رحمت و مهربانی است. این نکته می‌تواند یکی از محورهای اصلی در طراحی برنامه‌ها باشد. عید نوروز هم فرصت خوبی برای یاد کردن نزدیکان و صلوة رحم است.

۴ حتماً برای برگزاری هر مناسبت برنامه‌ریزی کنید. محتوای خوب، منوط به برنامه‌ریزی خوب است. حتی اگر مناسبتی را بارها و بارها اجرا کرده‌اید، برای هر اجرای جدید، به شرایط خاص کودکان توجه کنید.

۵ به صورت منطقی و بدون اجبار کردن از مشارکت والدین استفاده کنید. از خانواده‌ها بخواهید که در صورت تمایل در بعضی از مناسبت‌ها و برنامه‌ها مشارکت داشته باشند.

۶ از مشارکت کودکان در مناسبت‌ها، به تناسب به توانایی‌های آنها، استفاده کنید.

فعالیت ۱۸: در گروه‌های کلاسی برای برگزاری یکی از مناسبت‌ها (بزرگداشت روز پدر یا مادر یا عید فطر) برنامه‌ای را طراحی و اجرا کنید.

- یک کاردستی برای مناسبتی که برنامه‌ریزی کرده‌اید طراحی کنید.

- در صورت امکان برنامه را در یک مرکز پیش‌دبستانی اجرا کنید.

هدف توانمندسازی ۵-۴: احترام به محیط زیست را توضیح دهد.

احترام به محیط زیست

فعالیت ۱۹: در گروه‌های کلاسی در مورد مهم‌ترین خطرات تهدیدکننده محیط زیست گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

محیط زیست در دنیای امروز، مسئله‌ای بین‌المللی و فراگیر است؛ موضوعی که همه کشورهای جهان باید به آن توجه داشته باشند و هر انسان کره زمین، باید در قبال آن احساس مسئولیت کند. در کشور ما، با توجه به تهدیدهای زیست‌محیطی گوناگون، ضرورت اهمیت دادن به آن بسیار جدی است.

محیط زیست

محیط زیست شامل مجموعه‌ای از عواملی است که انسان را احاطه کرده‌اند، (مانند آب، هوا، خاک، منابع طبیعی، گیاهان، حیوانات و اتمسفر) و بر زندگی ما تأثیر متقابل دارند. به موضوع محیط زیست، پژوهشگرانی از رشته‌های مختلف مانند: منابع طبیعی، کشاورزی، هواشناسی، زمین‌شناسی، زیست‌شناسی، حیات وحش، برنامه‌ریزی شهری، بهداشت، اقتصاد، حقوق و... توجه دارند و برای نگهداری آن اقدامات مختلفی را انجام می‌دهند. کره زمین در معرض انواع خطرهای تهدیدهای زیست‌محیطی قرار دارد و لازم است مسئله احترام به محیط زیست و حفظ و نگهداری از آن، از سنین کودکی آموزش داده شود (شکل ۶).

شکل ۶ - همکاری کودک در نگهداری از محیط زیست

ضرورت احترام به محیط زیست

بیشتر صاحب نظران اعتقاد دارند که در مورد اهمیت و ضرورت احترام به محیط زیست باید به نقش کودکان بیشتر توجه کرد و آگاهی آنها را با مسائل محیط زیست افزایش داد. ضرورت های احترام به محیط زیست در نمودار ۴ نشان داده می شود:

نمودار ۴- ضرورت های احترام به محیط زیست

* **انسانی، دینی، اخلاقی و شهروندی بودن موضوع محیط زیست:** احترام به محیط زیست فقط یک اجبار نیست، بلکه وظیفه ای انسانی است. آموزه های دینی همگان را به حفظ محیط زیست تشویق می کند و آموزه های شهروندی نیز بر این موضوع تأکید دارند.

* **آشنایی با خطرات و تهدیدهای زیست محیطی:** هر چه افراد یک جامعه آسیب هایی را که تهدیدکننده محیط زیست است، بیشتر بشناسند، خطرها را بهتر خواهند شناخت. این شناخت به افراد کمک می کند تا دریابند که خودشان چه نقشی در تخریب محیط زیست دارند و چگونه می توانند در حفظ آن نقش داشته باشند.

* **احساس مسئولیت در برابر زمین و حفظ آن برای نسل امروز و فردا:** آموزش های زیست محیطی می تواند به مردم کمک کند تا برای حفظ کره زمین و محیط زندگی خود و آیندگان، با تعهد و احساس مسئولیت جدی تری وارد عمل شوند.

* **امکان بهره مندی همگان از زندگی سالم و بانشاط:** همگان حق دارند که از موهبت زندگی به خوبی بهره مند شوند. محیط زیست سالم، ضامن زندگی سالم و بانشاط است و اگر همه این موضوع را به خوبی درک کنند، قدر محیط زیست را خواهند دانست.

* **آسیب پذیری کودکان در برابر آلودگی ها و آثار تخریب محیط زیست:** احترام به محیط زیست و حفظ آن، در وضعیت امروز و فردای کودکان یک ضرورت جدی است. کودکان در برابر آلودگی ها آسیب پذیرترند. لذا ضروری است بزرگسالان برای پاسداشت نسل آینده و محیط زیست آنان متعهدتر عمل کنند. کودکان نیز لازم است با بهره گیری از آموزش های زیست محیطی، زندگی بهتری برای خود بسازند.

فعالیت ۲۰: در گروه های کلاسی بررسی کنید مهم ترین خطری که محیط زیست شهرتان را تهدید می کند، چیست؟ برای مثال، در بعضی از شهرها مهم ترین خطر محیط زیستی کمبود آب است. خطرات مهم دیگر محیط زیستی عبارتند از انقراض گونه های گیاهی یا جانوری، وضعیت کشاورزی سنتی که

فعالیت در کلاس

باعث هدر رفتن آب زیاد می شود، موضوع بازیافت که بسیار نگران کننده است، مسئله سوخت و... سپس گزارشی از مهم ترین خطرات تهدید کننده محیط زیستی شهر خود به صورت پوستر (اینفوگرافی)^۱ تهیه کنید. می توانید این پوستر را با هماهنگی منطقه آموزش و پرورش در سطح مدارس پخش کنید.

فعالیت ۲۱: همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید. به مسئولین مرکز پیشنهاد هفته «جشن دوستی با زمین^۲» بدهید.

- در یکی از روزهای جشن دوستی با زمین متناسب با موضوع پیشنهادی، کودکان را به سه گروه تقسیم کنید و درباره آنها گفت و گو کنید.
- حشراتی مثل عنکبوت، کفشدوزک، مورچه، کرم خاکی و... برای تقویت و حفظ خاک بسیار مفیدند، پس نباید آنها را نابود کرد. اگر خاک از بین برود، دیگر هیچ گیاهی رشد نخواهد کرد و اگر گیاهان رشد نکنند، مردم میوه، نان و غذا چگونه به دست آورند؟
- کود طبیعی (کودهای حیوانی) برای حفظ محیط زیست بسیار بهتر از کود شیمیایی است.
- دور ریز غذای اضافه باعث آلوده کردن محیط زیست می شود. بهتر است غذا به اندازه کافی در بشقاب کشیده شود.
- پس از گفت و گو بخواهید تا متناسب با موضوع، نقاشی گروهی بکشند.

فعالیت برای
کودکان

هدف توانمندسازی ۴-۶: فعالیت هایی برای پرورش احترام به محیط زیست را طراحی و اجرا کند.

انواع آلودگی های محیط زیست

انواع آلودگی های محیط زیست در نمودار ۵ نشان داده شده است.

نمودار ۵- انواع آلودگی های محیط زیست

۱- اینفوگرافی (Infographic) یکی از روش های ارائه اطلاعات به صورت دیداری است، با این استدلال که ذهن انسان داده های تصویری را بهتر و سریع تر از داده های متنی درک و ذخیره می کند. امروزه اینفوگرافی کاربرد گسترده ای در بسیاری از زمینه ها، از آموزش و فرهنگ سازی گرفته تا تبلیغات و بازاریابی، دارد.

۲- این فعالیت برگرفته از کتاب «حلقه های سلامت کودکان و زمین ما» نوشته مینو طاهری و زری آقاجانی از انتشارات مدرسه است.

برای آلودگی‌های محیط‌زیست، تقسیم‌بندی‌های متعددی وجود دارد. برای آلودگی‌های عمده چند نمونه زیر ذکر شده است:

■ آلودگی آب

مواد آلی (مثل فاضلاب)، مواد شیمیایی و فعالیت‌های صنعتی؛

■ آلودگی هوا

ترافیک، گردوغبار، گازهای گلخانه‌ای، پالایشگاه‌ها و کارخانه‌ها؛

■ آلودگی خاک

زباله‌ها، فاضلاب‌های انسانی و صنعتی و انواع ضایعات؛

■ آلودگی صوتی

ترافیک، صنایع، فعالیت‌های ساختمانی؛

■ آلودگی منظر (چشم‌انداز)

آلودگی‌های بصری و آشفته‌گی‌های ظاهری در سیمای شهرها و معابر ناشی از محوطه‌سازی، ساخت و ساز، پیاده‌سازی و مدیریت برای محوطه‌های مسکونی و تجاری و مدیریت دفع زباله

■ آلودگی مغناطیسی

سیگنال‌ها، تشعشعات، شبکه‌های ماهواره‌ای، دکل‌ها، آنتن‌های مخابراتی، تلفن همراه و خطوط ارتباطی

نکته

در هنگام صدور جواز ساخت، معمولاً شهرداری‌ها در معابر اصلی به نقشه‌نمای ساختمان توجه می‌کنند. این توجه به صورت مجرد از دیگر نماها نیز صورت می‌گیرد. در این وضعیت حتی اگر ساختمان جدید ساخته شده نمای زیبایی داشته باشند ممکن است با نمای ساختمان‌های مجاور ناهماهنگ باشد و در نتیجه نمای کلی خیابان با وجود نمای زیبای ساختمان‌ها - آشفته و نازیبا شود.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۲۲: در گروه‌های کلاسی برای حفظ محیط‌زیست فعالیت‌های زیر را انجام دهید:

درست کردن کیسه‌های پارچه‌ای به جای کیسه نایلونی؛

تهیه بروشور و پوستر با محتوای ایجاد فرهنگ جداسازی زباله در مراکز پیش از دبستان، مدرسه و منزل؛

تهیه بروشور و پوستر با محتوای ایجاد فرهنگ استفاده از وسایل نقلیه عمومی؛

آراسته کردن چشم‌انداز ساختمان، مدرسه و کلاس؛

توجه به بهداشت فردی و نظم و آراستگی ظاهر (لباس تمیز و اتوکرده و...).

روش‌های حفظ محیط‌زیست

روش‌های حفظ محیط‌زیست عبارتند از:

- توجه به مسائل محیط‌زیست در تمامی فعالیت‌ها و برنامه‌ها؛
- توجه دادن به زیبایی‌های آفرینش و مواهب الهی جنگل‌ها، کوه‌ها، دریاها، منابع طبیعی و...؛
- آموزش‌ها و اقدامات عملی برای آشنایی با اصول و نکات لازم زیست‌محیطی؛

- آموزش استفاده بهینه از امکانات موجود، وسایل دورریختنی (بازیافت) و حفاظت از انرژی؛
- ترغیب کودکان به کاشت گل و گیاه و مراقبت از آنها در آموزشگاه و منزل؛
- استمرار اطلاع‌رسانی و آموزش‌ها برای تبدیل آموزه‌های زیست‌محیطی به یک باور جمعی.

فعالیت ۲۳: همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید و با کودکان درباره روش‌های کاهش زباله گفت‌وگو کنید.

فعالیت برای
کودکان

فعالیت ۲۴: در یکی از روزهای «جشن دوستی با زمین» همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید و با کودکان در مورد بازیافت^۱ زباله گفت‌وگو کنید. یکی از کارهای بازیافت تهیه کمپوست یا کود غیرشیمیایی است که در تغذیه گیاهان نقش مهمی دارد. می‌توان در مرکز پیش از دبستان سطلی را به تهیه کمپوست اختصاص داد. از کودکان بخواهید آشغال‌های میوه، برگ‌های خشک و... را در سطل مخصوص بریزند. سطل را در گوشه حیاط و در فضای باز قرار دهید کودکان هر روز با نظارت مربی خود شاهد هم زدن آشغال‌ها توسط مسئولین مرکز باشند. پس از مدتی کود مناسبی برای رشد گیاهان در مرکز تهیه می‌شود. از کمپوست تهیه شده در مرکز پیش از دبستان یا مدرسه و یا خانه می‌توانید برای گیاهی که در گلدان می‌کارید استفاده کنید^۲.

فعالیت برای
کودکان

هدف توانمندسازی ۷ - ۴: مفهوم شهروندی را توضیح دهد.

احترام به حقوق شهروندی

شاید خیلی از مردم به رویدادهایی که اطرافشان می‌گذرد، ایراد می‌گیرند، اما خود آنها زمینه‌ساز مشکلات دیگری هستند. در واقع، به جای آنکه خودشان تلاش کنند تا شهروند خوبی باشند، فقط به دیگران ایراد می‌گیرند. «شهروندی» مفهومی است که می‌تواند مشخص کند حقوق اجتماعی هر فرد چیست و همچنین چه وظایفی در قبال جامعه دارد.

شهروندی

فعالیت ۲۵: در زندگی اجتماعی امروزی، بیشتر ما شهرنشین شده‌ایم، اما شهرنشینی همان شهروندی نیست. در مورد این موضوع در گروه‌های کلاسی گفت‌وگو کنید.

فعالیت در
کلاس

۱- این فعالیت برگرفته از کتاب «حلقه‌های سلامت کودکان و زمین ما» نوشته مینو طاهری و زری آقاجانی از انتشارات مدرسه است.
۲- برای تهیه کمپوست خانگی - بهداشتی به کتاب کنترل بهداشت و ایمنی محیط مراکز پیش از دبستان (۲۱۰۳۱۴) پایه دهم مراجعه شود.

شهروندی مبتنی بر داشتن دو رکن مسئولیت و مشارکت است. بنابراین، درک و عمل ما نسبت به این دو رکن است که، میزان شهروندی هر یک از ما را نشان می‌دهد و فرقی نمی‌کند که در کجا زندگی می‌کنیم. **شهروند** کسی است که در یک کشور زندگی می‌کند و **شهروندی** شناخت درست از زندگی اجتماعی و درک دوسویه از حقوق خود و دیگران است. عمل مبتنی بر این درک، شامل شناخت مسئولیت‌ها و وظایف از یک طرف و مشارکت‌پذیری از طرف دیگر است.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۲۶: در گذشته، امکانات و نوع روابط باعث زندگی شهری می‌شد. امروزه با حضور فناوری و تأثیر آن در ارتباطات، جنس روابط تغییر کرده است. با هم‌گروه‌های خود درباره سؤال زیر به منابع علمی مراجعه کنید و نتیجه را به صورت بروشور ارائه دهید: «آیا با توجه به تغییر نیاز انسان‌ها در برقراری ارتباط، هنوز هم به زندگی شهری نیاز است؟»

ضرورت‌های شهروندی

داشتن زندگی سالم و بانشاط در جامعه امروزی تا حد زیادی مستلزم درک مفهوم شهروندی و ضرورت‌های آن است. بسیاری از مردمی که در جامعه رفتارهای نادرستی دارند، در واقع، شهروندان خوبی نیستند. در باره اهمیت و ضرورت شهروندی به چند نکته می‌توان اشاره کرد:

- نظم و سلامت زندگی اجتماعی امروز در گرو شناخت و درک مفهوم شهروندی است. هر قدر مردم به ارکان شهروندی یعنی مسئولیت‌پذیری و مشارکت فعال، متعهد و پایبند باشند، زندگی اجتماعی بهینه و مطلوب‌تری خواهند داشت.
- شهروندی همگان را در برابر جامعه مسئول می‌کند. شهروندی، نوعی قرارداد اجتماعی برای انسجام و پایداری جامعه است. همه در برابر آن مسئولیت یکسان دارند و هیچ‌کس مستثنی نیست.
- شهروندی، مشارکت همه اعضای جامعه را طلب می‌کند و همه را پاسخ‌گو و متعهد بار می‌آورد.
- شهروندی، کارکردی دوسویه دارد: از یک طرف، حقوق افراد جامعه را در چارچوب قانون روشن می‌سازد. از طرف دیگر، مسئولیت‌های فردی و اجتماعی را تعیین می‌کند.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۲۷: متن زیر را بخوانید^۱ و سپس در مورد آن گفت‌وگو کنید. در شورای آموزشی هنرستانی تصمیم‌گرفته شد برای نظافت کلاس‌ها از هنرجویان استفاده شود. روز بعد به تعداد کلاس‌ها جارو تهیه و از هنرآموزان خواسته شد تا قانون نظافت کلاس‌ها را برای هنرجویان خود توضیح بدهند. بعد از گذشت چند روز از اجرای قانون، هنرجویان اعتراض کردند. آنها می‌گفتند: «مگر ما خدمتکار مدرسه ایم!...» به دنبال آن، اعتراض والدین شروع شد. بالأخره طرح به همین سادگی کنار گذاشته شد.

پس از گذشت مدتی و با بازگشت آرامش به مدرسه، در پایان یک روز کاری یکی از هنرآموزان جارو را به کلاس برد و مشغول نظافت کلاس شد. چند لحظه بعد بعضی از هنرجویان هم داوطلب شدند، اما هنرآموز تلاش می‌کرد تا سهم عمده نظافت بر عهده خودش باشد. به تدریج جارو در کلاس ماند. بعد

۱ - این متن برگرفته از خاطرات یکی از نویسندگان همین کتاب است.

از هر فعالیتی، کلاس با مساعدت هنرجویان داوطلب تمیز می‌شد. رفته‌رفته همه گروه‌های کلاسی راغب شدند تا بعد از هر فعالیت، بخش مربوط به خود را تمیز کنند. پس از مدتی هر گروه با همکاری والدین خود جاروی کوچکی به کلاس آوردند.

- ۱ با هم‌گروه‌های خود در مورد این خاطره گفت‌وگو کنید.
- ۲ یک فعالیت محیط‌زیستی را برای کلاس خودتان انتخاب کنید.
- ۳ پس از در میان گذاشتن آن با مسئولین مدرسه، همراه با هنرآموز خود، طرح را اجرا کنید.
- ۴ در حین اجرای طرح مرتب با دوستان خود جلسه بگذارید و چالش‌های طرح را بررسی کنید.
- ۵ در پایان هر ماه گزارشی را در کلاس ارائه کنید.

فعالیت ۲۸: شما به‌عنوان هنرجویان رشته تربیت کودک، با ورود به سایت وزارت کشور نحوه تأسیس سازمان مردم‌نهاد (سمن یا N.G.O) را جست‌وجو کنید و با توجه به رشته درسی تان فعالیت‌هایی برای کودکان شهرتان پیشنهاد دهید و فهرست آنها را تهیه کنید. پس از اولویت‌بندی آنها، متناسب با نیاز کودکان شهر خود، آنها را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

هدف توانمندسازی ۸ - ۴: فعالیت‌های آموزشی برای پرورش احترام به حقوق شهروندی طراحی و اجرا کند.

حقوق شهروندی

یکی از ویژگی‌های شهروند خوب این است که حقوق فردی و اجتماعی خود را می‌شناسد، از آن دفاع می‌کند و به حقوق دیگران هم احترام می‌گذارد. حقوق شهروندی در چند اصل از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مورد توجه قرار گرفته است. بر مبنای این اصول، «منشور حقوق شهروندی»، توسط دولت تدوین و ارائه شده است. حقوق موردنظر در این منشور شامل ۲۲ نکته است. به مواردی از حقوق شهروندی، که شامل کودکان نیز می‌شود، اشاره می‌کنیم:

- ۱ حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی؛
- ۲ حق کرامت و برابری انسانی؛
- ۳ حق آزادی اندیشه و بیان؛
- ۴ حق رفاه و تأمین اجتماعی؛
- ۵ حق آموزش و پژوهش؛
- ۶ حق محیط‌زیست سالم و توسعه پایدار؛
- ۷ حق صلح، امنیت و اقتدار ملی.

شهروند دنیای امروز

به یاد بیاوریم که:

- من یک انسانم.

- من در خانواده‌ای به دنیا آمده‌ام و زندگی می‌کنم.

- من به جامعه‌ای تعلق دارم.

- من عضوی از بشریت و جامعه جهانی هستم.

- من در این هستی بی‌کران آفریده‌ای از مخلوقات خداوندم.

اینکه می‌گویند انسان شگفت‌انگیزترین پدیده هستی است، سخنی کاملاً بجا و درست است. همان قدر که دنیای بیرون انسان، گسترده و پیچیده است، دنیای درون او هم پررمز و راز است. یک انسان سالم باید بتواند رابطه‌ای مثبت بین دنیای درون و بیرون خود ایجاد کند. هریک از ما، هر اندازه که از دنیای درون، بیرون می‌آییم به محیط و به مردم نزدیک‌تر می‌شویم. ما زمانی خواهیم توانست از موقعیت‌های زندگی لذت ببریم که هم احساس تعلق خاطر به دیگران داشته باشیم و هم با حساسیت و تعهد رفتار کنیم.

در نگاهی کلی، همه ما ساکن کره خاکی هستیم و شهروند جهانی محسوب می‌شویم. شهروند دنیای امروز زیر سقف بزرگی زندگی می‌کند، سرنوشتش به دیگران گره خورده است و رفتار و سبک زندگی او و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، در کل جهان تأثیرگذار است. یک شهروند آگاه می‌پذیرد که انسان‌ها متفاوت‌اند، اما این تفاوت‌ها مانع برخورداری آنان از حقوق شهروندی نمی‌شود. هرگونه نابرابری، تبعیض، تحقیر، بهره‌کشی و سوءاستفاده از انسان‌ها در هر سن و سالی و با هر نژاد و قومیتی، ناروا و توجیه ناشدنی است. همچنین، همه حکومت‌ها و جوامع وظیفه دارند حقوق کودکان را رعایت و از آن دفاع کنند.

فعالیت ۲۹: متن زیربخشی از کتاب «دوران صلح» است،^۱ آن را بخوانید.

به یک گروه صلح بپیوندیم.

از آنچه در دنیای پیرامون ما می‌گذرد، آگاهی یابیم.

از شیوه‌های گوناگون زندگی و اندیشیدن آشنا شویم.

در تصمیم‌هایی که والدین، آموزگاران، اعضای شوراها، سیاستمداران و... از جانب ما می‌گیرند، دخالت کنیم.

اما پیش از همه...

خودمان را بشناسیم.

بفهمیم چرا چنین می‌اندیشیم و باور داریم و چرا چنین احساس و رفتار می‌کنیم.

بیاموزیم چگونه گوش بدهیم،

و چگونه به همه چیز از دیدگاه دیگری بنگریم.

بیاموزیم در زندگی چگونه مشکلات را از راه‌های مسالمت‌آمیز حل کنیم.

پیش از همه...

زیرا صلح از ما آغاز می‌شود.

در حیات خلوت خانه ما.

با دوستان هم‌گروه خود برای درک تأثیرگذاری مردم جهان بر همدیگر، فعالیتی در قالب نمایش یا هر کار عملی دیگر، طراحی و آن را در کلاس اجرا کنید.

روش‌هایی برای آموزش حقوق شهروندی به کودکان

روش‌های آموزش حقوق شهروندی عبارتند از:

- تقویت مهارت‌های ارتباطی، مشارکت و کار گروهی؛
- ایجاد موقعیت‌هایی برای آشنایی عملی و تمرین حقوق شهروندی؛
- تعیین قوانین ساده برای موقعیت‌های گوناگون، مانند: تمیز نگهداشتن محیط، رعایت نوبت در صحبت کردن، احترام به دیدگاه مخالف، اجتناب از خشونت و...؛
- آشنا کردن کودکان با فعالیت‌های جمعی و گروهی مانند: گروه‌های مردمی و مؤسسات خیریه؛
- سهیم کردن کودکان در فعالیت‌های مرتبط با شهروندی؛
- ساده‌سازی آموزش‌های حقوق شهروندی (کارتون، پویانما، نمایش، شعر و سرود)

فعالیت ۳۰: همراه با هنرآموز خود به یک مرکز پیش از دبستان بروید. برای کودکان منشور حقوق کودک را بخوانید و در مورد آن گفت‌وگو کنید. از کودکان بخواهید تا با توجه به موضوع مورد علاقه خود نقاشی بکشند. همراه با کودکان نمایشگاه نقاشی با موضوع «حقوق کودکان» برگزار کنید. با هماهنگی مسئولین مرکز، زمانی را برای بازدید از نمایشگاه به اولیا اختصاص دهید. برای آن روز همراه با کودکان می‌توانید نمایشی با موضوع «حقوق کودک» اجرا کنید.

فعالیت برای کودکان

فعالیت ۳۱: با هم‌گروه‌های خود تأثیرگذارترین سازمان مردم‌نهاد (NGO) شهرتان را شناسایی کنید. نقش این سازمان مردم‌نهاد را در تحولات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بررسی کنید. همراه با هنرآموز از آن سازمان مردم‌نهاد بازدید و از آن سازمان به صورت رسمی قدردانی کنید.

فعالیت در کلاس

تمرین کنید

- ۱ فعالیتی برای پرورش آداب اجتماعی - اخلاقی کودک طراحی و اجرا کنید.
- ۲ فعالیتی برای پرورش آموزه‌های دینی، ملی و مناسبت‌های اجتماعی کودک طراحی و اجرا کنید.
- ۳ فعالیتی برای توسعه احترام به محیط‌زیست کودک طراحی و اجرا کنید.
- ۴ فعالیتی برای پرورش احترام به حقوق شهروندی طراحی و اجرا کنید.
- ۵ طرحی برای ارائه آموزه‌های دینی و ملی در مدرسه، که در آن همه عوامل، مانند مدیر، هنرآموزان، هنرجویان، والدین و افراد مرتبط دیگر تأثیرگذارند، تنظیم کنید.
- ۶ پیشنهادهایی برای برگزاری بهتر و مؤثرتر مناسبت‌ها در مدرسه خودتان ارائه دهید. بهتر است این کار را گروهی انجام دهید.
- ۷ مسائل زیست‌محیطی مدرسه خودتان را از نظر آلودگی‌ها بررسی کنید. ضمن بحث درباره آنها، راهکارهایی برای بهبود وضعیت ارائه دهید.
- ۸ برای آموزش حقوق شهروندی به کودکان، پوستری متناسب با سطح سنی آنان طراحی کنید.

خود ارزیابی				
واحد یادگیری: پرورش آگاهی کودک از فرهنگ جامعه				
درس: پرورش مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک				
این کاربرد برای ارزیابی مهارت‌های شما در واحد یادگیری پرورش آگاهی کودک از فرهنگ جامعه تهیه شده است. در هر سؤال بیشترین امتیاز سه و کمترین امتیاز یک است. براین اساس خود را ارزیابی نمایید و به خود امتیاز دهید.				
ردیف	موارد			
۱	۲	۳		
۱			تا چه حد می‌توانید برای پرورش آداب اجتماعی - اخلاقی کودک، فعالیت طراحی و اجرا کنید؟	
۲			تا چه حد می‌توانید برای پرورش آموزه‌های دینی، ملی و مناسبت‌های اجتماعی کودک، فعالیت طراحی و اجرا کنید؟	
۳			تا چه حد می‌توانید برای توسعه احترام به محیط‌زیست کودک، فعالیت طراحی و اجرا کنید؟	
۴			تا چه حد می‌توانید برای پرورش احترام به حقوق شهروندی، فعالیت طراحی و اجرا کنید؟	

ارزشیابی شایستگی پرورش آگاهی کودک از فرهنگ جامعه

<p>شرح کار: طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای پرورش آداب اجتماعی - اخلاقی با استفاده از گردش علمی، قصه و... طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای پرورش آموزه های دینی، ملی و مناسبت های اجتماعی از طریق استفاده از گردش علمی، قصه و... طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای توسعه احترام به محیط زیست از طریق گردش علمی، فعالیت های هنری و... طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای پرورش احترام به حقوق شهروندی از طریق داستان، نمایش، نقاشی و... طراحی و اجرای هر فعالیت با توجه به موارد زیر انجام می شود:</p>		
نام فعالیت:	نوع فعالیت:	هدف فعالیت:
زمان فعالیت:	مکان فعالیت:	وسيله و ابزار مورد نیاز:
سن کودکان:	تعداد کودکان:	تعداد مربی و مربی یار:
تعداد مربی و مربی یار:	روش کار:	
<p>استاندارد عملکرد: پرورش آگاهی کودک از فرهنگ جامعه براساس دستورالعمل های وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور شاخص ها: پرورش آداب اجتماعی - اخلاقی (سلام کردن، تشکر کردن و...) پرورش آموزه های دینی و ملی (شکر کردن، آشنایی با بزرگان دینی و...) و مناسبت های اجتماعی (آشنایی با نوروز، اعیاد مذهبی و...) توسعه احترام به محیط زیست (پرورش گیاهان و مراقبت از گیاهان، تمیز کردن محیط زیست و...) پرورش احترام به حقوق شهروندی (استفاده از امکانات آموزشی و اوقات فراغت، خراب نکردن وسایل)</p>		
<p>شرایط انجام کار: طراحی و اجرای فعالیت های آموزشی در کارگاه هنرستان با توجه به شرایط زیر: مکان: مرکز آزمون زمان: ۴۰ دقیقه (برای هر مرحله ده دقیقه) مواد و تجهیزات و ابزار: لوازم التحریر و وسایل هنری استاندارد و سایر شرایط: منابع علمی و آموزشی معتبر و استانداردهای آموزشی موجود در آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی (ابزار و تجهیزات: لوازم اداری مناسب - لوازم هنری اسناد: دستورالعمل های سازمان بهزیستی، جدول رشد عاطفی اجتماعی طبق منابع معتبر منابع: کتب آموزشی مرتبط - سی دی های آموزشی</p>		
<p>معیار شایستگی:</p>		
ردیف	مرحله کار	حداقل نمره قبولی از ۳
۱	پرورش آداب اجتماعی - اخلاقی	۱
۲	پرورش آموزه های دینی، ملی و مناسبت های اجتماعی	۲
۳	توسعه احترام به محیط زیست	۲
۴	پرورش احترام به حقوق شهروندی	۲
	<p>شایستگی های غیرفنی، ایمنی، بهداشت، توجهات زیست محیطی و نگرش: شایستگی های غیرفنی: یادگیری، مسئولیت پذیری ایمنی: رعایت استانداردهای بهداشتی موجود در آیین نامه های بهزیستی - رعایت نکات ایمنی در به کارگیری ابزار و تجهیزات بهداشتی بهداشت: رعایت نکات بهداشتی در انجام فعالیت ها توجهات زیست محیطی: رعایت بهداشت و سالم سازی محیط - صرفه جویی در وسایل مصرفی نگرش: احترام گذاشتن به فرهنگ و دین و محیط زیست و انسان ها، رعایت صرفه جویی هنگام استفاده از مواد، احترام به محیط زیست</p>	
	<p>میانگین نمرات</p>	
	<p>* حداقل میانگین نمرات هنرجو برای قبولی و کسب شایستگی ۲ می باشد.</p>	

پودمان ۵

پرورش مشارکت کودک در فعالیت‌ها

مشارکت فعال کودک در طراحی و اجرای فعالیت‌ها، از آنها یادگیرندگان مادام‌العمر می‌سازد.

زمان: ۶۰ ساعت (نظری ۲۴ ساعت + عملی ۳۶ ساعت)

واحد یادگیری ۵

پرورش مشارکت کودک در فعالیت‌ها

استاندارد عملکرد

پرورش مشارکت کودک در فعالیت‌ها، بر اساس منابع معتبر علمی و آموزشی وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور.

شایستگی‌های فنی:

- ۱ توسعه مشارکت کودک در فعالیت‌ها؛
- ۲ توسعه مسئولیت‌پذیری کودک در فعالیت‌های اجتماعی؛
- ۳ توسعه ایفای نقش‌های گروهی.

شایستگی‌های غیر فنی:

- ۱ مسئولیت‌پذیری؛
- ۲ شرکت در اجتماعات و فعالیت‌ها؛
- ۳ مهارت گوش دادن.

هدف توانمندسازی ۱-۵: مشارکت کودک در فعالیت‌ها را توضیح دهد.

توسعه مشارکت کودک در فعالیت‌ها

به تصاویر زیر نگاه کنید.

شکل ۱- بازی مشارکتی

فعالیت ۱: با توجه با تصاویر بالا، با هم گروه‌های خود گفت‌وگو کنید و نتیجه را ارائه دهید.

- ۱ کدام فعالیت برای کودک خوشایند و کدام ناخوشایند است؟
- ۲ مربی در کاهش مشکلات کودکان در بازی‌های مشارکتی چه نقشی می‌تواند داشته باشد؟

فعالیت در کلاس

وقتی از مشارکت صحبت می‌کنیم، مجموعه‌ای از فعالیت‌های اجتماعی به ذهن می‌رسد، اما در بحث از مشارکت، باید به جنبه‌های فردی آن هم توجه کرد. در واقع، مشارکت از این جهت که امکان تعامل فرد با گروه را فراهم می‌آورد اهمیت دارد، اما از سوی دیگر بخشی از نیازهای روانی ما را تأمین می‌کند. نیاز ما

انسان‌ها به هم فقط با هدف کمک به یکدیگر نیست، بلکه بودن در کنار دیگران، نیاز درونی ماست. ما هر اندازه در بین جمع باشیم، با اطرافیان ارتباط مؤثر برقرار کنیم، در گروه‌ها نقش فعال داشته باشیم و در فعالیت‌های اجتماعی شرکت کنیم، از شخصیت متعادل‌تری برخوردار خواهیم شد.

تعریف مشارکت

بر این اساس مشارکت کودک در فعالیت‌های آموزشی عبارت است از فراهم آوردن امکان حضور فعالانه کودک در جمع و آماده‌سازی زمینه‌های یاری، همیاری و تعاون وی با دیگران و سهمی شدنش در تجربه‌های اجتماعی گوناگون. در این تعریف هم به جنبه روانی و هم به جنبه اجتماعی مشارکت توجه شده است. به عبارت دیگر، مشارکت از یک نیاز فردی شروع می‌شود و سپس با فعالیت‌هایی تعاملی و مشترک با دیگران گسترش می‌یابد.

فعالیت ۲: در گروه‌های کلاسی در موارد زیر گفت‌وگو کنید:

یکم - نمونه‌ای از تجربه «تنهایی» برای اعضای گروه توصیف کنید.

دوم - دنیایی را تصور کنید که انسان‌ها تنها هستند و نمی‌توانند با هم ارتباط برقرار کنند. هر کدام با چند جمله احساس خود را از چنین دنیایی بیان کنید.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۳: با راهنمایی هنرآموز کلاس، هر گروه موضوعات مورد علاقه خود را از پودمان‌های قبلی انتخاب و محتوای آن را به صورت مشارکتی بین اعضا تقسیم کنید.

□ هر گروه برای ارائه موضوع خود از روش‌هایی مانند بازی، نمایش، فیلم، داستان خوانی استفاده کنید.

فعالیت در کلاس

اهمیت مشارکت کودک در فعالیت‌های آموزشی

شکل ۲ - کار گروهی

فعالیت ۴: در کنار گروهی از کودکان فعالیتی مشترک شبیه آنچه در شکل ۲ می‌بینید (مثلاً ساخت یک کاردستی یا درست کردن یک جورچین) برنامه‌ریزی کنید. از کودکان بخواهید برای این کار تقسیم وظایف کنند. سپس ترتیبی داده شود که پس از مشخص شدن وظایف، هر عضو به انجام دادن وظیفه‌اش پایبند باشد.

مشارکت در کودکی زمینه‌ساز آشنایی با کارکردهای مشارکت در مراحل دیگر زندگی و همچنین به دست آوردن درک بهتر از مفهوم شهروندی^۱ است.

در اهمیت مشارکت کودک می‌توان به نکات زیر اشاره کرد:

۱ فراهم کردن فرصت برای ابراز وجود کودک؛

۲ ایجاد فرصت برای الگوگیری از طریق مشاهده؛

۳ یادگیری رفتارهای اجتماعی و سازگاری با یکدیگر؛

۴ افزایش توانایی‌های کودک؛

۵ تقویت احساس مفید بودن بین کودکان؛

۶ افزایش تجربه‌های یادگیری؛

۷ ایجاد آمادگی برای آموزش‌های شهروندی.

فعالیت ۵: ضمن هماهنگی با مسئولین مرکز پیش از دبستان، برنامه یک روزه آشپزی با کودکان را ترتیب دهید و با رعایت موارد زیر آن را اجرا کنید.

۱ با کودکان در باره موضوع آشپزی گفت‌وگو کنید.

۲ خوراکی‌هایی مثل تهیه انواع سالاد مانند سالاد ماکارونی و سالاد میوه را به کودکان پیشنهاد دهید.

۳ با توجه به نوع علاقه کودکان به خوراکی‌ها، گروه‌های آشپزی را تشکیل دهید.

۴ در پایان برنامه، با کودکان درباره مشارکت و اینکه چه احساسی دارند؛ گفت‌وگو کنید.

عوامل موثر در مشارکت

شکل ۳- ورزش کودکان

فعالیت ۶: با توجه به شکل ۳، صفحه قبل، در گروه‌های کلاسی درباره موانع مشارکت و عوامل مؤثر در مشارکت گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس گزارش دهید.

مهم‌ترین عوامل بازدارنده یا تقویت‌کننده مشارکت کودکان در نمودار زیر نشان داده شده است:

نمودار ۱- عوامل مؤثر در مشارکت کودکان

۱ آموزه‌های خانواده: سبک تربیتی والدین تأثیر قابل توجهی در افزایش و کاهش مشارکت کودک دارد. برخی از آموزه‌های والدین می‌توانند تقویت‌کننده و برخی بازدارنده مشارکت باشند. برای مثال فرصت دادن به کودک در انجام دادن مسئولیت‌های شخصی و تقویت روحیه همدلانه کودک در فعالیت‌های روزانه باعث افزایش مشارکت او خواهد شد، درحالی که پاسخ دادن به همه خواسته‌های کودک، تهیه انواع امکانات برای او و اصرار بر حق به جانب بودن کودک در همه شرایط، مشارکت کودک را کاهش می‌دهد.

۲ تیپ شخصیتی کودک: خلق و خوی کودکان با یکدیگر متفاوت است. کودکان بر اساس ویژگی‌های ژنتیکی و همچنین تربیت خانوادگی، ممکن است درون‌گرا یا برون‌گرا، فعال یا منفعل، رهبر یا پیرو و اجتماعی یا گوشه‌گیر باشند. توجه به این نکته مربیان را کمک می‌کند تا از وضعیت کودک درک بهتری داشته باشند؛ مثلاً از هر کودکی نمی‌توان انتظار داشت که همیشه پیرو باشد یا همیشه نقش رهبری را بر عهده بگیرد.

۳ انتظارات سنی: سن کودک هم بر مشارکت او تأثیر دارد. اگر توقعات و انتظارات والدین و مربیان متناسب با سن کودک باشد، زمینه برای مشارکت تسهیل خواهد شد. کودک سه ساله‌ای که به یک اسباب‌بازی علاقه خاصی دارد، شاید به راحتی نپذیرد که برای بازی با آن با کودک دیگری شریک شود، اما یک کودک پنج ساله با این موضوع راحت‌تر کنار می‌آید. در کنار ویژگی‌های سنی، گاهی لازم است به تأثیر جنسیت هم توجه کرد. به‌طور معمول باورهای رایج باعث می‌شود که از دخترها انتظار مشارکت بیشتری داشته باشند اما

شکل ۴- نقاشی گروهی

والدین می‌توانند با اتخاذ راه‌های مناسب هر دو گروه را به مشارکت ترغیب نمایند.

۴ تجربه‌های پیشین: گاهی کودک در شرایطی است که از کنار کودکان دیگر بودن و ارتباط و مشارکت داشتن، تجربه‌ای مثبت ندارد. مثلاً در چند تجربه اجتماعی، کودک مورد اذیت یا پرخاشگری قرار گرفته است. در مورد چنین کودکانی، باید حوصله بیشتری به خرج داد تا آنان در فرصت‌های جدیدی تجربه‌های مثبت به دست آورند (شکل ۴).

فعالیت ۷: درباره روش‌های جذب و تقویت مشارکت در کودکانی که تجربه‌های پیشین آنها منفی بوده است در گروه‌های کلاسی گفت‌وگو کنید و پیشنهادهای خود را ارائه دهید.

۵ توجه به انگیزه‌ها: کودکان در وضعیت طبیعی به رفتارهای اجتماعی و مشارکت تمایل نشان می‌دهند. در عین حال، بیشتر آنان در سطوح گوناگون به انگیزه‌ها یا تقویت‌کننده‌هایی نیاز دارند. به عبارت دیگر، محیط کودکان باید طوری باشد که آنها از مشارکت و با هم کار کردن لذت ببرند. والدین، مربیان، اطرافیان و همه عوامل محیطی دیگر می‌توانند در رفتار مشارکتی کودک نقش مثبت یا منفی داشته باشند. طبق نظریه یادگیری اجتماعی بندورا، یادگیرندگان از طریق مشاهده رفتار دیگران (الگوبرداری)^۱ به یادگیری می‌پردازند. بنابراین، «مشاهده» هم می‌تواند نقش تقویت‌کننده داشته باشد.

فعالیت ۸: با هماهنگی هنرآموز و مسئولین مرکز پیش از دبستان و مشارکت والدین، فعالیت گروهی با هدف دیدار از یک نانوایی برنامه‌ریزی شود. اگر نانوایی در همان محله وجود دارد، همراه با کودکان به آنجا بروید. در مغازه نانوایی از کودکان بخواهید تا فقط به آنچه گروه نانو انجام می‌دهند، نگاه کنند. پس از اتمام زمان مشاهده دقیق، به کودکان فرصت دهید تا سؤالات خود را با گروه نانو مطرح کنند. در پایان برنامه از کودکان با نان تازه پذیرایی کنید. در مرکز، چند فعالیت مانند کشیدن نقاشی گروهی یا اجرای نمایش گروهی از فعالیت‌های گروه نانوایی پیشنهاد دهید. پس از تمام شدن فعالیت‌ها، درباره اینکه «اگر یک قسمت از کار نانو غیرفعال شود، چه اتفاقی می‌افتد؟» با کودکان گفت‌وگو کنید و نتیجه را ارائه دهید.^۲

هدف توانمندسازی ۲-۵: فعالیت‌های آموزشی برای پرورش مشارکت کودک در برنامه‌های آموزشی طراحی و اجرا کند.

روش‌های مشارکت کودک

فعالیت ۹: در گروه‌های کلاسی در مورد تجربه‌های زیر گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

- ۱ مراقبت از بیمار
- ۲ تجربه مراقبت از گل و گیاه
- ۳ همدلی با دوست یا یکی از هم کلاسی‌ها که یکی از نزدیکان خود را از دست داده است.

۱- برای کسب اطلاعات بیشتر در مورد نظریه یادگیری اجتماعی الگوبرداری به پودمان ۱ همین کتاب مراجعه شود.
۲- این یک فعالیت پیشنهادی است. هنرآموز می‌تواند با هماهنگی با هنجریان، فعالیتی مشابه با توجه به امکانات طراحی و اجرا کند. مثلاً برای برگزاری روز کودک، کلاس را با مشارکت یکدیگر آماده سازند و نمایشگاهی تشکیل دهند. سپس کارت دعوت برای والدین و مربیان برای بازدید درست کنند.

برای مشارکت دادن کودکان در فعالیت‌ها روش‌هایی وجود دارد که مهم‌ترین آنها در نمودار ۲ نشان داده شده است:

نمودار ۲- روش‌های مشارکت کودک در فعالیت‌ها

۱ فراهم کردن تجربه‌های مثبت با هم بودن:

گاهی ساده‌ترین کار برای مشارکت، زمینه‌سازی برای تجربه‌های مثبت با هم بودن است. البته باید مراقب جوّ عمومی مراکز پیش دبستانی بود تا کنار هم بودن کودکان برای آنان پیامدهای منفی نداشته باشد. مواردی می‌توانند به پیامدهای منفی کنار هم بودن دامن بزنند و میل به مشارکت را کاهش دهند، از جمله:

- خشک و کسل کننده بودن محیط؛
  - توجه خاص داشتن به بعضی از کودکان و رفتار تبعیض آمیز بین آنها؛
  - بی‌اطلاعی از رویدادهای درون گروهی، (مثلاً کودکی که توسط کودکی دیگر اذیت می‌شود)؛
  - قوانین و چارچوب‌های رفتاری تحمیلی و نامناسب؛
  - انتظارات زیاد و نابجا داشتن از فعالیت‌های آموزشی؛
- برای آنکه کودکان از با هم بودن تجربه‌های مثبتی داشته باشند، لازم است مربی روش‌های متنوع آموزشی را به کار ببندد، به همه کودکان توجه کند، بر رویدادها و روابط درون گروهی کودکان اشراف داشته باشد و در همه حال با محبت و ملایمت و آرامش رفتار کند.

۲ ایجاد موقعیت‌های مهرورزی و همدلی:

همان‌گونه که در مورد بزرگسالان نشان دادن دوستی و همدلی به مشارکت کمک می‌کند، در مورد کودکان نیز وجود زمینه‌های مهرورزی و همدلی، علاوه بر آنکه تجربه‌های مثبت با هم بودن را تقویت می‌کند، میل به کار گروهی و همکاری را افزایش می‌دهد. در واقع، زمانی که از کودکی می‌خواهیم مراقب دوست بیمار

خود باشد یا به یکی از دوستانش در انجام دادن کاری کمک کند یا همهٔ کودکان فعالیتی را با کمک هم انجام دهند، آنان را به دوستی و همدلی هم فراخوانده‌ایم.

فعالیت برای
کودکان

فعالیت ۱۰: موقعیت زیر را مطالعه کنید و موارد آنها را انجام دهید.

(الف) رفتار همدلانه را شناسایی کنید.

«روز اولی که دخترم به پیش‌دبستانی رفت، دختر کوچکی میان بچه‌ها دیده می‌شد که پوست صورتش کمی قرمز بود و دستکش سفیدی در دست داشت. مادرش در طول تمام بازی‌ها و برنامه‌های آشنایی کودکان با مربیان و فضای پیش‌دبستانی، همراه او بود. نگاه‌های خاصی از طرف والدین به دختر کوچک می‌شد، اما بیشتر کودکان به راحتی با او بازی می‌کردند. چند نفری از مادرها نگران بودند که مبدا کودک، بیماری واگیرداری داشته باشد.

وقتی کودکان برای خوردن خوراکی میان وعده دور هم جمع شدند، مربی آن دختر کوچک و مادرش را، به سایر کودکان معرفی کرد، و راجع به بیماری مزمن او توضیح داد و اینکه چگونه کودکان دیگر می‌توانند هنگام بازی از دوستانشان مراقبت کنند. آن روز بیشتر کودکان با دختر کوچک بازی کردند.»

(ب) در گروه‌های کلاسی، بازی‌هایی طراحی کنید تا کودکان بتوانند تجربهٔ همدلی و مشارکت خود را به یکدیگر نشان دهند.

۳ فرصت دادن برای ابراز وجود:

یکی از مهم‌ترین عوامل اعتمادبه‌نفس و خودپنداره مثبت در کودکان، فرصت دادن به آنها برای ابراز وجود است. مثلاً کودکی که بتواند از خود بگوید و توانایی‌هایش را نشان بدهد، از مشارکت بیشتر استقبال خواهد کرد.

نکته

یکی از ظرایف تربیتی، حساسیت داشتن مربی نسبت به کودکانی است که نمی‌خواهند دیده شوند یا نمی‌دانند چگونه ابراز وجود کنند. یکی از بزرگ‌ترین کارهای مربی این است که به کودک اعتمادبه‌نفس دهد. اولین گام این کار بزرگ، فرصت ابراز وجود است.

۴ تمرین برنامه‌ریزی:

لازم است در موقعیت‌هایی به کودکان فرصت دهیم تا در برنامه‌ریزی نقش داشته باشند. برنامه‌ریزی می‌تواند از امور روزانهٔ کلاس شروع شود و در مواردی با فعالیت‌های خاص، (مثلاً برنامه‌ریزی برای یک جشن، ساخت یک ماکت، پرورش گیاهان و غیر آنها) گسترش یابد.

۵ طراحی فعالیت‌های جذاب و برانگیزاننده:

برنامه‌های مشارکتی در صورتی که جنبهٔ نمایشی و کلیشه‌ای داشته باشند، کارایی چندانی نخواهند داشت. بازی یا تفریح گروهی و حتی فعالیت‌های گروهی نیز اگر تکراری و یکنواخت باشند، حس و حال مشارکت را تضعیف خواهند کرد. یکی از ظرافت‌های مشارکت، وجود برنامه‌هایی است که جذاب، خلاقانه و تحریک‌کننده باشند. استفاده از فعالیت‌های هنری متنوع، گردش علمی جذاب، بازی‌های گروهی فعال و شاد و امثال آنها، روش‌های مؤثری برای مشارکت کودکان در برنامه‌های آموزشی محسوب می‌شوند.^۱

۱- برای کسب اطلاعات بیشتر به کتاب «پرورش مهارت‌های ارتباطی و مشارکتی» پایهٔ یازدهم مراجعه کنید.

فعالیت ۱۱: از رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل است که فرمود: در بهشت جایی است که به آن خانه شادی گفته می‌شود. هیچ کس به آن خانه وارد نمی‌شود، مگر آنکه موجب شادی کودکان شده باشد.^۱ کودکان در نخستین روزهای مهد کودک شاداب و مشتاق هستند، اما پس از مدتی این احساس خوشایند به ناخوشایندی تبدیل می‌شود و هر روز که می‌گذرد، سایه‌ای از ترس و اضطراب بر آنها چیره می‌گردد. در برخی از مهدکودک‌ها فعالیت‌های رقابتی جای فعالیت‌های دوستانه و همدلانه را گرفته و کتاب‌های آموزشی بعضی از ناشران ناآگاه به آموزش کودکان پیش از دبستانی نیز جایگزین فعالیت‌های جذاب، برانگیزاننده، مشارکتی، همدلانه و... شده است. با توجه به مطالب بالا، فهرستی از تجربه‌های غیرسازنده و سازنده از فعالیت‌های مربیان و والدین خود را ارائه دهید و در صورت تمایل برخی از آنها را با هم گروه‌های خود در میان بگذارید.

۶ یاری یک‌سویه:

وقتی از کودکی می‌خواهیم که مداد یا وسیله دیگری را به دوستش قرض بدهد، به دوست آسیب‌دیده‌اش کمک کند تا از پله بالا رود، برای دوست بیمارش لیوان آب بیاورد تا دارویش را بخورد و موارد مشابه دیگر، نمونه‌هایی از یاری یک‌سویه روی داده است. مربی حساس و موقعیت‌شناس می‌تواند چنین فرصت‌هایی را برای کودکان فراهم آورد تا حس مشارکت آنان را تقویت کند. (شکل ۵)

شکل ۵ - یاری یک‌سویه

۷ یاری دوسویه (تعاملی):

زمینه‌های متعددی وجود دارد که می‌توان با بهره‌گیری از آنها کودکان را به همکاری متقابل ترغیب کرد. انواع بازی‌ها و فعالیت‌های گروهی و مشترک، مانند نقاشی یا کاردستی گروهی، ساخت و سازهای گروهی با وسایلی مانند روی هم چیدنی، چوب، خمیر، و سفال، زمینه‌ساز یاری دوسویه، کودکانند.

۸ تعیین قوانین و راهنمایی:

انسان در هر سنی به نوعی نیاز به راهنمایی دارد. قوانین، ضمن آنکه چارچوب‌های هر کاری را مشخص می‌کنند، می‌توانند راهنما هم باشند. وقتی قانون می‌گذاریم که «بدون اجازه به وسایل دیگران دست نزنیم» در واقع، هم چارچوبی برای تعامل اجتماعی تعیین کرده‌ایم و هم، کودکان در جهت رفتار درست راهنمایی شده‌اند.

۹ تمرین احترام متقابل:

رعایت احترام متقابل نقش مؤثری در مشارکت دارد. لازم نیست مراتب ادب و احترام آموزش داده شود، اما می‌توان شرایطی ترتیب داد تا الگوهای احترام متقابل نمایش داده شود، مثلاً رعایت ادب، تشکر، حق تقدم، تعارف در حد معقول، پذیرایی، عذرخواهی و مواردی از این قبیل، می‌توانند جزء رفتارهای عادی و همگانی باشند.

۱۰ ارائه الگوهای درست:

گاهی کودک در رفتارهای اجتماعی خود عمل اشتباهی را مرتکب می‌شود، اما گفته‌ها یا حالات چهره‌اش نشان می‌دهد که تصور می‌کند کارش درست بوده است. آموزه‌های محیطی کودک از خانواده، رسانه‌ها و جامعه، ممکن است موجب شوند او پرخاشگری، دعوا یا تحمیل فکر و خواسته‌اش را عادی تلقی کند. در این صورت مربی برای اصلاح نگرش‌ها و جایگزین‌سازی الگوهای درست کودک برنامه‌های مناسب داشته باشد. برای مثال جهت اصلاح پرخاشگری کودک می‌توان از قصه‌گویی با موضوع مهربانی استفاده کرد. (شکل ۶)

شکل ۶ - ارائه الگوی درست به کودکان

نکته

فعالیت‌های هنری (مانند نقاشی، درست کردن کاردستی)، گردش علمی و بازی‌های گروهی روش‌های مناسبی برای مشارکت گروهی کودکان در فعالیت‌های آموزشی است.^۱

فعالیت در کلاس

فعالیت ۱۲: با توجه به تصاویر شکل ۶، برای نشان دادن روش‌های جلب مشارکت کودکان، در گروه‌های کلاسی خود یک پوستر طراحی کنید. پوستر را می‌توان به صورت تصویرسازی طنز، استفاده از عکس یا روش‌های پیشنهادی دیگر طراحی کرد. با مشورت در کلاس، برای طراحی پوستر ایده مناسبی پیشنهاد کنید.

فعالیت برای کودکان

فعالیت ۱۳: ضمن بازدید از یک مرکز پیش از دبستان، فعالیت‌های زیر را انجام دهید.

- ۱ هر یک از بازی‌های گروهی مانند هفت‌سنگ، طناب‌کشی، عموزنجیرباف، گرگم و گله می‌برم را از قبل مطالعه، بررسی و انتخاب کنید.
- ۲ با توجه به گروه سنی کودکان، با آنها در محیطی باز، مانند حیاط مرکز، بازی‌ها را شروع کنید.
- ۳ به کودکان فرصت دهید تا چند بازی گروهی را تجربه کنند.
- ۴ پس از اتمام بازی‌ها درباره احساس‌شان نسبت به هر یک از بازی‌ها گفت‌وگو کنید.

نکته

توجه داشته باشید در هنگام بیان احساس، هیچ کودکی را مورد تأیید و توجه خاص قرار ندهید و با گفتن جمله‌ای مانند: «ممنون که احساسات را به ما گفتی!» از نفر بعدی سؤال کنید.

هدف توانمندسازی ۳-۵: مسئولیت‌پذیری در کودکان را توضیح دهد.

مسئولیت‌پذیری کودک در فعالیت‌های اجتماعی

مسئولیت‌پذیری از رفتارهای جامعه‌پسند است و شاید بیش از هر بحث تربیتی دیگر، مورد توجه والدین و مربیان قرار دارد. در مورد مسئولیت‌پذیری کودکان، می‌توانید به کتاب‌ها، مقالات و مطالب بسیاری مراجعه کنید. حرف زدن از مسئولیت‌پذیری کودکان معمولاً راحت‌تر از آموزش دادن آن است. بسیاری از والدین و مربیان آرزو دارند کودکانی مسئولیت‌پذیر تربیت کنند و مهارت‌های لازم را به آنان آموزش دهند، اما در عمل کمتر به نتایج مورد انتظار می‌رسند. ناگزیر باید پذیرفت که، توسعه مسئولیت‌پذیری کودکان در فعالیت‌های اجتماعی، علاوه بر دانش و مهارت والدین و مربیان، مستلزم ایجاد تغییراتی در نگرش‌های آنان است.

۱ - برای کسب اطلاعات بیشتر به کتاب پرورش مهارت‌های ارتباطی و مشارکتی پایه ۱۱ مراجعه کنید.

فعالیت ۱۴: با هماهنگی هنرآموز ضمن بازدید از یک مرکز پیش از دبستان فعالیت‌های زیر را با کودکان انجام دهید:

۱ از آنها بخواهید تا یک دست خود را روی کاغذ بگذارند و با دست دیگر و با استفاده از مداد، دور دست را بکشند.

۲ از آنها سؤال کنید چگونه این دست‌ها را کشیده‌اند؟ و «با دست‌های خود چه کارهایی می‌توانند انجام دهند؟»

۳ از آنها سؤال کنید: «مسئولیت ما در مقابل دست‌هایمان چیست؟»
توجه: این فعالیت را می‌توان با گروه‌های گوناگون کودکان برای اعضای دیگر (گوش، چشم و ...) نیز انجام داد.

تعریف: رفتار مسئولیت‌پذیر به وظایف و انتظاراتی متناسب با سطح سنی و توانایی‌های کودک گفته می‌شود که توقع می‌رود او از عهده انجام آنها برآید.

در توضیح این تعریف باید گفت، مسئولیت‌پذیری گاهی انجام‌دادن وظیفه است؛ یعنی فعالیت یا تلاشی که به شخص مربوط است و خود او باید با شناخت و درک موارد، به وظیفه‌اش عمل کند. مثلاً از جمله وظایف کودک این است که مراقب بهداشت فردی خود باشد، لباس و کفشش را بپوشد، وسایل و اسباب‌بازی‌هایش را سر جای خود بگذارد، در تمیز کردن آنچه کثیف و خراب کرده است بکوشد و به مادر و پدر احترام بگذارد.

فعالیت ۱۵: با همکاری هنرآموز و مسئولین یک مرکز پیش از دبستان، در اردوی یک روزه‌ای به شرح زیر فعالیت کنید:

۱ همراه با هنرآموز و مربیان مرکز، کودکان را به پارک ببرید. در هنگام گردش آنها را به آنچه در اطراف خود می‌بینند، توجه بدهید.

۲ پس از بازی‌های مشارکتی با کودکان با آنها گفت‌وگو کنید و موارد زیر را از آنها بپرسید و پاسخ‌هایشان را گزارش کنید:

- در پارک چه چیزهایی دیده‌اند؟
- درخت‌ها چه نقشی در زندگی ما دارند؟
- ما چه مسئولیتی در مقابل درخت‌ها داریم؟

مسئولیت‌پذیری خواسته‌ای تلقی می‌شود که والدین و مربیان انتظار دارند کودک به آن عمل کند. این نوع مسئولیت‌ها تابعی از روش زندگی و مقررات خانواده است. «برای» نمونه، مادر و پدری از فرزند می‌خواهند که در مراقبت از برادر یا خواهر کوچک‌تر نقش داشته باشد، بعضی از کارهای مشخص خانه را انجام دهد، به گلدان‌ها آب بدهد، آشغال‌ها را در سطل بریزد، خریدهای کوچک مادر و پدر را در یخچال یا جای مخصوص بگذارد، کمدمی را مرتب نگاه دارد. البته نگاه والدین به «خواسته» یا «انتظار» متفاوت است. عده‌ای ممکن است یک خواسته را جزء وظایف کودک بدانند و کسان دیگری، آن را فقط نشانه همراهی و «مشارکت کودک» تلقی کنند.

فعالیت ۱۶:

- ۱ با هم گروه‌های خود فهرستی از وظایف والدین موفق را ارائه دهید.
- ۲ فهرستی از وظایف یک نوجوان موفق (دختر/پسر) را ارائه دهید.
- ۳ سپس فهرستی از آنچه که خودتان به نشانه‌ی ادای وظیفه برای خانواده انجام می‌دهید، تهیه کنید.
- ۴ برخی از رفتارهای مسئولانه، که در قالب وظیفه‌اند، با هم گروهی‌های خود در میان بگذارید.

ویژگی‌های رفتاری کودک مسئولیت‌پذیر

ویژگی‌های رفتاری کودک مسئولیت‌پذیر در نمودار ۳ نشان داده شده است:

نمودار ۳- ویژگی‌های رفتاری کودک مسئولیت‌پذیر

- ۱ **شناخت انتظارات و وظایف:** مسئولیت‌پذیری با شناخت شروع می‌شود، اما این شناخت دارای دو پیش‌فرض درباره‌ی والدین و مربیان است:
  - انتظار مسئولیت‌پذیری از کودک داشته باشند. وقتی ما به عمد یا غیرعمد، کارهای مربوط به کودک را انجام می‌دهیم یا در همه‌ی امور او دخالت می‌کنیم، زمینه‌های مسئولیت‌پذیری را از بین می‌بریم.
  - اگر انتظار مسئولیت‌هایی از کودک داریم، این انتظار باید بجا و متناسب با سن او باشد. با این شرایط، امکان شناخت انتظارات و وظایف برای کودک فراهم خواهد شد. بنابراین، اگر کودک بداند که والدین انتظار دارند او در قبال بهداشت فردی، مرتب بودن اتاق، سالم نگه‌داشتن اسباب‌بازی‌ها و امثال آنها، مسئول باشد، این شناخت، اولین گام مسئولیت‌پذیری محسوب خواهد شد.
- ۲ **درک موقعیت:** یکی از ضرورت‌های مسئولیت‌پذیری درک موقعیت و شرایط است؛ یعنی فرد بداند در هر موقعیتی مسئولیتش چیست و چه کاری درست است. تجربه‌های کودکان برای درک زمان و مکان مسئولیت کافی نیست و آنان به تمرین و آموزش زیاد نیاز دارند تا تشخیص دهند که در چه موقعیتی چه رفتاری مناسب است و چه مسئولیتی از آنان انتظار می‌رود.
- ۳ **خودتنظیمی:** شناخت و پذیرش مسئولیت همیشه به انجام دادن رفتار خاصی در حضور دیگران محدود نمی‌شود. گاهی فرد باید کاری را بدون تشویق یا تنبیه انجام دهد. مثلاً وقتی کودک تشخیص می‌دهد باید برای مراقبت از برادر یا خواهر کوچک‌ترش کاری انجام دهد، در واقع هم موقعیت را درک کرده است و هم خودتنظیمی را نشان می‌دهد.
- ۴ **به کارگیری توانایی‌ها:** هر نوع مسئولیتی مستلزم استفاده از توانایی خاصی است. پذیرش مسئولیت

باعث بروز توانایی‌ها و استعدادهای فرد می‌شود. وقتی از کودک خواسته می‌شود در انجام دادن امور خانه کمک کند، او می‌تواند توانایی‌اش را در همدلی و همکاری نشان دهد. وقتی به کودک مسئولیت‌پذیری از میهمانان واگذار می‌شود، توانایی او در آداب و معاشرت و همچنین مدیریت یک فعالیت، امکان بروز می‌یابد. مسئولیت‌ها باعث بروز و تقویت توانایی‌ها و استعدادهای فردی می‌شود.

این مسئولیت‌ها باید با هدف لذت بردن کودک از عمل کردن به مسئولیت، توانا شدن کودک، فعال شدن کودکان گوشه‌گیر و... باشد.

نکته

ساعت روز	۸-۱۰	۱۰-۱۲	۱۳-۱۵
شنبه			
یکشنبه			
دوشنبه			
سه شنبه			
چهارشنبه			

شکل ۷- تابلوی تقسیم کار^۱

۱- درباره تابلوی تقسیم کار، به کتاب پرورش مهارت‌های ارتباطی و مشارکتی، پایه ۱۱ مراجعه کنید.

فعالیت ۱۷: در گروه‌های کلاسی فهرستی از مسئولیت‌هایی را که می‌توان به کودک واگذار کرد، در تابلوی تقسیم کار (شکل ۷) ارائه دهید.

۵ احساس تعهد: بسیاری از مسئولیت‌ها تعهدآور است، یعنی وجدان و عواطف فرد درگیر موضوع می‌شود. مسئولیت‌پذیری تعهد فرد را در قبال خود و دیگران افزایش می‌دهد و زمینه‌های سازگاری اجتماعی را تقویت می‌کند. پذیرفتن تعهد و عمل به آن، احساس رضایت از کمک به دیگران را افزایش می‌دهد. در نقطه مقابل، وقتی فرد مسئولیتی جدی و مؤثر نداشته باشد، به تدریج احساس تعهد او نیز کم خواهد شد. برای مثال زمانی که کودک مسئولیت نگه‌داری از یک وسیله جمعی در مهدکودک را بر عهده می‌گیرد، برای جمع کردن یا توزیع وسیله‌ای بین کودکان مسئول می‌شود و در برابر خود و دیگران احساس تعهد می‌کند. این موضوع می‌تواند به تجربه احساس رضایت از کمک به دیگران منجر شود و رفتار نوع‌دوستانه و مهربانی را در کودک پرورش دهد.

نکته

بهترین حالت رفتار مسئولیت‌پذیر زمانی خواهد بود که همه ویژگی‌ها به‌طور کامل در یک فرد وجود داشته باشد. زمانی که مراقبت از یک پرنده زخمی به یک کودک سپرده می‌شود و او این مسئولیت را با جدیت و حساسیت می‌پذیرد، به این معناست که انتظارات را شناخته و اهمیت موقعیت را درک کرده است. همچنین از خودتنظیمی بهره می‌برد، توانایی‌هایش را به کار می‌گیرد و احساس تعهد می‌کند.

فعالیت برای کودکان

فعالیت ۱۸: ضمن بازدید از یک مرکز پیش از دبستان، فعالیت‌های زیر را انجام دهید:

- ۱ داستان مهمان‌های ناخوانده^۱ را برای کودکان بخوانید.
- ۲ با کودکان در مورد سؤالات زیر گفت‌وگو کنید:
  - اگر خاله پیرزن حیوانات را به خانه‌اش راه نمی‌داد، چه اتفاقی می‌افتاد؟
  - حیوانات در مقابل کاری که پیرزن انجام داد، چه کردند؟
- ۳ با کودکان نمایش مهمان‌های ناخوانده را اجرا کنید.
- ۴ در صورت تمایل شما هم نقش خاله پیرزن یا یکی از شخصیت‌های داستان را ایفا کنید. در صورت زیاد بودن تعداد کودکان، از کودکان بخواهید تا هر شخصیتی را که دوست دارند به داستان اضافه کنند و به ایفای نقش آن بپردازند و یا چند کودک یک نقش را اجرا کنند سپس نتیجه را در کلاس گزارش دهید.

مسئولیت و زندگی

«و چیزی را که بدان علم نداری دنبال مکن، زیرا گوش و چشم و قلب، همه مورد پرسش واقع خواهند شد».

«سوره اسراء / آیه ۳۶»

بر اساس شاخص‌های مطرح‌شده، درک مفهوم مسئولیت‌پذیری راحت‌تر خواهد بود. با همین شاخص‌ها می‌توان به مسئولیت‌پذیری نگاهی فراتر داشت و از مسئولیت انسان در برابر/خویشتن، خدا، خلق و خلقت (هستی و طبیعت) سخن گفت. خداوند در این آیه، با دعوت انسان به آگاهی و شناخت، وجود او را مسئول می‌داند.

فعالیت در کلاس

فعالیت ۱۹: در گروه‌های کلاسی ارتباط بین پنج شاخص مسئولیت‌پذیری را با چهار عرصه زندگی به بحث و تبادل نظر بگذارید. برای سهولت فعالیت، جدولی دوبعدی به صورت زیر رسم کنید.

شاخصه / عرصه	خویشتن	خدا	خلق خدا	خلقت
شناخت انتظارات و وظایف		بندگی و عبادت		
درک موقعیت			احترام به بزرگ‌تر	
خودتنظیمی	اجتناب از گناه			
به‌کارگیری توانایی‌ها				حفظ محیط‌زیست
احساس تعهد				

رابطه هر عرصه را با پنج شاخص بررسی کنید. در پایان، هر کس می‌تواند به صورت جداگانه به این سؤال‌ها پاسخ بدهد:

- ۱ در برابر خویشتن چقدر مسئولیت‌پذیر هستم؟
- ۲ در برابر خداوند چقدر مسئولیت‌پذیر هستم؟
- ۳ در برابر خلق خدا چقدر مسئولیت‌پذیر هستم؟
- ۴ در برابر خلقت چقدر مسئولیت‌پذیر هستم؟

اگر فعالیت ۱۹ را به‌طور جدی و دقیق انجام دهید، شاید به پاسخ‌هایی عمیق و حتی فلسفی برسید؛ پاسخ‌هایی که به شما کمک می‌کنند تا به زندگی نگاهی جدی و متفاوت داشته باشید.

یادآوری

مسئولیت‌پذیری با درک انسان از زندگی ارتباط دارد. انسان مسئولیت‌پذیر زندگی را جدی‌تر خواهد گرفت و ویژگی‌های مسئولیت‌پذیری را در افکار، گفتار و رفتار خود نشان خواهد داد. در فعالیت‌ها و آموزش‌های مربوط به مسئولیت‌پذیری برای کودکان باید نگاهی وسیع‌تر داشت و همه عرصه‌های زندگی را مورد توجه قرار داد.

مسئولیت‌پذیری و فرهنگ

عامل «گذشت زمان» بر تلقی عمومی جامعه از مسئولیت‌پذیری تأثیر می‌گذارد. در ۶۰-۵۰ سال پیش از کودکان انتظارات فراوانی داشتند که جزء وظایف آنها به حساب می‌آمد. یک کودک شش ساله ممکن بود مسئولیت‌هایی واقعی و جدی داشته باشد، مثلاً: از برادر یا خواهر کوچک‌تر مراقبت کند، بخشی از امور خانه را انجام دهد، کنار دست پدر بایستد تا کار او را یاد بگیرد، خرید کند و تابع هرگونه دستور مادر یا پدر باشد.

اما اکنون در بسیاری از خانواده‌ها - و نه همه آنها - مسئولیت‌پذیری مفهوم دیگری پیدا کرده است و والدین انتظارات به مراتب کمتری از فرزندانشان دارند. (شکل ۸)

شکل ۸ - داستان تصویری والدین امروزی و آموزش مسئولیت‌پذیری

آیا با این رفتارها می‌توان انتظار داشت فرزندان مسئولیت‌پذیر بار بیابند؟

فعالیت ۲۰: براساس داستان تصویری شکل ۸، در گروه‌های کلاسی در باره تأثیر فرهنگی و روش‌های فرزندپروری والدین بر مسئولیت‌پذیری کودکان گفت‌وگو کنید و فعالیت‌هایی درباره آن پیشنهاد دهید. الف) چه رفتارهایی از والدین موجب می‌شوند مسئولیت‌پذیری در کودک پرورش نیابد؟ این عوامل را تعیین و دسته‌بندی کنید. ب) والدین چه رفتارهایی را اصلاح کنند تا مسئولیت‌پذیری در فرزندشان تقویت شود؟ آیا می‌توانید همین موضوع را به صورت داستان تصویری نشان دهید؟

مسئولیت‌پذیری می‌تواند در فرهنگ‌ها و جوامع گوناگون متفاوت باشد. در بعضی از کشورها وظایف و انتظارات متعددی از کودکان انتظار می‌رود؛ مسئولیت‌هایی که به تصور آنها برای آینده کودک و پذیرش مسئولیت‌های بزرگ‌تر لازم است. نکته مهم در این فرهنگ‌ها، روشن و شفاف بودن خواسته‌ها و توافق همگانی در مورد آن‌هاست. بنابراین، مسئولیت‌هایی که از کودک در خانواده، مدرسه و جامعه انتظار می‌رود، باید هماهنگ باشند. برای توسعه مسئولیت‌پذیری کودک در فعالیت‌های اجتماعی اگر چه می‌توان از آموزه‌های فرهنگ‌های دیگر نیز استفاده کرد، اما بهتر است به نکات زیر توجه شود:

- موانع و آسیب‌های مسئولیت‌پذیری را در فرهنگ خودمان شناسایی کنیم؛
- به شرایط فرهنگی و اجتماعی توجه داشته باشیم؛
- برای اصلاح باورها و رفتارهای نادرست گام‌های تدریجی برداریم؛
- با اولویت‌بندی رفتارهای مسئولیت‌پذیرانه، به مواردی بپردازیم که ضروری‌تر هستند؛
- قبل از همه، مسئولیت‌پذیری را در خودمان تقویت کنیم.

فعالیت ۲۱: با امکانات ساده فیلم‌برداری از طریق تلفن همراه^۱، هر کدام از شما یک فیلم کوتاه صد ثانیه‌ای درباره مسئولیت‌پذیری بسازید. در صورت دسترسی نداشتن به فیلم‌سازی، پیشنهاد می‌شود یک داستان تصویری، همانند آنچه در بخش قبل مشاهده کردید، طراحی کنید. می‌توانید با انتخاب موضوعی مشخص، جشنواره‌ای کوچک ترتیب بدهید. بعضی از موضوعات پیشنهادی عبارت‌اند از: من و مسئولیت‌هایم / مسئولیت‌پذیری و تربیت / مسئولیت‌پذیری در کلاس / مسئولیت‌پذیری و باورهای نادرست / مسئولیت‌پذیری در خانواده / مسئولیت‌پذیری در جامعه.

۱- در صورت نبودن امکانات، می‌توانید به جای فیلم‌برداری از نقاشی و سایر روش‌های تصویری استفاده کنید.

هدف توانمندسازی ۴-۵: فعالیت‌های آموزشی برای پرورش مسئولیت‌پذیری در کودکان طراحی و اجرا کند.

روش‌های پرورش مسئولیت‌پذیری در کودکان

شکل ۹- مسئولیت‌پذیری کودکان

فعالیت ۲۲: با توجه به تصاویر بالا، کدام‌یک از رفتارهای کودکان را نشانه‌ی مسئولیت‌پذیری آنان می‌دانید؟ هر کدام پنج نمونه از رفتارهای مسئولیت‌پذیر بنویسید. و آنها را در کلاس مطرح کنید، سپس از مجموع آنها ده رفتار را، که فراوانی بیشتری دارند، مشخص نمایید.

فعالیت در کلاس

مسئولیت‌پذیری در مرکز پیش دبستانی جلوه‌های گوناگونی دارد و نمود آشکار آن را در موقعیت‌های گوناگون می‌توان دید، از جمله: رفتار مؤدبانه، حضور منظم در کلاس، رعایت نوبت، مرتب کردن میز، جمع کردن زباله، مراقبت از لوازم شخصی، آوردن لوازم مورد نیاز به کلاس، آویزان کردن لباس، مشارکت در کارهای گروهی، سهیم شدن در اسباب‌بازی‌ها، استفاده گروهی از وسایل نقاشی. از روش‌های پرورش مسئولیت‌پذیری کودک در فعالیت‌های اجتماعی، این موارد به مریمان توصیه می‌شود:

نمودار ۴- روش‌های پرورش مسئولیت‌پذیری در کودکان

۱ روشن بودن مقررات و انتظارات:

گاهی همه تصور می‌کنند که مقررات و انتظارات از کودک معلوم است، در حالی که هر کس عملاً برداشت خود را دارد. لذا ضروری به نظر می‌رسد که مدیر، مریمان و عوامل یک مرکز پیش دبستانی از مسئولیت‌پذیری برداشت مشترکی داشته باشند و مقررات و انتظارات باید کامل و روشن باشد تا هماهنگی بین همه به وجود آید. مربی هم باید در مورد مسئولیت‌ها نگاه روشنی داشته باشد و نباید در ابهام یا بلاتکلیفی بماند؛ مانند «اسباب بازی‌ها را در جای خودش بگذار».

۲ اطلاع‌رسانی مقررات و انتظارات و تکرار آن:

علاوه بر روشن و شفاف بودن مقررات و انتظارات، باید، ضمن اطلاع‌رسانی این موارد، در موقعیت‌های گوناگون نیز تکرار شوند. هر مرکز پیش دبستانی متناسب با مقررات خود، باید برای اطلاع‌رسانی هم تدابیری داشته

باشد. مثلاً اگر برای آویزان کردن لباس‌ها شرایط خاصی وجود دارد، موضوع باید اعلام و در صورت لزوم، فرصت تمرین داده شود. اگر از کودک انتظار می‌رود میز خود را مرتب کند، بیان موضوع و یادآوری آن هم لازم است.

۳ راهنمایی‌های بجا و مستمر:

کودکان برای شناخت وظایف خود و انتظاراتی که از آنان می‌رود و همچنین درک موقعیت‌هایی که باید مسئولیت‌پذیر باشند، نیاز به راهنمایی دارند. راهنمایی می‌تواند شامل همه موضوعات زندگی و در همه موقعیت‌ها، اعم از خانه یا مرکز پیش دبستانی باشد. راهنمایی همیشه به معنای گفتن و توضیح دادن نیست و می‌توان از ابزارهای دیگری مانند: داستان، فیلم، نمایش، بازی هم استفاده کرد. نکته ظریف و مهم در این باره راهنمایی، استمرار و تکرار آن در موقعیت‌های مناسب است. برای مثال وقتی از کودک می‌خواهیم در مورد بهداشت فردی خود مسئولیت‌پذیر باشد، می‌توان او را در مورد جزئیات این مسئولیت، با فیلم‌های آموزشی، نمایش و ابزارهای دیگر، راهنمایی کرد.

۴ الگوسازی اجتماعی:

کودکان از دیده‌ها و شنیده‌های خود الگو می‌گیرند. الگوها در پرورش رفتار مسئولیت‌پذیر بسیار نقش دارند. منظور از الگوسازی، نمایش یا ظاهرسازی نیست. والدین و مربیان از الگوهای کودکانند و مسئولیت‌پذیری باید در گفتار و رفتار آنان دیده شود. موقعیت‌های دیگری هم برای الگوسازی وجود دارد که استفاده از آنها مستلزم حساسیت و نکته‌سنجی والدین و مربیان است.

۵ تأیید رفتارهای مسئولانه:

پیش از آنکه از کودکان مسئولیتی بخواهید، و پیش از آن، نسبت به رفتارهای مسئولانه‌ای که آنها از خود نشان می‌دهند، تمرکز داشته باشید. در تربیت، توجه به رفتارهای مثبت خودانگیزه اهمیت دارد. وقتی بدون آنکه مربی خواسته باشد، کودک تشخیص می‌دهد که باید مداد رنگی‌اش را به دوست خود بدهد، ارزش اقدامش بیشتر از زمانی است که به خواسته یا دستور مربی، این کار را می‌کند.

۶ قدردانی از مسئولیت‌پذیری:

علاوه بر تأیید، گاهی هم لازم است از رفتارهای مسئولیت‌پذیر قدردانی شود. این تقدیر می‌تواند شامل حال هر کسی باشد؛ تقدیر کودکان از مسئولیت‌پذیری خود تا والدین، مربیان و دیگران.

۷ محبت در گفتار و رفتار:

در کلاس جوّ شاد و دوست‌داشتنی فراهم کنید، سعی کنید همواره خونسرد باشید، هیچ‌گاه ملایمت و صبر و حوصله را از دست ندهید، واژه‌های مثبت به کار ببرید، چهره‌ای شاد و گشاده داشته باشید، خواسته‌هایتان را با آرامش و ادب بیان کنید، مهربانی و محبت را در صورت و حالات بدنی خود نشان دهید.

۸ اجتناب از گفتار و رفتار منفی:

فقط دستور ندهید و امر و نهی نکنید، سخت‌گیری زیاد به خرج ندهید، به هیچ‌وجه رفتار یا گفتار خشن نداشته باشید، از سرزنش و تحقیر خودداری کنید و هیچ‌گاه واژه‌های توهین‌آمیز مانند بی‌مسئولیت، تنبل، بی‌سلیقه به کار نبرید.

۹ اجتناب از مقایسه و رقابت:

مقایسه و رقابت شاید در مسئولیت‌پذیری تعدادی از کودکان مؤثر باشد، اما برای بیشتر کودکان تأثیر منفی دارد. بنابراین، تا جایی که ممکن است ذهن‌تان را از مقایسه پاک کنید، مراقب تبعیض باشید، کودکان را به رخ هم نکشید، برتری‌طلبی را تشویق نکنید و جوّ کلاس را رقابتی نسازید.

۱۰ تقسیم وظایف منطقی:

تقسیم وظایف به معنای سپردن کارهای عادی و کوچک به کودکان نیست. اگر این کار برای نمایش و گول زدن باشد، نقش چندانی در مسئولیت‌پذیری نخواهد داشت. بهترین موقعیت برای تقسیم وظایف پرداختن به «کارهای گروهی» است.

۱۱ رعایت شرایط، موقعیت و علاقه‌مندی کودک:

به هر کودک مسئولیتی متناسب با توانایی و علاقه او بدهید، کودکی را که ضعف‌هایی دارد در حضور دیگران نیازماید، در مورد حس و حال کودک و آمادگی روانی او حساس باشید و از فرصت‌های انگیزه‌بخش به‌خوبی بهره ببرید.

۱۲ فرصت تجربه و اشتباه:

به کودک فرصت بدهید، تجربه کند، تصمیم بگیرد و اشتباه کند. بنابراین، لازم نیست که فقط نقش یاددهنده داشته باشید، برای انجام دادن هر کار و جزئیات آن، اصرار کنید و هر چیزی را به‌صورت مطلوب (ایده‌آل) بخواهید. همچنین برای اصلاح اشتباهات، فوری وارد عمل نشوید و در همه چیز دخالت نکنید.

فعالیت ۲۳: هنرآموز کلاس با مربی یک مرکز پیش از دبستان کاشت بذر (تریچه و شاهی) توسط کودکان

را برنامه‌ریزی و به شرح زیر اجرا می‌کند.

- ۱ کودکان را به گروه‌های پنج نفره تقسیم کنید.
- ۲ به هر گروه یک گلدان بدهید.
- ۳ از هر گروه بخواهید تا بین دو بذر تریچه و شاهی یکی را انتخاب کند.
- ۴ با استفاده از مقوا برای هر گروه تابلوی تقسیم کار درست کنید.
- ۵ همراه با کودکان اطلاعات مربوط به کاشت و نگهداری گیاه را جمع‌آوری کنید.
- ۶ مسئولیت‌های کودکان هر گروه مشخص شود.
- ۷ هر کودک پس از انجام دادن مسئولیتش، مقابل اسم خود در تابلوی تقسیم کار، علامت بزند.
- ۸ پس از رشد گیاهان، برنامه دورهمی ترتیب دهید و از خود با نان و پنیر و سبزی تولیدی خود پذیرایی کنید.

فعالیت برای کودکان

فعالیت ۲۴: در گروه‌های دو سه نفره، با استفاده از منابع علمی درباره فرهنگ مسئولیت‌پذیری

جست و جو کنید. موضوع پژوهش «مسئولیت‌پذیری در فرهنگ‌ها» است. در این پژوهش، دو کشور یا دو فرهنگ را انتخاب کنید و موضوع مسئولیت‌پذیری را در خانه، مدرسه و جامعه آنها مورد بررسی قرار دهید. روش پژوهش عمدتاً کتابخانه‌ای است، اما در صورت امکان می‌توانید از مصاحبه، دریافت تجربیات، مشاهده فیلم و روش‌های دیگر هم استفاده کنید.^۱ نتیجه را به‌صورت بروشور ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

۱- سعی کنید از منابع معتبر علمی مانند کتاب‌ها، مقالات مجلات پژوهشی و علمی، پایان‌نامه‌ها و پژوهش‌ها استفاده کنید.

هدف توانمندسازی ۵-۵: نقش اجتماعی را توضیح دهد.

ایفای نقش‌های گروهی در مراکز پیش از دبستان

«گروه» از واژه‌هایی است که به نظر می‌رسد معنای ساده‌ای دارد، اما همیشه چنین نیست. از نظر مردم هر جا که عده‌ای جمع باشند، گروه تلقی می‌شود. گروه در رشته‌های گوناگون هم معنای متفاوتی دارد، مثلاً در ریاضیات، گروه بر مبنای مجموعه‌ای از اعمال ریاضی تعریف می‌شود. وقتی از گروه‌های خونی صحبت می‌کنیم، منظور نوعی دسته‌بندی برای تفکیک خون انسان‌هاست. در بیشتر رشته‌های علوم انسانی، از جمله جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی هم بر مفهوم اجتماعی گروه تأکید می‌شود. پس وقتی ما از گروه صحبت می‌کنیم، منظور همان گروه اجتماعی است.

فعالیت ۲۵: ضمن بازدید از یک مرکز پیش از دبستان، فعالیت‌های زیر را با کودکان انجام دهید و گزارش آن را در کلاس بیان کنید.

- ۱ از قبل با هماهنگی و تقسیم کار با هم گروه‌های خود، لباس‌های بزرگسالان مانند کت، روسری‌های رنگی، کفش‌های زنانه و مردانه، روپوش سفید پزشکی، دامن و... بیاورید.
- ۲ پوشاک را در اختیار کودکان قرار دهید.
- ۳ به کودکان فرصت دهید تا با استفاده از بازی‌های خودجوش و آزاد (مانند مامان‌بازی و...) به ایفای نقش مورد علاقه خود بپردازند.

فعالیت برای
کودکان

کودک و گروه

کودکان در دوره پیش از دبستان معمولاً به ترتیب سنی زیر گروه‌بندی می‌شوند:

- ۱ شیرخوار: کودکان از تولد تا ۱۸ ماهگی
- ۲ نوپا: کودکان ۱۸ تا ۳۶ ماهگی
- ۳ کودکستانی: ۳ تا ۵ سال
- ۴ آمادگی (پیش‌دبستانی): ۵ تا ۶ سال.

شکل ۱۰- کودک و بازی

فعالیت ۲۶: به تصاویر بالا نگاه کنید. هر تصویر، یکی از چهار گروه سنی کودکان پیش از دبستان را نشان می‌دهد. بررسی کنید کودک در هر مرحله چه نوع ارتباطی با همسالان دارد؟

فعالیت در کلاس

مهم‌ترین وسیله ایجاد ارتباط کودک با همسالان، بازی است. در دوره نوپایی بازی کودکان از واکنش‌های حسی - حرکتی مانند دویدن به اطراف یا بازی‌های نمادی مانند تظاهر به ماشین‌سواری یا عوض کردن کهنه عروسک تغییر می‌کند. در آغاز این دوره، کودکان به اشیاء و اسباب‌بازی‌های دوروبر خود بیشتر علاقه نشان می‌دهند تا به سایر کودکان. البته گاهی به سمت هم می‌روند و به همدیگر لبخند می‌زنند، همدیگر را لمس می‌کنند، موهای یکدیگر را می‌کشند، از هم تقلید می‌کنند یا اسباب‌بازی‌هایشان را با هم عوض می‌کنند. در این مرحله کودکان بازی‌های انفرادی را ترجیح می‌دهند و به بازی‌های هم‌جواری یا موازی^۱ می‌پردازند.

۱- Parallel play

بعد از دو سالگی، همسالان بخش مهمی از زندگی اجتماعی کودک را تشکیل می‌دهند. کنش متقابل بین کودکان افزایش می‌یابد و روابط بهتر می‌شود. بسیاری از کودکان آغازگر بازی می‌شوند، به همکاری می‌پردازند و نوبت را رعایت می‌کنند. به طور کلی، بازی است که کودکان را به یکدیگر نزدیک می‌سازد و زمینه‌ای برای شکل‌گیری و برقراری روابط اجتماعی ایجاد می‌کند. بعد از سه سالگی، کودکان با هم بازی می‌کنند. بازی‌شان گاهی فقط شامل ایفای نقش‌های گوناگون است و گاهی هم به یکدیگر کمک می‌کنند تا به هدف مشترکی برسند. از این به بعد، گروه برای کودکان معنای دیگری پیدا می‌کند. زیرا در کنار انواع بازی‌های انفرادی، شدیداً به بازی‌های گروهی نیز علاقه نشان می‌دهند و با اصول و قوانین گروه سازگار می‌شوند.

ابعاد حضور در گروه

هدف اصلی در اجرای کارهای گروهی، علاوه بر رشد مهارت‌های اجتماعی، ایجاد زمینه برای تجربه یادگیری مشارکتی و همیاری است. بر این اساس بین کودکانی که با کمک هم برای رسیدن به هدف مشترکی تلاش می‌کنند، همیاری شکل می‌گیرد. آنها با هم احساس مسئولیت می‌کنند و همگی نقش فعالی دارند. در چنین شرایطی، کودک می‌آموزد که خود را منبع عمده یاری، بازخورد، تقویت و حمایت به حساب آورد. آنها در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند و برای آنکه بتوانند به یکدیگر یاری برسانند، برنامه‌ریزی می‌کنند. با این نگاه به کار گروهی، نمی‌توان همیاری را به یک روش خاص محدود کرد؛ بلکه شامل مجموعه وسیعی از روش‌هاست که انعطاف بالایی دارند و می‌توانند به تناسب موقعیت محیط مورد استفاده قرار گیرند. شرط اصلی در ایجاد همیاری و کارگروهی، به‌ویژه در دوره پیش از دبستان، پرهیز کردن از رقابت و تلاش برای ترغیب کودکان برای برآوردن انتظارات تعیین‌شده گروه است. به همین دلیل همیاری و گروه‌بندی کودکان در پیش دبستانی به معنای تقسیم‌بندی آنها بر اساس توانایی‌های مشابه نیست، بلکه ناهمگونی اعضای گروه از هر نظر می‌تواند رشد همدلی و تقویت مهارت‌های اجتماعی و نیز درک مفهوم همیاری را در پی داشته باشد. شیوه‌های کار گروهی و همیاری در دوره آموزش پیش دبستانی، قصه‌سازی مشترک، ساخت وسیله، طراحی و ساخت کاردستی و دیگر دست‌سازه‌ها، نقاشی گروهی، نمایش خلاق، بازی‌های گروهی، ساخت و ساز گروهی با لگو و ... است.

در چنین فعالیت‌هایی ممکن است مربی ابتدا کار گروهی را با مشارکت خود و کودکان انجام دهد و با استفاده از تکالیف سرگرم‌کننده، کودکان را به الگوسازی از فعالیت مربی ترغیب کند؛ گاهی نیز در گروه‌های گوناگون، ساخت و ساز و انجام دادن برخی کارها را به کودکان می‌سپارد. در چنین شرایطی نظارت مربی بر نحوه همکاری کودکان ضروری است. همچنین لازم است با در اختیار گذاشتن وسایل مناسب، انتخاب‌های قابل دسترس بیشتری برای کودکان فراهم آورند تا مستقلاً از وسایل استفاده کنند.

شکل ۱۱ - کودک و بزرگسال

فعالیت ۲۷: در گروه‌های کلاسی، با توجه به تصاویر بالا، در مورد شباهت‌های این دو گروه اجتماعی و نقش مربی در این دو گروه گفت و گو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.

فعالیت در کلاس

ضرورت فعالیت‌های گروهی

وقتی کودک در گروه حضور دارد و رویدادهایی از قبیل شریک شدن در استفاده از وسایل، همکاری با دوستان در اجرای فعالیت‌های آموزشی، رعایت نوبت، کمک به همدیگر و یادگیری از یکدیگر را تجربه می‌کند، شخصیت او در ابعاد فردی و اجتماعی پرورش می‌یابد و لذت در کنار هم بودن را در اجتماع تجربه می‌کند (شکل ۱۲).

شکل ۱۲ - فعالیت گروهی کودکان

- بنابراین نقش، فعالیت‌های گروهی مؤثر و سازنده، عبارت‌اند از:
- ۱ احساس ارزشمندی و اعتماد به نفس کودک را تقویت می‌کند.
  - ۲ به امنیت روانی و آرامش خاطر کودک کمک می‌کند.
  - ۳ احساس صمیمیت و همبستگی را بین کودکان توسعه می‌دهد.
  - ۴ رغبت و تمایل به همکاری و مشارکت را بین کودکان تقویت می‌کند.
  - ۵ هدفمندی و به‌ویژه رسیدن به اهداف مشترک جمعی را افزایش می‌دهد.
  - ۶ پویایی و شادابی، در موقعیت‌های گوناگون زندگی به ارمغان می‌آورد.
  - ۷ مهارت‌های اجتماعی، از جمله آداب معاشرت را، آموزش می‌دهد.

فعالیت برای
کودکان

فعالیت ۲۸: همراه با هنرآموز خود از یک مرکز پیش از دبستان بازدید کنید و فعالیت‌های زیر را انجام دهید. سپس گزارش آن را در کلاس ارائه دهید.

از قبل چهار عکس بزرگ رنگی با این موضوعات آماده کنید:

کودکان در حال بازی در یک زمین بازی / کودکی در خانواده / کودک در یک گروه سرود یا موسیقی / کودکان در کلاس. سن کودکان در همه عکس‌ها زیر پنج سال است. هدف از این فعالیت، ارزیابی آگاهی کودکان از نقش‌های خود در گروه‌های متفاوت است.

- عکس‌ها را در محل مناسب نصب کنید.
- ابتدا از کودکان بخواهید هر عکس را توصیف کنند.
- برسید در هر موقعیت چه انتظاری از آنان می‌رود یا چه کاری باید انجام دهند؟
- کودکان را هدایت کنید تا به این موضوع بیندیشند که نقش آنان در هر موقعیت چه تفاوتی با موقعیت دیگر دارد؟
- پاسخ‌های کودکان را بشنوید و نکات درست و مورد توافق را تأیید کنید.

هدف توانمندسازی ۵-۶: فعالیت‌های آموزشی برای پرورش مهارت‌های ایفای نقش گروهی طراحی و اجرا کند.

پرورش مهارت‌های ایفای نقش

ایفای نقش نیاز به موقعیت‌هایی دارد که کودک بتواند ضمن نشان دادن تصور خود، با تمرین و کسب تجربه، به الگوی رفتاری درست دست یابد. برای پرورش مهارت‌های ایفای نقش، روش‌های زیر مناسب‌اند.

قصه‌گویی

مربی می‌تواند قصه‌های هدفمندی انتخاب کند که در آنها موضوع اصلی ایفای نقش باشد. خوشبختانه کتاب‌هایی با مضمون نقش فرد در گروه، برای کودکان فراوان است. بسیاری از قصه‌های ایرانی با موضوعات تلاش، تنبلی، تدبیر، زرنگی، تقسیم کار و غیر آنها را می‌توان از زاویه ایفای نقش بازگو کرد.

فعالیت ۲۹: قصه‌های «بز زنگوله پا» و «کدو قلقله زن» را برای کودکان بخوانید. از آنها بخواهید در مورد نقش‌های داستان‌ها نقد و داوری کنند. مثلاً کودکان می‌توانند توضیح دهند که چه کسی نقش خود را درست ایفا نکرده است یا اگر چگونه نقش خود را ایفا می‌کرد، داستان به شکل دیگری پیش می‌رفت؟^۱

کتاب خوانی

شاید بتوان کتاب‌خوانی را با قصه‌گویی در یک دسته قرار داد، اما تأکید می‌شود تا داستان‌های جدید و امروزی هم که معمولاً با کتاب‌سازی‌های جذابی همراه است، مورد توجه قرار گیرد. ناشران گوناگون، کتاب‌های متنوعی را با موضوعات مهارت‌های زندگی و روابط عاطفی و اجتماعی عرضه کرده‌اند.

فعالیت ۳۰: مربی توانا و علاقه‌مند باید یک کتاب‌شناس ماهر و مسلط نیز باشد. باید دید یک مربی، تا چه اندازه با ناشران، نویسندگان و کتاب‌های معتبر آشناست؟ آیا برای هر موضوع مرتبط با نیازها و مهارت‌های کودکان می‌تواند حداقل سه کتاب معرفی کند؟ برای آزمودن خودتان، با جست‌وجو در منابع ممکن از قبیل کتابخانه آموزشگاه، کتاب‌فروشی‌ها، پرس‌وجو از افراد مطلع و جست‌وجوی اینترنتی، کتاب‌هایی را در باره پرورش مشارکت در کودکان بیابید. اگر می‌توانید، تعدادی از کتاب‌ها را تهیه کنید و آنها را برای کودکان بخوانید.^۲

فیلم و پویا نمایی

از داستان بعضی از فیلم‌ها و پویا نمایی‌ها هم می‌توان برای نشان دادن نقش‌های اجتماعی استفاده کرد. در انتخاب این موارد باید به ویژگی‌های فرهنگی جامعه ایرانی توجه داشت.

نمایش

یکی از بهترین روش‌های آموزش و تمرین ایفای نقش، نمایش است. نمایش فرصت‌های متنوعی را در اختیار مربی قرار می‌دهد و از آن می‌توان به روش‌های گوناگونی استفاده کرد. نمایش ممکن است به صورت یک داستان طراحی شده، یک روایت متفاوت از داستانی معروف، شبیه‌سازی واقعیت، نقش‌آفرینی بداهه و نظایر آنها اجرا شود. محتوای قصه‌ها و کتاب‌ها منابع مناسبی برای موضوع نمایش است.

بازی‌های گروهی

بازی گاهی به نمایش نزدیک است، اما قید و بند کمتری دارد. انواع بازی‌های گروهی، اعم از سنتی و نمونه‌های امروزی، فرصتی تربیتی برای پرورش مهارت‌های ایفای نقش است. از «میهمان‌بازی» گرفته تا «پلیس‌بازی» و موارد مشابه، می‌توان برای ایفای نقش‌های اجتماعی فعالیت و تمرین ایجاد کرد.

۱ - داستان‌های ایرانی را، علاوه بر یافتن در کتاب‌ها، می‌توان با روایت‌های محلی، از مادر بزرگ‌ها و پدر بزرگ‌ها پرسید. البته بسیاری از داستان‌ها از طریق سایت‌های اینترنتی هم قابل دسترسی است.

۲- برای کسب اطلاعات بیشتر به منابع مراجعه کنید.

حل مسئله:

کودک نیاز به فرصت‌هایی دارد تا وضعیت خود را در شرایط ابهام و دوراهی‌ها مشخص کند، مسئله را تشخیص دهد و تصمیم مناسب بگیرد. می‌توانیم از کودک بخواهیم خودش را جای شخصیتی بگذارد و بگوید اگر در آن موقعیت بود، چگونه رفتار می‌کرد. مثلاً:

- اگر غریبه‌ای چیزی از او درخواست کند، چه جوابی می‌دهد.
- اگر در جایی با کودک دیگری روبه‌رو شود، برای دوست شدن چه می‌کند.
- برای تقسیم وظایف در کار گروهی، چه روشی مناسب است.
- داستان ناتمام را کامل کند.
- داستان خوانده شده را تغییر دهد.

فعالیت ۳۱: ضمن بازدید از یک مرکز پیش از دبستان، و اجرای فعالیت‌های زیر، نتیجه را در کلاس گزارش دهید.

- ۱- کودکان را به گروه‌های دو نفری تقسیم کنید.
  - ۲- به هر گروه مسئله‌ای بدهید و از کودکان بخواهید در حد سه دقیقه، دو نفره درباره مسئله صحبت کنند و راه حل ارائه دهند.
  - ۳- در پایان، مسئله را برای هر گروه دوباره طرح کنید و بخواهید که نظرشان را بگویند. می‌توانید راهنمایی‌های لازم را هم ارائه کنید.
- بعضی از مسائل عبارت‌اند از:
- در خانه پدر می‌خواهد اخبار ببیند و کودک خانواده می‌خواهد برنامه کودک تماشا کند. کودک از پدرش ناراحت و پدر هم از او ناراحت است.
  - دو کودک اسباب بازی مشخصی را می‌خواهند در اختیار داشته باشند، لذا هر کدام آن را به طرف خود می‌کشند و دعوا این چنین شروع می‌شود.
  - یکی از بچه‌های کلاس مدادش را گم کرده است. او فکر می‌کند یکی از دوستانش آن را برداشته است. در حالی که عصبانی است، فریاد می‌زند و دنبال مدادش می‌گردد.

فعالیت برای
کودکان

موقعیت‌های چالشی:

این روش به نسبت حل مسئله، به دنبال موضوعات جدی و پیچیده‌تری است. در این روش کودک در معرض داوری درباره موضوعات واقعی یا تخیلی قرار می‌گیرد. برای نمونه، از کودک خواسته می‌شود در مورد رویدادی که رخ داده است، فکر کند، احساسش را بگوید و در نهایت، قضاوت کند. گاه می‌توان موقعیت چالشی را با نمایش همراه کرد. طرح موقعیت چالشی کار راحتی نیست و نیاز به تجربه دارد. مواردی مانند؛ قلدری، دعوا، زورگویی، تبعیض و حرف‌های زشت موضوعاتی برای موقعیت‌های چالشی هستند که باید با دقت و احتیاط وارد آنها شد.

فعالیت برای
کودکان

فعالیت ۳۲: در بازدید از یک مرکز پیش از دبستان، با کودکان در مورد سؤالات زیر گفت‌وگو کنید و بپرسید اگر شما به جای آنها بودید چه می‌کردید؟
الف) هرگاه کسی در موقع دعوا به دوستش حرف‌های زشت بزند، چه اتفاقی می‌افتد؟
ب) اگر در موقع دعوا دوستش را بزند، چه اتفاقی می‌افتد؟
ج) موقع عصبانیت، به غیر از دعوا کردن چه کارهای دیگری می‌توان انجام داد؟

فعالیت برای
کودکان

فعالیت ۳۳: در بازدید از یک مرکز پیش از دبستان، ضمن انجام دادن فعالیت‌های زیر، گزارش آن را در کلاس ارائه دهید.

- ۱ به کودکان آینه‌ای کوچک بدهید.
- ۲ از کودکان بخواهید تا به آینه نگاه کنند و با تغییر چهره، احساس‌های مختلف را با صورت خود نشان دهند.

- خوشحال بودن / وقتی با مادر و پدر به پارک رفته‌ای و بازی می‌کنی.
- قهر / وقتی از کار دوستت ناراحت هستی و با او حرف نمی‌زنی.
- شادی / وقتی با دوستانت بازی می‌کنی.
- غمگین / وقتی در خانه کسی به تو توجه نمی‌کند.
- تنهایی / وقتی دوستانت با تو بازی نمی‌کنند.

تمرین کنید

- ۱ فعالیتی برای توسعه مشارکت کودک در فعالیت‌ها طراحی و اجرا کنید.
- ۲ فعالیتی از موقعیت‌های مهرورزی با مشارکت کودک طراحی و اجرا کنید.
- ۳ برای برگزاری یک مناسبت ملی - مذهبی با هدف پرورش مشارکت کودک، فعالیتی طراحی کنید.
- ۴ فعالیتی برای توسعه مسئولیت‌پذیری کودک طراحی و اجرا کنید.
- ۵ قصه‌ای برای توسعه مسئولیت‌پذیری کودک انتخاب و اجرا کنید.
- ۶ فعالیتی برای توسعه ایفای نقش‌های گروهی کودک طراحی و اجرا کنید.
- ۷ یک بازی گروهی برای توسعه ایفای نقش در کودکان طراحی کنید.
- ۸ قصه‌ای برای توسعه ایفای نقش در کودکان انتخاب و اجرا کنید.

خود ارزیابی			
واحد یادگیری : پرورش مشارکت کودک در فعالیت‌ها			
درس: پرورش مهارت‌های عاطفی - اجتماعی کودک			
این کاربرد برای ارزیابی مهارت‌های شما در واحد یادگیری پرورش مشارکت کودک در فعالیت‌ها تهیه شده است. در هر سؤال بیشترین امتیاز سه و کمترین امتیاز یک است. براین اساس خود را ارزیابی نمایید و به خود امتیاز دهید.			
ردیف	موارد	۳	۲
۱	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای توسعه مشارکت کودک در فعالیت‌ها طراحی و اجرا کنید؟		
۲	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای توسعه مسئولیت‌پذیری کودک طراحی و اجرا کنید؟		
۳	تا چه حد می‌توانید فعالیت‌هایی برای توسعه ایفای نقش‌های گروهی کودک طراحی و اجرا کنید؟		

ارزشیابی شایستگی پرورش مشارکت کودک در فعالیت‌ها

<p>شرح کار: طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای توسعه مشارکت کودک در فعالیت‌ها از طریق گوش کردن به قصه و شعر، شرکت در فعالیت‌ها و... طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای توسعه مسئولیت‌پذیری کودک در فعالیت‌های اجتماعی از طریق مرتب کردن وسایل، مراقبت از وسایل شخصی طراحی و اجرای یک فعالیت آموزشی برای توسعه ایفای نقش‌های گروهی از طریق گروه بندی کردن کودکان ۳ تا ۶ ساله برای انجام دادن یک فعالیت، بازی و ...) طراحی و اجرای هر فعالیت با توجه به موارد زیر انجام می‌شود:</p>			
نام فعالیت:	نوع فعالیت:	هدف فعالیت:	زمان فعالیت:
سن کودکان:	مکان فعالیت:	وسيله و ابزار مورد نیاز:	تعداد کودکان:
تعداد مربی و مربی یار:	روش کار:		
<p>استاندارد عملکرد: پرورش مشارکت کودک در فعالیت‌ها براساس دستورالعمل‌های وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور شاخص‌ها: توسعه مشارکت کودک در فعالیت‌ها (حدس زدن صدای اشیا گوش کردن به قصه و شعر و ...) توسعه مسئولیت‌پذیری کودک (حضور منظم در کلاس، مراقبت از لوازم شخصی و...) توسعه ایفای نقش‌های گروهی (مانند نمایش یک موقعیت از پذیرش نقش‌های گروهی و...)</p>			
<p>– شرایط اجرای کار: طراحی و اجرای فعالیت‌های آموزشی در کارگاه هنرستان با توجه به شرایط زیر: مکان: مرکز آزمون مواد و تجهیزات و ابزار: لوازم‌التحریر و وسایل هنری استاندارد و سایر شرایط: منابع علمی و آموزشی معتبر و استانداردهای آموزشی موجود در آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی ابزار و تجهیزات: لوازم اداری مناسب - لوازم هنری اسناد: دستورالعمل‌های سازمان بهزیستی، جدول رشد عاطفی - اجتماعی طبق منابع معتبر منابع: کتب آموزشی مرتبط - سی‌دی‌های آموزشی</p>			
معیار شایستگی:			
ردیف	مرحله کار	حداقل نمره قبولی از ۳	نمره هنرجو
۱	توسعه مشارکت کودک در فعالیت‌ها	۲	
۲	توسعه مسئولیت‌پذیری کودک در فعالیت‌های اجتماعی	۲	
۳	توسعه ایفای نقش‌های گروهی	۱	
	<p>شایستگی‌های غیرفنی، ایمنی، بهداشت، توجهات زیست‌محیطی و نگرش: شایستگی‌های غیرفنی: مهارت گوش کردن، شرکت در اجتماعات و فعالیت‌ها، مسئولیت‌پذیری ایمنی: رعایت استانداردهای بهداشتی موجود در آیین‌نامه‌های بهزیستی - رعایت نکات ایمنی در به‌کارگیری تجهیزات بهداشتی بهداشت: رعایت نکات بهداشتی در انجام فعالیت‌ها توجهات زیست‌محیطی: رعایت بهداشت و سالم‌سازی محیط - صرفه‌جویی در وسایل مصرفی نگرش: ایجاد موقعیت برای مشارکت کودک در فعالیت‌ها و ارتباط عاطفی - اجتماعی، رعایت صرفه‌جویی هنگام استفاده از مواد، احترام به محیط زیست</p>		۲
میانگین نمرات			
			*

* حداقل میانگین نمرات هنرجو برای قبولی و کسب شایستگی «۲» است.

- مجموعه «وگی ورجه». نوشته: جاناتان لاندن. ترجمه (سروده): ناصر کشاورز. نشر افق، ۱۳۹۷. / هدف این مجموعه تقویت مهارت‌های فردی و اجتماعی کودک است.
- مجموعه «کتاب‌های جولیا». نوشته: جولیا کوک. ترجمه: سینا امینی. شرکت انتشارات فنی ایران (بخش نردبان)، ۱۳۹۴ / این مجموعه به انواع مهارت‌های زندگی پرداخته است.
- مجموعه «آداب شهروندی». نوشته: کاسی مایر. ترجمه: محمدرضا بهاری. شرکت انتشارات فنی ایران (بخش نردبان)، ۱۳۹۴. / این مجموعه موضوع مهارت‌های زندگی و شهروندی را دنبال می‌کند.
- مجموعه «خانواده خرس‌ها». نوشته: استن و جن برنشتاین. ترجمه: سعید خاکسار. نشر موزون، ۱۳۹۳. / این مجموعه به موضوعات متعددی از مهارت‌های زندگی و شهروندی پرداخته است.
- مجموعه «وقتی که من بچه بودم / از برونو یاد بگیریم». ترجمه: شکیب شیخ‌الملوکی. بازنوشته: سوسن طاقدیس. مؤسسه نشر ذکر (کتاب‌های قاصدک)، ۱۳۹۵. / موضوع این مجموعه مهارت‌های رفتاری است.
- مجموعه «قصه‌های کوتی کوتی». نوشته: فرهاد حسن‌زاده. انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۹۳. / این مجموعه درباره آداب اجتماعی و اخلاقی است.
- «پلنگ یکه‌تاز». نوشته: عباس یمینی‌شریف. انتشارات روش‌نو، ۱۳۸۵.
- «کدو قلقله‌زن». به روایت: ناصر یوسفی. نشر پیدایش، ۱۳۹۵.
- «آن کفش‌ها». نوشته: ماریبت بولتز. ترجمه: پویا پاک‌نژاد. نشر هوپا، ۱۳۹۵.

- ۱ آقازاده، محرم و سلیقه‌دار، لیلا و مجدفر، مرتضی و اصلانی، ابراهیم. (۱۳۹۶). یک شهر، یک سقف (مهارت‌های زندگی: مهارت شهروندی) / جلد ۸ از مجموعه ۱۲ جلدی لذت زندگی. تهران: مرکز نوآوری‌های آموزشی مرآت.
- ۲ آقازاده، محرم و سنه، افسانه. (۱۳۹۶). راهنمای آموزش در پیش‌دبستانی / بسته پیش‌دبستانی مبتنی بر مغز محوری. تهران: مرکز نوآوری‌های آموزشی مرآت.
- ۳ اتکینسون، ری‌تال و اتکینسون، ریچارد سی و اسمیت، ادوارد ای و بم، داریل ج و هوکسما، سوزان نولن. (۱۳۹۶).
- ۴ زمینه روان‌شناسی هیلگارد. ترجمه محمد نقی براهنی و همکاران. تهران: رشد.
- ۵ استاین، شل سیلور. (۱۳۹۴). من و دوست غولم. ترجمه منیژه گازرانی. تهران: چشمه.
- ۶ اسکولز، کترین. (۱۳۷۸). دوران صلح. ترجمه حمید احمدی. تهران: ویژه‌نگار.
- ۷ اصلانی، ابراهیم. (۱۳۹۴). نوجوانی ۱ / برای والدین و مربیان. تهران: مدرسه.
- ۸ اصلانی، ابراهیم. (۱۳۹۴). نوجوانی ۲ / برای نوجوانان. تهران: مدرسه.
- ۹ اکبری، مهرداد و پوراعتماد، حمیدرضا و صالح‌صدق‌پور، بهرام. (۱۳۸۹). تأثیر برنامه مداخله‌ای آموزشی جرأت‌ورزی، حل مسئله و حرمت خود بر هوش هیجانی. فصل‌نامه روان‌شناسی کاربردی، ۱، ۵۲-۶۴.
- ۱۰ اکلرک، ری‌تا. (۱۳۹۱). هوش هیجانی برای کودکان. ترجمه علی کریمی. تهران: رسانه تخصصی.
- ۱۱ افروز، غلامعلی. (۱۳۷۵). کودکان استثنائی. تهران: دانشگاه تهران.
- ۱۲ اودری، پن. (۱۳۹۴). دستی که بوسه می‌زند. ترجمه منا خاطری. تهران: نسل نواندیش.
- ۱۳ بحری، نادره. (۱۳۸۸). تأثیر آموزش جرأت‌ورزی به روش مشاوره گروهی بر عزت‌نفس دانش‌آموزان دختر. پیک نور، ۱، ۱۳۷-۱۲۴.
- ۱۴ برک، لورا ای. (۱۳۸۳). روان‌شناسی رشد / جلد اول (از لقاح تا کودکی). ترجمه یحیی سیدمحمدی. تهران: ارسباران.
- ۱۵ ب. شر، میرنا. (۱۳۹۱). والد متفکر، کودک متفکر. ترجمه زهرا حبیبی. تهران: ارجمند.
- ۱۶ بولتون، رابرت. (۱۳۸۴). روان‌شناسی روابط انسانی. ترجمه حمیدرضا سهرابی. تهران: رشد.
- ۱۷ بهشتی، سعید و افخمی اردکانی، محمدعلی. (۱۳۸۶). تبیین مبانی و اصول تربیت اجتماعی در نهج البلاغه. فصل‌نامه تربیت اسلامی. سال دوم، شماره ۴، بهار و تابستان.
- ۱۸ بیابان‌گرد، اسماعیل. (۱۳۹۰). روش‌های افزایش عزت‌نفس در کودکان و نوجوانان. تهران: انجمن اولیا و مربیان.

- ۱۹ بیلر، رابرت. (۱۳۸۹). کاربرد روان‌شناسی در آموزش / جلد اول. ترجمه پروین کدیور. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- ۲۰ پوپ، آلیس. (۱۳۹۱). افزایش احترام به خود در کودکان. ترجمه پریسا تجلی. تهران: رشد.
- ۲۱ تیلمن، دایان و هسو، دایانا و آچه، دومنیک و ناسیون رویوکاستیا، انکار. (۱۳۸۶). ارزش‌های زندگی (مجموعه ۱۰ جلدی). تألیف و ترجمه ناصر یوسفی و شهره یوسفی. تهران: افق.
- ۲۲ تی وود، جولیا. (۱۳۹۴). ارتباطات میان‌فردی، روان‌شناسی تعامل اجتماعی. ترجمه مهرداد فیروزبخت. تهران: مهتاب.
- ۲۳ حاج‌بابایی، مرتضی و دهقانی، یاور. (۱۳۸۶). آشنایی با ویژگی‌ها و مسائل کودکان استثنائی. تهران: مدرسه.
- ۲۴ داوسن، پگ و گویر، ریچارد. (۱۳۹۳). مهارت‌های اجرایی در کودکان و نوجوانان / راهنمای عملی برای سنجش و مداخله. ترجمه محمود تلخایی. تهران: کورش چاپ.
- ۲۵ رحیمیان‌بوگر، اسحاق و شاره، حسی و حبیبی‌عسگرآباد، مجتبی و بشارت، محمدعلی. (۱۳۸۶). بررسی تأثیر شیوه‌های جرأت‌ورزی بر سازگاری اجتماعی، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۲۳، ۲۹-۵۴.
- ۲۶ سره، صغرا. (۱۳۷۲). روش فعال در کودکان. تهران: ندا.
- ۲۷ سلیقه‌دار، لیلا. (۱۳۹۶). آموزش مهارت‌های زندگی / بسته پیش‌دبستانی مبتنی بر مغزمحوری. تهران: مرکز نوآوری‌های آموزشی مرآت.
- ۲۸ سلیقه‌دار، لیلا. (۱۳۹۶). آموزش مطالعات اجتماعی / بسته پیش‌دبستانی مبتنی بر مغزمحوری. تهران: مرکز نوآوری‌های آموزشی مرآت.
- ۲۹ سلیقه‌دار، لیلا. (۱۳۹۶). راهنمای مربی / بسته پیش‌دبستانی مبتنی بر مغزمحوری. تهران: مرکز نوآوری‌های آموزشی مرآت.
- ۳۰ سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۶). روان‌شناسی پرورشی نوین. تهران: دوران.
- ۳۱ شعاری‌نژاد، علی‌اکبر. (۱۳۹۲). روان‌شناسی رشد. تهران: اطلاعات.
- ۳۲ شفیع‌آبادی، عبدالله. (۱۳۹۴). پویایی گروه و مشاوره گروهی. تهران: رشد.
- ۳۳ طاهری، مینو و آقاجانی، زری. (۱۳۹۰). حلقه‌های سلامت و زمین ما / دوره پیش‌دبستانی. تهران: مدرسه.
- ۳۴ فتحی، مهدی (۱۳۸۶). مهارت همدلی. تهران: شهیدی پور.
- ۳۵ فتحی‌واجارگاه، کورش و واحدچوکده، سکینه. (۱۳۹۶). آموزش شهروندی در مدارس. تهران: آبیژ.
- ۳۶ کاتمن، جان. (۱۳۹۳). پرورش هوش هیجانی در کودکان، ترجمه حمیدرضا بلوچ. تهران: رشد.
- ۳۷ کرین، ویلیام. (۱۳۹۴). نظریه‌های رشد / مفاهیم و کاربردها. ترجمه غلام‌رضا خوی‌نژاد و علی‌رضا رجایی. تهران: رشد.

- ۳۸ گل سر، ویلیام. (۱۳۹۴). درآمدی بر روان‌شناسی امید: تئوری انتخاب. ترجمه علی صاحبی. تهران: سایه سخن.
- ۳۹ گیزل، تئودرزئوس. (۱۳۹۱). کتاب کارگزار گره. ترجمه رضی هیرمندی. تهران: گام.
- ۴۰ گیزل، تئودرزئوس. (۱۳۹۴). گربه با کلاه. ترجمه رضی هیرمندی. تهران: افق.
- ۴۱ لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۸۴). نقد نظریه‌های رشد اخلاقی پیاژه و کلبیرگ و بندورا و ارائه الگویی نو برای پژوهش در رشد اخلاقی دانش‌آموزان ایران. فصل‌نامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۱، سال چهارم.
- ۴۲ لوه‌ر، جیمی و مه‌یرس، جن. (۱۳۹۱). پرورش کودک / چگونه به رشد جسمی، ذهنی، زبانی و فردی کودک خود کمک کنیم؟، ترجمه سیامک ملکی. تهران: ارجمند.
- ۴۳ ماسن، پاول هنری و کیگان، جروم و هوستون، آلتا کارول و کانجر، جان جین‌وی. (۱۳۸۸). رشد و شخصیت کودک. ترجمه مهشید یاسایی. تهران: مرکز.
- ۴۴ مجدفر، مرتضی و طاهری، مینو. (۱۳۹۶). مجموعه لذت خواندن / شور زندگی. تهران: مرکز نوآوری‌های آموزشی مرات.
- ۴۵ محسنی، نیک‌چهر. (۱۳۸۳). نظریه‌ها در روان‌شناسی رشد / شناخت، شناخت اجتماعی و شناخت و عواطف. تهران: پردیس ۵۷.
- ۴۶ محسنیان‌راد، مهدی. (۱۳۹۵). ارتباط‌شناسی ۲. تهران: سروش.
- ۴۷ ملایری، سعید و جعفری، زهرا و عشایری، حسن. (۱۳۹۰). آزمون سنجش رشد نیوشا / سنجش ۷ مهارت رشدی ویژه کودکان فارسی‌زبان بدو تولد تا ۶ سال. تهران: دانژه.
- ۴۸ مولوی، جلال‌الدین. (۱۳۹۱). مثنوی معنوی. به اهتمام توفیق سبحانی. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۴۹ مویس، دانیل و رینولدز، دیوید. (۱۳۸۴). آموزش مؤثر. ترجمه محمدعلی بشارت و حمید شمسی‌پور. تهران: رشد.
- ۵۰ میلانی‌فر، بهروز. (۱۳۷۰). روان‌شناسی کودکان و نوجوانان استثنایی. تهران: قومس.
- ۵۱ ورنون، آن. (۱۳۹۳). آموزش مهارت زندگی رشد هیجانی، اجتماعی، شناختی و «خود» برای دوره دبستان، ترجمه مهرداد فیروزبخت. تهران: دانژه.
- ۵۲ وست‌وود، پیتر. (۱۳۸۹). آموزش و پرورش کودکان با نیازهای ویژه. ترجمه شاهرخ مکوندحسینی با همکاری فرح شیلان‌دری. تهران: رشد جوانه.
- ۵۳ وینکلر، ادوارد و اشتوکنیگر، ماگدالن. (۱۳۷۹). دنیای کوچک بزرگ من. ترجمه وجیهه حاکمی. تهران: فکر روز.
- ۵۴ هارجی، اون و ساندرز، کریستین و دیکسون، دیوید. (۱۳۸۲). مهارت‌های اجتماعی در ارتباطات

میان فردی. ترجمه خشایار بیگی و مهرداد فیروزبخت. تهران: رشد.

۵۵ هاشمی، شهناز. (۱۳۸۹). تأثیر شیوه‌های جرأت‌ورزی بر سازگاری اجتماعی. پژوهش‌های مدیریتی، ۳، ۲۸-۲۹.

۵۶ هالاهان، دانیل پی، و کافمن، جیمز. (۱۳۷۸). کودکان استثنائی. ترجمه مجتبی جوادیان. مشهد: به‌نشر.

۵۷ هالاهان، دانیل و کافمن، جیمز. (۱۳۹۳). دانش‌آموزان استثنائی (مقدمه‌ای بر آموزش ویژه). ترجمه حمید علیزاده و دیگران. تهران: ویرایش.

۵۸ یوسفی، آوازه‌سادات. (۱۳۹۴). آموزش مهارت‌های زندگی به کودک. کارگاه. مرکز مشاوره دانشگاه تهران. شماره آذر و دی.

۵۹ World Health Organization. Division of Mental Health (1994). LIFE SKILLS EDUCATION FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS IN SCHOOLS. Geneva: World Health Organization.

۶۰ edagogika.- Fitzgerald, H. E; Mann, T.; Cabrera, N. & Wong, M. M. (2003). Diversity in care giving contexts. In R. M. Lerner, M. A. Easterbrooks, & J. Mistry (Eds).

سایت‌ها

مطالب مربوط به کتاب‌های اصول کافی و میزان الحکمه از منابع زیر برداشت شده است:

■ کتابخانه دیجیتال نور

<https://www.noorlib.ir>

■ مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم انسانی / وب‌گاه جامع الاحادیث

<http://www.noorhadith.ir/Hadith>

■ کتابخانه احادیث شیعه

<http://www.hadithlib.com>

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی جهت ایفای نقش خطیر خود در اجرای سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش و برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، مشارکت معلمان را به‌عنوان یک سیاست اجرایی مهم دنبال می‌کند. برای تحقق این امر در اقدامی نوآورانه سامانه تعاملی بر خط اعتبارسنجی کتاب‌های درسی راه‌اندازی شد تا با دریافت نظرات معلمان درباره کتاب‌های درسی نونگاشت، کتاب‌های درسی را در اولین سال چاپ، با کمترین اشکال به دانش‌آموزان و معلمان ارجمند تقدیم نماید. در انجام مطلوب این فرایند، همکاران گروه تحلیل محتوای آموزشی و پرورشی استان‌ها، گروه‌های آموزشی و دبیرخانه راهبری دروس و مدیریت محترم پروژه آقای محسن باهو نقش سازنده‌ای را بر عهده داشتند. ضمن ارج نهادن به تلاش تمامی این همکاران، اسامی دبیران و هنرآموزانی که تلاش مضاعفی را در این زمینه داشته و با ارائه نظرات خود سازمان را در بهبود محتوای این کتاب یاری کرده‌اند به شرح زیر اعلام می‌شود.

اسامی دبیران و هنرآموزان شرکت‌کننده در اعتبارسنجی کتاب پرورش مهارت‌های عاطفی و اجتماعی کودک رشته تربیت کودک - کد ۲۱۳۳۱۴

ردیف	نام و نام خانوادگی	استان محل خدمت	ردیف	نام و نام خانوادگی	استان محل خدمت
۱	روناک غفاری	کردستان	۱۸	سیده طلعت هاشمی	خراسان جنوبی
۲	زینب عزیزی قوچان	خراسان رضوی	۱۹	بهشته آصف‌نژاد	مازندران
۳	پوران جعفری باغنی	کرمانشاه	۲۰	مهری صارمی	همدان
۴	افسانه جاودانی اصفهانی	شهر تهران	۲۱	لیلا انوشه	هرمزگان
۵	حوری دهقان	گلستان	۲۲	لیلی حسن پور	قزوین
۶	طاهره گل گلی	شهرستان‌های تهران	۲۳	فرشته دادبین	کرمان
۷	معصومه‌السادات حسینی رکن آبادی	قم	۲۴	زهرا عابدی بارده	چهارمحال و بختیاری
۸	سکینه مرادی	گیلان	۲۵	خدیجه قره‌داغی	آذربایجان شرقی
۹	شهلا پروین جهرمی	فارس	۲۶	نازی میرزایی	کرمان
۱۰	ناهید رهی	قزوین	۲۷	گیتا بهار	اردبیل
۱۱	سیده محبوبه میرسلیمی	البرز	۲۸	مریم نصیری پور	یزد
۱۲	نفیسه تقوی کیش	گلستان	۲۹	فریده خدمتگذار	خراسان رضوی
۱۳	فاطمه نوری	بوشهر	۳۰	آزاده لیراوی	خوزستان
۱۴	مریم نعیمی	شهرستان‌های تهران	۳۱	حبیبه قرشی	آذربایجان غربی
۱۵	فاطمه مرادی	سیستان و بلوچستان	۳۲	فریبا خورشیدیان	بوشهر
۱۶	معصومه اسماعیلی	ایلام	۳۳	نرجس نوری	همدان
۱۷	رضیه سادات اسلامی نیا	یزد	۳۴	شهناز کمالی جوان	سیستان و بلوچستان

هنرآموزان محترم، هنرجویان عزیز و اولیای آمان می‌توانند نظرهای اصلاحی خود را درباره مطالب این کتاب از طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۴۸۷۴/۱۵۸۷۵ - گروه درسی مربوط و یا پیام نگر tvoccd@roshd.ir ارسال نمایند.

وبگاه: tvoccd.oerp.ir

دفترتالیف کتاب های درسی فنی و حرفه ای دکاردانش